

CARL SLOTBOOM
DE TIJD VOORBIJ

ROMAN

**ABBEKERK, LAMBERTSCHAAG
EN OMLIGGENDE DORPEN
TIJDENS DE
TWEEDE WERELDOORLOG**

Copyright © 2025 Carl Slotboom

Eerste druk: april 2025

ISBN: 9789465019673

Brave New Books

Foto omslag: Anja Slotboom - van den Berg

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Deze roman is een mix van waarheid en fantasie.

De meeste personages in dit boek hebben echt geleefd in Abbekerk, Lambertschaag of in een van de omliggende dorpen. Ter nagedachtenis aan hen heb ik hun werkelijke namen gebruikt.

Gebeurtenissen heb ik soms naar andere locaties verplaatst dan waar ze zich in werkelijkheid hebben afgespeeld.

Het is derhalve geen historische roman geworden, maar een roman met daarin historische feiten, die ik al dan niet waarheidsgetrouw heb opgeschreven.

Carl Slotboom

Medemblik

www.carlslotboom.nl

carlslotboom@kpnmail.nl

VOORWOORD

Tijd is een bijzonder fenomeen en kent veel verschillende vormen, wat er met het verstrijken van de jaren voor kan zorgen dat inzichten veranderen. Verschikkingen en dilemma's die men eerst zo snel mogelijk zou willen vergeten, blijken later belangrijk om te herdenken en vast te leggen voor volgende generaties. Tijd lijkt soms ook sneller te gaan dan we denken. De Tweede Wereldoorlog is nu al tachtig jaar geleden en over enige tijd is er niemand meer die uit eerste hand kan vertellen wat er is gebeurd in die periode.

Een pure opsomming van feiten en gebeurtenissen in Abbekerk en Lambertschaag tijdens de oorlog zou weliswaar waardevol maar niet "leesbaar" zijn. Om toch het wel en wee in deze kernen (en daarbuiten) mee te geven aan volgende generaties, hebben we de schrijver Carl Slotboom gevraagd en bereid gevonden om er een leesbaar verhaal van te maken. We hebben hem daarin alle artistieke vrijheid gelaten om historische feiten te gebruiken in dienst van het verhaal en vooral de sfeer en omstandigheden van die periode vast te leggen. Het resultaat is een mooi sfeerbeeld van die periode, die de soms harde realiteit van een oorlog, maar ook het leven van alledag op een mooie verhalende manier weergeeft en zo vastlegt voor ... de eeuwigheid?

De tijd zal het leren.

Het Comité Oorlogsmonument Abbekerk

Frits van der Starre

Roelandt Paarlberg

René Veerman

**De eerste dode in elke oorlog
is het gezond verstand**

(A. den Doolaard)

DE JONGEN

Nevel hangt over de graven. Witte sluiers als ragfijne vitrage. Zilveren druppels op de zerken. Als tranen. Tranen van hen die achterbleven. Stilte overheerst. Hier slapen de doden. Grauwe lucht en niets meer dan dat. Turen naar die lucht, turen naar het oneindige. Ganzen vliegen over. Gesnater en klapwieken van vleugels. Zwerm die verdwijnt in de aquarelachtige tinten van het niets.

De torenspits reikend naar de hemel, reikend naar het onbereikbare. Als een manende vinger. Gods vinger. Kerk die allang geen kerk meer is. Diensten hebben plaatsgemaakt voor maatschappelijke, sociale en culturele bijeenkomsten. Het kan

verkeren. Het geloof zit niet meer zo diep. Ook zonder Gods woning kun je de Heer dienen. In de nissen onder de klok huizen de kraaien. Bouwen hun nesten, brengen hun kinderen groot. Groot genoeg om uit te vliegen. Jaar in jaar uit. De eeuwige cyclus van het leven.

Mijn voetstappen in het grind. Ik kijk naar de namen, de jaartallen. Alle leeftijden. Soms oud, soms te jong. Bij het ene graf blijf ik langer staan dan bij het andere. Denk na over het leven en de dood. Niets is oneindig en alles vergaat.

Aan de andere kant van de begraafplaats legt een vrouw bloemen op een graf. Ze blijft een ogenblik staan en staart naar de steen en naar de bloemen.

Ik ga zitten op de houten bank bij de urnenmuur. Vanaf deze plek kan ik de hele begraafplaats overzien. Hier, waar de tijd stil lijkt te staan en elke ademteug is verstomd, voel ik mij bijna een indringer. Een indringer op deze akker, die slechts toebehoort aan de doden. Hier tikt alleen de klok van de eeuwigheid. Hier heerst het verleden.

Een paar meter verderop wordt aan een nieuwe toekomst gebouwd. Nieuwbouw, vriendelijke architectuur. Veel groen, duurzaam, energiezuinig. Huizen in aanbouw. Skeletten tegen een grauwe hemel. Vandaag wordt niet gebouwd, niet op zondag. Ooit stond hier een café-restaurant. Een begrip in het dorp en ver daarbuiten. Ook begrippen verdwijnen, maken plaats voor iets waar je dan als dorpsbewoner weer aan zult

moeten wennen. De tijd zal het leren. Het leven is onderhevig aan een voortdurende verandering. Panta rhei. Alles stroomt, niets staat stil.

De vrouw is inmiddels in de richting van de uitgang gelopen. Via het groene hek verdwijnt ze uit het zicht. Meeuwen krassen op het dak van het schip.

De kerkklok wijst tien uur.

~

Een motor rijdt over de brug bij het Zuideinde het dorp binnen. Motor met zijspan. Uniform, geweer, Duitse helm. Zware gevechten op de Grebbeberg. In de verte zwelt het geluid aan van vliegtuigen. Na enkele ogenblikken is de lucht zwart van Engelse toestellen. Vliegen naar het oosten, vliegen naar de vijand. Luisteren naar Radio Oranje. Mag niet, wordt toch gedaan. Naar Wognum, bonnen halen op het distributiekantoor. Joden worden samengedreven. Gaan op transport. Op transport naar niemandsland. Vanuit het westen komen ze om eten. Fietsen met houten banden. Uitgeput en getekend door de honger. Rotterdam ligt in puin.

Langs de dijk fietst een vader.

Een vader met zijn kind.

~

Een smal pad voert naar de oude begraafplaats. Grijsze zerken in de schaduw van de witte kerkmuur. Als wachters. Hoeders voor hen die hier hun eeuwige rust vonden. Begraven wordt hier allang niet meer. Onkruid heeft de graven overwoekerd. Vergeten doden. Ik zet mijn voeten behoedzaam neer. Loop langzaam langs de witte muur naar het kleine hek. De meeuwen op het dak vliegen luid krassend weg. Scharnieren knarsen. Ik blijf een ogenblik staan, de klink van het hek in mijn hand. Ik luister. De gemeente zingt. Zingt Gods lof.

Elke zondag in de houten banken om de Schepper te behagen om je plek in het hemelse paradijs te waarborgen. Luisteren naar dominee en leven naar Gods woord. In zonde geboren, dus altijd wel iets te vrezen.

Ik sta en denk na. Denk na hoe het was. Hoe het was en wat ik achterliet.

Dan verstomt het gezang en is het stil. Ademloos stil. Ik laat de klink los en kijk door de geopende kerkdeur naar binnen. Waar zo-even nog psalmen werden gezongen en dominee vanaf de kansel Gods woord over de hoofden van de dorpingen uitstrooide, zijn nu de banken in het schip volkomen leeg. Langzaam loop ik naar binnen. De lege ruimte overweldigt me. Heeft iets onwerkelijks, iets mystieks. Het tikken van mijn

wandelstok op de eeuwenoude plavuizen weerkaatst tegen de wanden. Als stemmen uit een ver verleden.

De preekstoel, het orgel, de bank voor de ouderlingen, de glas-in-loodramen, waardoor de grijze lucht somberder kleurt dan hij in werkelijkheid is. Vertrouwd en toch zo ongrijpbaar. Los zand dat tussen mijn vingers doorglipt en verdwijnt in het niets. Zoals alles eenmaal in het niets zal verdwijnen.

Als ik mij omdraai om naar buiten te gaan zie ik hem zitten. Vreemd dat hij mij nu pas opvalt. Ik vraag mij af of hij er al zat toen ik binnenkwam. Ik blijf staan, kijk naar hem. Hij is blond en mager. Hij draagt een bruine trui, een korte broek en kniekousen. Naast hem op de bank ligt een duffelse jas. Houtje-touwtje. Terwijl ik naar hem blijf kijken, wekt hij de indruk de situatie waarin wij ons beiden bevinden als de normaalste zaak van de wereld te beschouwen. Een oude man en een jongen in een kerk.

'Geloof jij in God?'

'Waarom vraag je dat?'

'Omdat je in de kerk bent.'

'Je hoeft niet in God te geloven om in een kerk te zijn,' zeg ik.

'Nee, dat is waar. Wim Wit gelooft ook niet in God maar komt best weleens in een kerk.'

'Maar om je vraag te beantwoorden, nee, ik geloof niet in een God.'

'Grappig. Een mens zonder God.'

'Ja, die bestaan dus ook.'

Ik loop in de richting van de uitgang.

In de deuropening, op de drempel van Gods huis, waar mystiek en werkelijkheid samenvloeien, voel ik plotseling de hand van de jongen in de mijne.

'Ik ga met je mee,' zegt hij.

'Ja,' antwoord ik, 'waarom eigenlijk niet.'

Op het bruggetje vraagt hij:

'Waarom geloof je niet in God?'

'Dat is een lang verhaal. Misschien vertel ik je dat nog weleens.

Hoewel ik bijna zeker weet dat je er vanzelf wel achterkomt.'

'Hoe weet je dat zo zeker?'

'Laten we maar gaan,' zeg ik.

DE VOLGENDE DAG

Het duurt even voordat ik goed en wel beseft waar ik ben. Het is niet mijn kamer en het is niet mijn bed. Een bruine koffer is het enige hier in deze ruimte dat mij toebehoort.

Wat er precies is gebeurd dringt echter nog niet tot me door. Ik ben nog niet in staat mijn gedachten te ordenen, maar ik laat het maar even zo. Wil er niet teveel aandacht aan besteden.

Ik lig op mijn rug en staar naar het plafond. Ik neem even niets waar, probeer nergens aan te denken. Het lijkt een soort vacuüm waarin ik mij bevind. Een vacuüm waarin tijd en ruimte lijken samen te smelten en waar de werkelijkheid mij als een droom voorkomt en de droom als een werkelijkheid. Alsof ik

buiten mijzelf ben getreden, een lange reis heb gemaakt en ik mijzelf nu van een afstand bekijk. Opeens lijkt de tijd, zoals gewoonlijk en in onze beleving, niet in rechte lijn naar voren te stromen, maar lijken heden en verleden zich met elkaar te vermengen, als in een soort kromming van de tijdlijn. Ik heb het gevoel alsof ik mij in een onwerkelijkheid bevind. Een wereld die niet bestaat. Ik doe mijn ogen dicht en luister. Luister naar de stilte.

Na een paar minuten sta ik op, schuif de gordijnen opzij, open het venster en ga op de rand van het bed zitten. Akkers, weilanden, eindeloos groen, zover het oog reikt en nog verder. Koeien, schapen. Turen naar de einder. Turen naar de kerktoren aan de horizon. Hoe verder weg, hoe grijzer de tinten. Aan de rand van de sloot de knotwilgen. Krom getrokken door ouderdom en wind hellen ze over het water. Oude, verweerde, kwetsbare mannen. In hun kruinen nestelen de vogels en groeit het fluitenkruid. Riet, grassoorten, bloemen, planten. Een eldorado voor insecten en vogels die er hun huis hebben gevonden. Meerkoet en fuut hebben hun nest op het stilstaande water gebouwd. Broeden hun eieren uit. Nieuw leven. Elk jaar weer.

Een fietspad door de weilanden. Een schelpenfietspad naar het volgende dorp. De Kolk van Dussen, natuurgebied en waterberging. Halverwege een uitkijktoren. Informatiebord met wetenswaardigheden over het gebied, kleurenfoto's. Een ijzeren

trap leidt naar een rond platform. Uitzien over het Westfrieze landschap.

Ganzen, een reiger, meeuwen in de lucht, een molen. Ik sluit het venster. De gordijnen laat ik open.

Ik douch, klee me aan en ga naar beneden.

Een jonge vrouw met een wit schortje voor vraagt of ik nog koffie wil. Ze is een beetje mollig en heeft een vriendelijk gezicht. En de krant? Wil ik misschien de krant inzien? Nee, geen krant. Ik heb op dit moment genoeg aan mezelf. De wereld kan me even gestolen worden.

Ze loopt naar de machine. De machine die koffie maakt. Er klinkt gepruttel. Ergens rinkelt een telefoon en er rijdt een auto voorbij. Vanaf mijn plek kijk ik op het Noordeinde. Het is een smalle doorgaande straat waar verkeer niet sneller dan dertig kilometer per uur mag rijden. Ik vraag mij af of iedereen zich aan deze regel houdt. Ik zie de dijk. De dijk waar vroeger het water tegenaan klotste. Zwemmen achter die dijk. Zwemmen in de Zuiderzee. Omkleden in het badhokje dat notaris Donker op de strekdam had laten bouwen. Het water is er niet meer. Allang niet meer. Er is land voor in de plaats gekomen. Land, boerderijen, tractoren. Windmolens, waar je ook kijkt.

De vrouw brengt de koffie. Ze glimlacht en verdwijnt dan door een deur naar de ruimte die daarachter ligt. In de ruit mijn

spiegelbeeld. Ik tuur naar mezelf en vraag mij af wie ik nou eigenlijk zie.

Ben ik dat in die ruit? Een oude man die al een heel leven achter zich heeft? Of zie ik het kind dat ik eens was? Dat blonde, magere kereltje in zijn korte broek.

Zie ik beiden?

De man en het kind?

Ik drink mijn koffie en ga naar buiten.

DE OUDE SCHOOL

Ik kan mij niet herinneren of hier ooit een hek is geweest. Zal ongetwijfeld. Elk schoolplein heeft een hek. Ook oude schoolpleinen. In de grond staan op enkele meters afstand van elkaar betonnen paaltjes die worden verbonden door horizontale ijzeren stangen. Ter hoogte van de daarachter liggende toegangsdeur is een flinke uitsparing tussen de paaltjes. Een soort ingang. IJzeren, verroeste haken in een van de paaltjes doen vermoeden dat hier ooit een hek in heeft gehangen. Ik loop tussen de paaltjes door het schoolplein op. De tegels van het looppad dat leidt naar de toegangsdeur gaan schuil onder het onkruid en onder de drie hoge ramen van de

lokalen staat het gras wel een meter hoog. Alles wat groeien kan tiert hier welig.

Her en der verspreid staan kunstwerken of wat er voor door moet gaan. Stangen, cirkels, driehoeken, alles van ijzer en aan elkaar gelast. Bomen, dicht struikgewas, met dunne takken die alle kanten op schijnen te willen, scheiden het plein van de daarachter liggende Dorpsstraat. Het geheel maakt een rommelige, onverzorgde indruk. Er staat een bankje. Een bankje en een soort campingtafel. Ik ga zitten en probeer me te herinneren hoe het hier eens was. In mijn beleving was het groter destijds. Veel dingen lijken groter als je kind bent. Later, als je volwassen bent lijkt alles kleiner. Schijn bedriegt.

Een duif landt op de tegels. Hij houdt mij nauwlettend in de gaten. Zijn kopje gaat alle kanten op. Pikt links en rechts iets van de grond en als ik mij beweeg vliegt hij weg. Met mijn ogen volg ik hem. Een grijze stip die verdwijnt in het niets. Maakt plaats voor andere stippen. Ontelbare grijze vage vlekjes op mijn netvlies. Dansen in de zonovergoten blauwe lucht. Zijn er niet, maar je ziet ze toch. De dubbele toegangsdeur, de ene kant donkerblauw, de andere kant lichtblauw, heeft elk vier raampjes onder elkaar met daarin figuurglas. In het onderste raampje van de rechterdeur is het glas vervangen door een gewone alledaagse ruit. Ongetwijfeld is hier het figuurglas ooit gesneuveld.

De hoge ramen waar je achter zat en op het schoolplein keek. Je verlangde naar buiten. De kachel die 's winters brandde. De smalle houten banken. De kaarten aan de wand. Nederland, de verschillende landen, de continenten, de zeeën. Aap, noot, Mies. In de hal hing een bord met daarop de tekst: "Als je niets te doen hebt, doe het dan niet hier." Zo opgehangen dat je het wel moest lezen. Geen idee of het er nog hangt.

De rechterdeur, de lichtblauwe, staat open. Ik sta op, loop erheen en blijf een ogenblik in de opening staan. Ik kijk in een lange gang die wordt onderbroken door een dubbele deur, waarvan er een openstaat. Zwart-wit marmeren vloer. Rechts een toilet, links de lokalen. Voorzichtig loop ik naar binnen en probeer mij te herinneren. Vage beelden op mijn netvlies. Uit een van de lokalen klinken geluiden en ik steek mijn hoofd door de deuropening. Een man in overall is aan het werk. Hij kijkt op als hij mij ziet.

'Even mijn lasapparaat uitzetten,' zegt hij. Overal ijzer en staal, gereedschap, tafels met apparatuur, sculpturen in de ruimte en aan de wanden.

'Ik ben beeldhouwer. Dit heb ik allemaal gemaakt.'

Ik kijk er vol bewondering naar.

'Dat zou ik niet kunnen,' zeg ik. 'Dit soort dingen maken, bedoel ik.'

'Buiten staat nog meer.'

Hij bekijkt mij van top tot teen.

'Wat kan ik voor u doen?'

'Niets speciaals. Ik wilde zo maar eens wat rondkijken.'

'Geen probleem. Mocht u vragen hebben dan hoor ik het wel.'

Daarop zet hij zijn apparatuur weer aan en gaat verder waarmee hij bezig was. Ik verlaat de ruimte en sta weer in de gang. Uit het achterste lokaal klinken eveneens geluiden. Ook hier weer veel tafels. Gereedschap, oude radio's, telefoons, oude en nieuwe televisies, platenspelers. Aan een van de tafels zit een man voorovergebogen en sleutelt aan iets.

'Kom binnen,' zegt hij en geeft mij een hand. 'Kemper, Piet Kemper. Ga zitten.'

Meneer Kemper schuift een oude bureaustoel in mijn richting.

'Waar bent u mee bezig?' vraag ik.

'Ik repareer apparaten voor kleine winkeliers, particulieren.'

'Apparaten,' zeg ik.

'Voornamelijk alles wat met geluid te maken heeft. Maar eigenlijk repareer ik elk apparaat waar een stekker aan zit.'

'Van wie is dit gebouw?' wil ik weten.

'Van mij,' antwoordt de man. 'Van mij en Valentijn van der Heide, de beeldhouwer.'

'Die heb ik zo-even ontmoet.'

'Het is een oude school,' gaat hij verder, 'en omdat hij destijds niet meer voldeed aan de eisen van de tijd werd een nieuwe school gebouwd. Wij hebben toen dit pand van de gemeente gekocht. Dat was midden zeventiger jaren van de vorige eeuw.'

Dit was trouwens het gymnastieklokaal. Kijk,' en hij wijst naar boven,' daar hangen nog de haken waaraan de ringen hingen.'

'Woont u hier ook?'

'Nee, ik werk hier, maar wonen mag niet. De enige vaste bewoners zijn de vleermuizen.'

Dan geef ik hem een hand en loop door de lange gang in de richting van de uitgang.

Buiten ga ik nogmaals op het bankje zitten en laat op me inwerken wat ik zojuist binnen heb gezien. De gang, de lokalen, de deuren, de mannen die aan het werk waren. Alles zo anders, zo onwerkelijk.

Ik vraag me af wat ik dacht te zullen vinden.

OORLOG

In een van de lokalen brandt licht en achter een tafel zie ik iemand zitten. Een man. Hij heeft papieren voor zich liggen. Af en toe schrijft hij iets op. Dan staat hij op en gaat voor het raam staan. Ik had hem heel anders in herinnering. Gezichten vervagen in de loop der jaren en je fantasie scheidt op den duur zijn eigen werkelijkheid. Er komen een man en een vrouw het lokaal binnen. Ze gaan bij de andere man staan. Praten met elkaar, kijken naar buiten. Lopen dan bij het raam weg en verdwijnen door de deur van het klaslokaal.

~

Ze zitten op het ijzeren hek tussen het land van Kees Ros en het schoolplein. Niets bijzonders. Daar zitten ze meestal. Kijken over het land. Zien wat ze altijd zien. Koeien, schapen, de kerk aan de horizon. Dan weer kijken naar het plein. Kijken naar de schooldeur. Wachten tot deze opengaat, meester Schreuder naar buiten komt en in zijn handen klapt. Duurt vandaag langer dan op andere dagen. Ze weten waarom. Ze weten het allemaal. Zwijgen. Hebben geen woorden. Geen woorden voor iets dat zo onwerkelijk klinkt en waarvan de omvang nog niet is doorgedrongen.

Al vroeg in ochtend zijn de lichten in de huizen aangegaan, vroeger dan gewoonlijk. Gordijnen worden opzij geschoven. Door de kieren kijken. Kijken naar buiten. Kijken naar de lucht. Luisteren naar de nieuwsberichten die de radio onophoudelijk uitzendt. Onheilspellend. Hoe heeft het kunnen gebeuren? Hoe moeten we hiermee omgaan? Onzekerheid en angst voor de toekomst.

Buiten schijnt de zon.

Het belooft een mooie dag te worden.

Van alle kanten komen de kinderen en verzamelen zich rond de leerkrachten, meester Schreuder, meester de Boer en juffrouw Zinkweg. Niemand die iets zegt. Meester Schreuder kijkt naar

de leerlingen. Dat ze het zeker al hebben gehoord, zegt hij. Dat hun ouders het inmiddels wel hebben verteld.

Ja, ze hebben het gehoord. Dat de Duitsers om drie uur deze ochtend ons land binnengevallen waren. Dat het nu oorlog is. Ja, dat hebben ze allemaal gehoord.

Meester zegt: 'Het is beter dat jullie naar huis gaan. Vandaag wordt er geen les gegeven.'

Niemand die zich omdraait en verheugd het schoolplein afrent, zoals ze onder andere omstandigheden zouden doen wanneer ze onverwacht een vrije dag zouden hebben.

'Als er morgen niets raars gebeurt,' gaat meester verder, 'dan begint de school op de gewone tijd.'

Hij wil nog wat zeggen. Krijgt er geen gelegenheid meer voor. Geronk van vliegtuigen. Iedereen kijkt naar boven. Daar is de vijand. Was hij eerst nog een abstract begrip, nu kunnen ze hem echt zien. Acht Duitse vliegtuigen. Zo ziet de vijand er dus uit, nu heeft hij een gezicht gekregen. De toestellen vliegen naar het westen. Iedereen staart naar boven. Niemand weet wat te doen. Niemand ook die iets zegt. Wat moet je ook zeggen als de vijand over je hoofd vliegt? Dan begint juffrouw Zinkweg plotseling te zingen. Haar hoge stem schalt over het plein: Wilhelmus van Nassouwe. Iedereen kijkt in haar richting. Ze is de enige die zingt, maar doet dat met volle overtuiging. Dan begint ook meester Schreuder te zingen. Maakt met beide armen zwaaibewegingen om de leerlingen te manen mee te

doen en de maat aan te geven. Dan begint iedereen te zingen. Daar op dat schoolplein, terwijl de vijand overvliegt, houden ze zich vast aan het volkslied. Vinden steun en hoop. Als de laatste klanken zijn verstomd zwijgen ze, allemaal. Dan weer de stem van meester Schreuder.

'Ga naar huis,' zegt hij. 'Ga meteen door naar huis en morgen zien we verder.'

HET SPEL VAN DE TIJD

'Wim vindt het een raar lied.'

'Welk lied?'

'Het Wilhelmus.'

'En waarom vindt Wim het een raar lied?' vraag ik.

'Omdat wij helemaal niet van Duitse bloed zijn.'

'Ja, dat klopt.'

'Maar dat moeten we wel zingen.'

'Dat heeft te maken met Willem van Oranje.'

'Was hij wel van Duitse bloed?'

'Ja,' zeg ik, 'hij werd in Duitsland geboren.'

'In Duitsland?'

'Ja, in Dillenburg, in het jaar 1533.'

'Dat is heel erg lang geleden. Dus dan is die tekst heel erg ouderwets.'

'Ja, eigenlijk wel.'

'Dan zou er eigenlijk een nieuwe tekst moeten komen.'

Opeens was hij er weer. De jongen uit de kerk die mij een hand had gegeven en gezegd had dat hij met mij mee wilde gaan. Ik zou niet kunnen zeggen waar hij vandaan gekomen is, maar opeens zit hij naast me op het bankje voor het oude schoolgebouw.

'We zijn trouwens wel meteen naar huis gegaan. We hebben het ook nog horen donderen.'

'Onweer?'

'Nee, geen onweer. Jan Visser zei dat de Duitsers bommen hadden gegooid op het vliegveld van Bergen. Toen we langs de melkfabriek kwamen ...'

'De melkfabriek?' onderbreek ik hem.

'Ja, aan de Dorpsstraat. Nou, toen we daarlangs kwamen hoorden we weer vliegtuigen. We zijn naar binnen gerend en de melkverwerker zei dat ze een vliegtuig hadden neergeschoten. Een Duits vliegtuig.'

Ik kijk opzij. Hij bengelt met zijn magere benen heen en weer en lijkt zich op zijn gemak te voelen. Alsof het de normaalste zaak van de wereld is dat hij samen, met een voor hem volkomen vreemde oude man, hier op een bankje voor het

schoolgebouw zit. Hoog in de lucht trekt een vliegtuig een zilveren lint en naast het schoolgebouw, aan de oever van de sloot, landt een reiger.

'Kijk,' zeg ik, 'een witte reiger, een zilverreiger.'

'We zijn de andere dag wel naar school gegaan. De hele nacht kwamen er vliegtuigen over en eigenlijk heb ik niet zo goed geslapen. Mijn vader zei dat als ik het niet vertrouwde ik maar gewoon bij iemand aan moest bellen en moest vragen of ik daar even kon schuilen.'

'En? Heb je bij iemand aangebeld?'

'Nee, maar ik heb wel heel hard gelopen en was best wel bang.'

'Was iedereen gewoon op school?'

'Nee, niet iedereen en we hebben eigenlijk ook niet veel gedaan. Gewoon een beetje bij elkaar gezeten en gepraat.'

'Ik begrijp het.'

'Eigenlijk moest de vader van Jan ook in het leger.'

Hij springt van de hak op de tak.

'Jan? Welke Jan?'

'Nou, mijn vriend, Jan Bobeldijk.'

'O, die,' zeg ik.

'Maar Jan is niet mijn enige vriend hoor, ik heb er best wel veel.'

'En, is de vader van Jan in het leger gegaan?'

'Ja, maar dat heeft maar een paar maanden geduurd. Hij is in september vorig jaar vertrokken ...'

'Vorig jaar?' vraag ik.

'Je weet toch wel wat vorig jaar is?' vraagt hij en kijkt mij nogal wijsneuzerig aan.

'Ik ben al behoorlijk oud,' zeg ik, 'en haal soms weleens wat dingen door elkaar.'

'O, dat lijkt me wel heel erg lastig.'

'Ja, maar jij kunt mij daarbij helpen. Vorig jaar dus.'

'Nou, in september 1939. Hij moest zich melden, maar hij had natuurlijk helemaal geen zin.'

'Kan ik me voorstellen.'

'In januari was hij weer terug op het dorp. Hij had last van zijn maag en hij mocht kiezen tussen een operatie of naar huis.'

'Die keuze was waarschijnlijk niet zo moeilijk.'

'De moeder van Jan gaf hem elke avond pap en ze zei dat daar de maagklachten wel van over zouden gaan.

"De pap komt me m'n strot uit," zei de vader van Jan, maar hij at het wel.'

Plotseling staat hij op.

'Ik moet naar binnen, de pauze is voorbij.'

In de deuropening draait hij zich om en steekt zijn hand op. Ik kijk hem na hoe hij door de lange gang loopt en verdwijnt in een van de lokalen.

Naast de school, verpakt in wit plastic, liggen hooibalen. Daarachter de A7. Verkeer raast voorbij. Windmolens. Een benzinstation. In het weiland hebben de zwanen een nest gebouwd. Straks zal de boer komen. Met een stok zal hij de agressieve zwanen op afstand houden. Alle eieren op één na zal hij schudden. Niet teveel zwanen op zijn grond, daar houdt hij niet van. De tulpen staan in bloei. Kleurrijke dekens bedekken het land. Rood, geel, wit. Mannen en vrouwen tussen de velden. Lopen langzaam. Beetje voorovergebogen. Controleren. Ziektes, schadelijk ongedierte.

Over het tafelblad kruipt een kever. Groen, glanzend schild. Ik leg mijn hand op de tafel. Het beestje aarzelt heel even, dan klautert hij langzaam tegen mijn vinger omhoog. Er zit alles in denk ik, in zo'n klein beestje. Alles wat nodig is om te leven. Klein wonder. Dan gaat zijn schild omhoog en komen er twee vleugeltjes tevoorschijn. Weg is hij. Hoog in de bomen nestelen de kraaien. Krassend vliegen ze over. Veel drukte om niets.

Achter het venster verschijnt meester Schreuder. Ik zie zijn rug. Hij gebaart en praat tegen de kinderen. Na enkele ogenblikken klinkt het Wilhelmus. Meester Schreuder slaat de maat, de kinderen zingen. Het geluid van hun stemmen klinkt gedempt over het kleine schoolplein. "Wilhelmus van Nassouwe, ben ik van Duitsen bloed."

In het andere lokaal zet de beeldhouwer zijn lasapparaat aan en als in een tweestemmige canon klinken het volkslied en de

machine. Door elkaar, in verschillende tijdzones, maar in een perfecte harmonie.

De tijd lijkt een spelletje te spelen.

Een spelletje te spelen met zichzelf.

Met mij ...

VERTREK UIT HET DORP

Ik ben hier geboren en getogen. In een ver verleden dat al zovele jaren terug ligt dat ik de tel bijna ben kwijtgeraakt en de herinneringen inmiddels zijn verworden tot vage beelden, waarvan ik niet meer weet of ze nog wel stroken met de werkelijkheid van destijds. Ik heb een lang leven om op terug te kijken. Sommige gebeurtenissen staan me nog heel helder voor de geest, terwijl andere steeds meer in nevelen worden gehuld. Het is ook niet meer belangrijk. Je kunt zo weinig met herinneringen en ik vraag me af waartoe ze eigenlijk dienen als ze op den duur toch vervagen. Vaak stel ik mij de vraag wat een mensenleven nu helemaal is in het licht van de eeuwigheid.

In dit dorp met zijn eeuwenoude stolpen, zijn landerijen, zijn vergezichten en luchten die als inspiratie dienden voor Hollandse meesters, kwam ik ter wereld. Liever gezegd: even buiten het dorp. Daar waar het ene dorp ophoudt en voordat het andere dorp begint lag een soort niemandsland. Een niemandsland met links en rechts een boerderij, een woonhuis, een boet, grazende schapen en koeien. Tegenwoordig is er van dit niemandsland niets meer over. In de loop der jaren zijn de dorpen nagenoeg aan elkaar gegroeid en vloeit het ene dorp naadloos over in het andere. Abbekerk en Lambertschaag, twee dorpen achter de Westfriese Omringdijk, waar ooit de golven van de Zuiderzee tegenaan beukten.

Hier werd ik geboren, hier groeide ik op, hier ging ik naar school, hier speelde ik, hier was ik gelukkig. Tot die fatale middag. Die middag toen alles anders werd en alle zekerheden die ik tot dan toe dacht te hebben verdwenen in een zwart gat. Een zwart gat zonder bodem.

Toen de dag nacht werd.

Op een woensdagmiddag lieten we het dorp achter ons. We vertrokken om nooit weer terug te keren. Blijven zou betekenen dat we voortdurend geconfronteerd zouden worden met de nachtmerrie die ons was overkomen. Dat deze nachtmerrie ons ook elders zou achtervolgen wisten we toen nog niet. Het afscheid was vreselijk. Al mijn vrienden huilden

en ik had het gevoel dat ik mijn jeugd voorgoed de rug toekeerde. Moeder was echter vastbesloten, er was geen weg terug.

We kregen onderdak bij een broer van mijn moeder, een vrijgezel die op een boerderij tussen Spanbroek en Obdam woonde. Mijn oom kwam samen met zijn buurman om onze bezittingen op te halen en ze naar ons nieuwe woonadres te brengen. Twee paarden, twee wagens.

De boerderij was groot genoeg en wij betrokken het achterhuis. Hadden zelfs een eigen ingang. Mijn oom was een aardige kerel. Vaak mocht ik met hem mee het land in als hij zijn schapen moest verzorgen. Met veel geduld leerde hij mij hoe ik de schapen moest scheren. Maakte de stallen schoon. Gaf de dieren eten en drinken. Raapte eieren.

's Nachts droomde ik van het dorp, mijn vrienden en hetgeen ons was overkomen. Niet zelden werd ik 's ochtends badend in het zweet wakker.

Ik heb in mijn leven regelmatig de behoefte gevoeld terug te gaan naar mijn geboortegrond. Teruggaan, al was het maar voor even. Kijken wat er van het dorp was geworden. Ik deed het niet, ik kon het niet, ik durfde niet. Tot enkele dagen geleden. Ik weet niet wat mij ertoe heeft bewogen mijn koffer te pakken en mijn intrek te nemen in hotel Het Wagenwiel in Lambertschaag. De confrontatie aangaan met het verleden? Het verleden dat zich vrijwel onmiddellijk aandienende. De

magere jongen met het blonde haar. Daar, in die kerk, toen hij zijn hand in de mijne legde en zei met mij mee te gaan, wist ik onmiddellijk wie hij was. Aan de ene kant was ik met stomheid geslagen en draaiden mijn hersenen op volle toeren, terwijl ik het aan de andere kant de normaalste zaak van de wereld vond. Heden en verleden hadden zich met elkaar vermengd en de magere, blonde jongen was niemand minder dan ikzelf. Ik weet, het klinkt absurd. Geen mens ter wereld heeft ontmoetingen met het kind dat hij eens was. Toch is het mij overkomen en het vreemde is dat ik mij niet eens afvraag hoe dit in hemelsnaam mogelijk is. Hij is er gewoon en ik accepteer dat.

In de uren nadat ik hem voor het eerst ontmoette dreigde ik in paniek te raken en begon ik te twijfelen aan mijn geestelijk vermogen. Was alles nog wel in orde met mezelf? Zag ik dingen die er helemaal niet waren? Waanbeelden?

Inmiddels ben ik ervan overtuigd dat ik geestelijk niets mankeer en dat de jongen er gewoon is. Een bizar spel van de tijd. De tijd, waarvan ik altijd heb gedacht dat hij in rechte lijn naar voren loopt, speelt een geraffineerd spel en neemt een loopje met heden en verleden. Om wat voor reden dan ook heeft mijn verleden zich aangediend in het heden. Ik weet het, maar weet de jongen dit ook? Heeft hij enig idee wie ik ben? Heeft hij enig idee dat wij een en dezelfde persoon zijn? Hij als jongen, ik als oude man. Moet ik het hem vertellen? Hoe vertel

je zoiets? Hoe vertel je zoiets ongeloofwaardigs? Hij zal mij voor gek verklaren en mij niet geloven. Wie zou een dergelijk verhaal wel geloven?

Ik weet hoe zijn leven zal verlopen. Ik weet precies wat er gaat gebeuren. Moet ik hem dat allemaal vertellen? Moet ik hem vertellen wat hem allemaal boven het hoofd hangt? Moet ik hem vertellen dat zijn onbezorgde leven binnen niet al te lange tijd een verdrietige wending zal nemen? Dat hij binnenkort dit dorp voor altijd zal verlaten? En de reden? Moet ik hem de reden daarvan vertellen? En van Karin? Moet ik hem ook van haar vertellen?

Mijn God, in welke situatie ben ik terecht gekomen? Ik kan toch niet zo voor de vuist weg zeggen: luister eens, ik ga je vertellen hoe je leven eruit zal zien. Afgezien van het feit dat hij mij naar alle waarschijnlijkheid niet zal geloven, zou het toch ergens een schok voor hem kunnen zijn en hij is nog zo jong. Nee, niet vertellen, niets vertellen. Hij komt er vanzelf wel achter, zoals ik er ook vanzelf achter ben gekomen.

Uiteraard heb ik mij de vraag gesteld wat mij ertoe heeft bewogen na zovele jaren terug te komen naar het dorp dat ik ooit de rug toekeerde. In het verlengde daarvan vroeg ik mij af waarom de jongen in mijn leven is gekomen en uitgerekend hier, op de plek waar ik nooit meer wilde zijn. Waarom? Moet ik iets afsluiten en ben ik daarom teruggekeerd? Het verleden verwerken? In het reine komen met mezelf?

Meer vragen dan antwoorden. De tijd zal het mogelijk leren. Ik moet afwachten, geduld hebben. Het komt toch altijd zoals het moet komen. Niets is toeval en alles is voorbestemd.

DE VIJAND IS ZO KWAAD NOG NIET

Op het dorpsplein zie ik hem zitten. Op het bankje bij de vijver waarin een fontein water omhoog spuit, dat vervolgens weer kletterend in de vijver terugvalt. De supermarkt, de kapsalon, het hobbywinkeltje, het dorpshuis. Het is allemaal nieuw voor me. Destijds toen we het dorp verlieten waren hier slechts landerijen. Later, veel later, kwam de nieuwbouw. Doorzonwoningen, voor- en achtertuin, schuttingen, coniferen. Architectonische saaiheid. Nieuwbouw jaren zestig. Het ene huis gelijk het andere.

Als ik bij hem in de buurt kom schuift hij op. Ik ga naast hem zitten. Ik kijk afwisselend naar hem en naar de fontein. Er

rijden auto's en een vrouw achter een rollator gaat de supermarkt binnen. Bij de bushalte staat een meisje. Ze kijkt op haar telefoon.

'Ik moest even weg thuis. De hele dag staat de radio aan en er zijn steeds weer nieuwsberichten. We mogen dan helemaal niet praten omdat mijn vader niets wil missen. Maar het is eigenlijk steeds maar hetzelfde.'

Ik kan het mij nog levendig herinneren. Als de dag van gisteren. Nieuwsberichten aan de lopende band. Vader die aan de radio gekluisterd zat. Stil moesten we zijn.

'Hij windt zich alleen maar op,' zegt de jongen.

Ja, ook dat weet ik nog. Ik kan het hem niet vertellen. Ik kan hem niet vertellen dat alles wat hij nu meemaakt, ik ooit heb beleefd. Het maakt het allemaal wel ingewikkeld.

Hoewel de hele omgeving voor de jongen onbekend moet zijn, zegt hij er niets over. Je zou toch denken dat hij vragen gaat stellen. Wat er opeens met zijn dorp is gebeurd, waar de landerijen zijn gebleven en waar dit dorpsplein vandaan komt, de nieuwbouw, de winkels, de bushalte, de auto's die voorbij rijden. Hij vraagt niets, helemaal niets. Ik vraag mij af hoe hij het allemaal ziet en beleeft.

'In het nieuws hadden ze het over de Grebbeberg. Weet jij waar dat is?'

'Ja, dat weet ik, dat ligt in de buurt van Rhenen en Wageningen. Daar is zwaar gevochten destijds.'

Hij kijkt mij aan.

'Destijds? Nee, nu.'

'Natuurlijk,' zeg ik, 'je hebt gelijk.'

~

De oorlog gaat min of meer aan de dorpen voorbij. Af en toe komen vliegtuigen over en de radio brengt voortdurend nieuws. Verder is het rustig.

'Rotterdam is zwaar gebombardeerd,' zegt vader. 'Vuile rotmoffen.'

'Kalm nou maar, dat schelden heeft helemaal geen zin,' zegt moeder.

'Nee, maar het lucht wel op. De hele historische binnenstad is verwoest.'

'De melkverwerker heeft gelijk gehad. Ze hebben het vliegveld van Bergen gebombardeerd en er schijnt een Duits vliegtuig neergehaald te zijn.'

'Mooi, elke dooie mof is er een,' vindt vader.

'We mogen blij zijn dat we hier wonen. Tot nu toe hebben we weinig van de oorlog gemerkt.'

'Deze oorlog is heel snel afgelopen. Wij zijn niet opgewassen tegen het Duitse leger. Let maar op, binnen een paar dagen zullen we capituleren.'

Vader kreeg gelijk. Op 15 mei, de dag na het bombardement op Rotterdam, gaf generaal Winkelman zich over. Hij wilde niet nog meer steden offeren aan de hongerige, meedogenloze vijand.

Nederland had eieren voor zijn geld gekozen en geen mens wist wat er nu ging gebeuren.

~

'Heb ik je al verteld van die motor met zijspan?'

'Nee, nog niet.'

Opeens herinner ik me het weer. Een motor met zijspan die bij het Zuideinde het dorp binnenreed. Bestuurd door een Duitse soldaat. In de zijspan zat een man met een platte pet. Ongetwijfeld een hooggeplaatste militair. De bewoners kwamen uit hun huizen. Keken naar de motor. Keken naar de vijand. Sommigen bleven binnen en keken vanachter het raam, durfden niet naar buiten.

Mijn vader vloekte en zei dat die vuile, smerige rotmoffen hier niets te zoeken hadden. Ja, dat vond iedereen, maar ze waren er wel. Moeder zei dat we het maar te accepteren hadden, of we dat nu wilden of niet.

Bij de halte stopt een bus. Het meisje stapt in en zuchtend en steunend trekt de bus weer op.

Over het grasveld scharrelen twee eenden. Ze lopen in de richting van het water en laten zich er soepel inglijden.

'Jammer dat ik geen brood bij me heb, anders had ik de eendjes kunnen voeren.'

'Brood schijnt helemaal niet goed te zijn voor eenden,' zeg ik.

'Ze kunnen daar allerlei nare ziektes van krijgen.'

'Dan is het dus maar goed dat ik geen brood bij me heb.'

'Maar vertel van die motor.'

'Ja, dat was een paar dagen geleden.'

Doordat hij zegt dat het een paar dagen geleden was, heb ik een beeld in welke periode hij zich op dit moment bevindt.

'Ik was met Wim aan het spelen bij Jan. We waren aan het tolleren. Weet je wat dat is, tolleren?'

'Ja, dat weet ik.'

Hij heeft kennelijk de behoefte het toch even uit te leggen.

'Je hebt een stok met daaraan een touwtje. Dat touwtje wind je om de tol en dan geef je het een zwieper en dan is het de kunst dat de tol zo lang mogelijk blijft draaien. Je moet er wel steeds met het touwtje tegenaan slaan. Ik kan dat heel erg goed. Mijn tol blijft altijd het langste draaien.'

Opeens hoorden we motorgeronk. Vanaf het Zuideinde kwam hij aanrijden. Een motor met zijspan. Hij reed behoorlijk snel. Een soldaat met helm zat achter het stuur en in de zijspan zat een man met een platte pet. Volgens Jan was dat een hoge

militair. Ik weet niet hoe hij dat wist, maar we geloofden hem wel. We renden achter de motor aan en zagen dat hij de oprijlaan van het gemeentehuis opreed. Weet je waar dat is, het gemeentehuis?'

'Vertel.'

'Aan de Dorpsstraat. Dat is die kant op.' Hij wijst naar rechts.

'Nou, daar ging die motor dus naartoe.'

~

De soldaat stapt af en doet het deurtje van de zijspan open. Als de hoge militair uitstapt, springt de soldaat in de houding en strekt zijn rechterarm naar voren. De jongens hebben geen idee waarom hij dat doet. Ze staan aan het hek en Jan wil roepen dat het gemeentehuis 's middags gesloten is, maar Wim zegt dat die moffen dat toch niet kunnen verstaan. 'Die spreken alleen moffrikaans.'

Burgemeester Zijp is bijna elke middag op zijn fruittuin aan het werk. Achter zijn woning, tegenover het gemeentehuis.

Er groeit van alles en soms jatten de dorpskinderen weleens een appel of een peer. Ja, alleen als de burgemeester er niet is natuurlijk.

'We moeten de burgemeester roepen,' zegt Jan en met z'n drieën lopen ze om het huis heen. Burgemeester is inderdaad

bezig in zijn tuin. Hij draagt laarzen en zijn handen zitten onder het zand.

'Duitsers?' vraagt hij. 'Bij het gemeentehuis? Mooi, die laten we even wachten.'

Hij pakt een spade en begint te graven. In het gat zet hij een struikje. Vervolgens gooit hij het gat weer dicht en stampt het zand aan zodat het struikje stevig staat.

'Zo,' zegt hij, 'nu gaan we eens kijken wat die moffen willen.'

Hij steekt de spade in de grond en op de tegels stampt hij het zand van zijn laarzen.

'Kom op.'

Het valt de jongens op dat hij veel langzamer loopt dan anders. Hij doet het vast expres.

Als ze aan komen lopen zien de jongens dat de moffen iets tegen elkaar zeggen, maar dat kunnen ze niet verstaan. De militair met de platte pet steekt zijn hand uit, maar de burgemeester doet net alsof hij dat niet ziet. Hij wisselt een paar woorden met de man en pakt dan de sleutel uit zijn zak. Hij opent de deur en gaat als eerste naar binnen, gevolgd door de Duitser. De soldaat blijft buiten staan.

'Wat is er aan de hand?' vraagt Henkie die met zijn bakkerskar aan het venten is.

'Er is een mof in het gemeentehuis,' zegt Wim, 'samen met de burgemeester.'

Henkie rijdt brutaal zijn bakkerskar de oprijlaan op en zet deze

naast de motor. Hij is voor niemand bang en trekt zich weinig van anderen aan. Het is een hele lange slungel en de kleinere jongens hebben ontzag voor hem.

'Kom hier,' roept hij tegen de jongens. Schoorvoetend lopen ze ook de oprijlaan op en blijven bij de motor staan.

'Dit is een hele puike machine,' zegt Henkie, 'een zware BMW.'

'Jawohl,' zegt de soldaat. 'Richtig.'

'Wat zegt 'ie?' wil Wim weten.

'Hij zegt dat ik gelijk heb,' antwoordt Henkie.

'Rauchen?' vraagt de soldaat aan Henkie en houdt hem een doosje sigaretten voor. Henkie neemt een sigaret en de soldaat geeft hem een vuurtje.

'Setz dich hin,' zegt de soldaat en gebaart dat Henkie op de motor moet gaan zitten. Die laat zich dat geen twee keer zeggen en gaat zitten. Handen aan het stuur. De soldaat doet zijn helm af en zet die bij Henkie op zijn hoofd. Hij ziet er niet uit. Hij grijnst naar de jongens, terwijl de helm steeds dieper over zijn ogen zakt. In de gang van het gemeentehuis zijn opeens stemmen te horen. De soldaat gebaart dat Henkie af moet stappen en doet zijn helm weer op. Na enkele ogenblikken komt de militair naar buiten, gevolgd door de burgemeester. Deze loopt onmiddellijk naar zijn woning en slaat de deur met een klap achter zich dicht. De militair stapt in de zijspan, de soldaat neemt plaats achter het stuur en met hoge snelheid rijdt de motor even later het dorp uit.

'Aardige kerels die moffen,' zegt Henkie, de sigaret nonchalant tussen zijn lippen. 'Ze zijn zo slecht nog niet.'

Hij stapt op zijn bakkerskar en rijdt de oprijlaan af het dorp in. Misschien heeft Henkie wel gelijk en is de vijand zo kwaad nog niet.

~

Ik kan het nog steeds niet geloven. Ik kan nog steeds niet geloven dat een mens zichzelf kan ontmoeten. Dat het kind dat hij eens was opeens uit een ver verleden terecht komt in het heden. Of ben ik het die in het verleden terecht gekomen is in de wereld van de jongen?

Vreemd genoeg vraagt hij mij helemaal niets. Je zou verwachten dat hij wil weten wie ik ben, waar ik vandaan kom, hoe ik heet. Niets van dit alles. Het schijnt voor hem de normaalste zaak van de wereld te zijn dat ik er ben en dat wij gesprekken met elkaar hebben. Als we niet samen zijn heb ik geen idee waar hij is. Misschien bestaat hij alleen op de momenten dat ik hem zie.

Zo langzamerhand is niets meer wat het lijkt.

HET KIND DAT IK NIET MOCHT ZIEN

Ik sta op de dijk en kijk naar het huis. Ik kijk naar het huis en denk aan Fia. Ik heb mij dikwijls afgevraagd wat er van haar geworden is. Ik heb haar slechts eenmaal ontmoet. Deze ontmoeting had dramatische gevolgen kunnen hebben. Voor Fia en de familie die zich over haar had ontfermd.

Op een middag slenterde ik door de weilanden, in de buurt van het huis van familie Koomen. De voordeur stond open en een klein meisje verscheen in de deuropening. Lachend kwam ze in mijn richting. Opeens hoorde ik een afgrijselijke gil en onmiddellijk daarop kwam mevrouw Koomen aangerend. Ze

greep het kind en sleurde het bijna naar binnen. De deur viel met een klap dicht. Ik was hevig geschrokken en rende onmiddellijk naar huis.

Ik zie nog de gezichten van mijn ouders betrekken toen ik hen over de ontmoeting met het kleine meisje vertelde.

'Ga zitten,' zei mijn vader.

Ik voelde en zag dat er iets bijzonders ging gebeuren. Ook moeder ging zitten.

'Je moet even heel goed naar ons luisteren, jongen,' zei vader.

'Heel erg goed.'

'Ja, vader.'

Hij schoof zijn stoel een stukje naar voren in mijn richting en nam mijn handen in de zijne. Hij sprak langzaam, indringend, met nadruk.

'Je mag nooit, helemaal nooit vertellen wat je daar hebt gezien.

Begrijp je dat?'

Ik begreep het niet. Vader zag het.

'Doe gewoon wat ik zeg, jongen. Je vertelt dit nooit en te nimmer aan wie dan ook. Ook niet aan je vrienden. Aan helemaal niemand dus.'

'Maar waarom dan niet?'

Hier rechtte vader zijn rug. Keek moeder aan. Nauwelijks hoorbaar zei deze:

'Vertel het hem maar.'

'Goed dan,' zei vader. 'Wat ik je nu ga vertellen, vertel ik je omdat ik weet dat ik op je kan rekenen. Ik kan toch op je rekenen?'

Hoewel ik geen idee had waar vader op wilde rekenen, zei ik:

'Ja, vader, dat kunt u.'

Hij haalde even heel diep adem. Nog een keer keek hij naar moeder. Toen schraapte hij zijn keel en zei:

'Dat kleine meisje is een Joods meisje.'

'Een Joods meisje?' vroeg ik verbaasd.

'Je weet ongetwijfeld dat er overal in het land, en niet alleen in Nederland, jacht wordt gemaakt op Joden. Nu zijn er organisaties, verzetsbewegingen noemen we die, die ervoor zorgen dat Joden een veilig onderdak krijgen. Deze verzetsbewegingen regelen dat Joden kunnen onderduiken en zodoende uit de klauwen van die rotmoffen blijven. Er zijn families waar ze kunnen schuilen. In het diepste geheim, dat begrijp je wel.'

Ja, dat begreep ik. Ik had er wel over gehoord. Joden die gewoon bij mensen thuis woonden. Op zolder, in de kelder, achter een kast en die overdag niet naar buiten mochten, omdat ze dan gezien zouden kunnen worden en andere mensen hen mogelijk zouden verraden.

'Als iemand erachter komt dat ze bij de familie Koomen woont, staan binnen het uur de moffen daar op de stoep en wordt niet

alleen het meisje, maar de hele familie afgevoerd. We zullen ze dan nooit meer terugzien.'

Natuurlijk wist ik dat overal in Nederland Joden werden opgepakt. Opgepakt en naar kampen werden gedeporteerd. Werkkampen zoals de moffen die noemden. Dat geloofde echter niemand. Wat er precies in die kampen gebeurde wisten we niet, maar dat dit allemaal het daglicht niet kon verdragen was duidelijk.

'Als jij dit dus aan iemand vertelt, zijn niet alleen dat meisje en de familie Koomen in gevaar, maar zullen de moffen ook hier verschijnen. Met alle gevolgen van dien.'

De adem stokte in mijn keel. De moffen? Hier? En dan? Wat zou er dan gaan gebeuren? Ik durfde er niet aan te denken.

'Ik kan op je rekenen?'

'Ja, vader.'

'Goed, dan praten we hier nooit meer over.'

MOGEN WE WEIGEREN?

Ze staat voor het raam. Haar armen gekruist voor haar borst. De hemel is dreigend, vol van regen, misschien onweer. Aan de horizon in grijze tinten het silhouet van de molen. De kerk, het dorp, een eenzame wandelaar.

De kieviten zijn teruggekeerd. Ook de grutto en de tureluur heeft ze al gezien. Op het weiland tientallen grauwe ganzen. Als een grijze vlek bewegen ze zich door het groene gras. Geen boer is er gelukkig mee. De koeien vreten het gras niet meer waarop de ganzen hun uitwerpselen laten vallen. Aan de slootkant bloeien veldzuring en pinksterbloemen.

Tegen de grauwe hemel zweeft een roofvogel.

Ze heeft geen idee hoelang ze al voor het raam staat. Minuten, uren? Ze zou op de klok moeten kijken. Boven het dorp pakken donkere wolken zich samen. De regen zal niet lang meer op zich laten wachten.

Ze denkt aan Tonnes. Hoe hij deze ochtend opeens voor haar deur had gestaan. Ze had hem aan zien komen. Was naar de voordeur gelopen. Hij had zijn fiets tegen het huis gezet, onder het keukenraam. Gezegd had hij niets. Ze was hem voorgegaan naar de woonkamer.

'Wat brengt je hier, Tonnes?'

'Ik moet met je praten.'

'Vertel.'

'We zoeken onderdak voor een Joods meisje. Fia, twee jaar, bijna drie.'

'En haar ouders?'

'Die zijn ondergedoken in Oude Niedorp. Ze kunnen het kind niet stilhouden. Het is te gevaarlijk. Er zitten meerdere mensen op die zolder.'

Ze had haar blik afgewend en over zijn schouder naar buiten gekeken. Aan de horizon regende het. Een grijze sluier, als een vitrage. Zou weldra deze kant opkomen.

'En waarom juist bij ons?'

'Omdat jullie ver genoeg van de dijk wonen. Jullie oprijlaan de enige weg is die naar jullie huis voert en jullie iedereen van verre aan zien komen.'

'Ik moet het met Siem overleggen. Met Siem en met onze dochter Ant.'

'Begrijp ik. Laat me weten als je een beslissing hebt genomen. Wacht er niet te lang mee.'

Ze had hem nagestaard tot hij uit het zicht was verdwenen.

'Wacht er niet te lang mee,' had hij gezegd.

Plotseling is de regen er. Slaat striemend tegen de ruiten. Druppels spatten uiteen op de tegels van het terras. Een straaltje water sijpelt van de dakgoot op de tuinstoel die onder het raam staat. De regen klettert met geweld op de golfplaten van het schuurtje. De reiger aan de slootkant schudt zijn verendek. Dan spreidt hij zijn vleugels en vliegt weg.

Wat zal Siem zeggen? En Ant? Aan de andere kant: mogen ze weigeren? Een familie in nood. Elke dag rijden goederentreinen richting het oosten. Daarheen, waarvandaan tot nu toe nog niemand is teruggekeerd. Een klein meisje van twee jaar dat nog een toekomst voor zich heeft. Mijn God, ze hebben zelf ook een dochter. Eerst maar eens overleggen met Siem en Ant.

De volgende dag fietst een vader langs de dijk.

Een vader met zijn kind.

MOET IK HET VERTELLEN?

De vraag waarom ik ben teruggekeerd naar mijn geboortegrond heb ik naast me neergelegd. Er zijn nu eenmaal vragen in het leven waarop geen antwoorden zijn. Het maakt het allemaal een stuk rustiger. Ook de jongen heb ik geaccepteerd. Misschien komt hij uit zichzelf, misschien roep ik hem wel op. Ik weet het eerlijk gezegd niet. Eigenlijk niet belangrijk. Het is een vriendelijke jongen, af en toe een beetje betweterig. Hij leeft in de Tweede Wereldoorlog. Hij moet dus tussen zeven en twaalf jaar zijn. Ik kan dat moeilijk inschatten. Volgens mij heeft hij bij elke ontmoeting een andere leeftijd. Ook hier speelt de tijd zijn spel.

Ik heb lang geworsteld met de vraag of ik hem moet vertellen dat wij een en dezelfde persoon zijn. Hij zou het niet geloven. Stel echter dat hij dat wel doet, dan heeft hij ongetwijfeld tal van vragen. Wil mogelijk weten hoe zijn leven zal verlopen. Een soort toekomstvoorspelling. Daar heb ik geen zin in. Geen zin hem een spiegel voor te houden. Wil niet vertellen hetgeen ik allemaal weet. Mijn leven, zijn leven. De mooie dingen, het verdriet. Ik heb er lang over nagedacht. Uiteindelijk heb ik besloten het niet te zeggen. Hij moet er zelf achterkomen.

De kamer in Het Wagenwiel heb ik geboekt voor onbepaalde tijd. Zoals ik niet weet wat het doel van mijn komst naar mijn geboortedorp is, zo heb ik ook geen idee wanneer het mijn tijd is om weer te vertrekken. Hoewel ik nog goed ter been ben en zelfs nog auto rijd, heeft het op mijn leeftijd weinig zin om ver vooruit te denken en plannen te maken.

Ik laat het komen zoals het komt.

Mijn ouderlijk huis is er niet meer. Dat blijkt in de zeventiger jaren van de vorige eeuw door brand te zijn verwoest. Er was niet veel van over en afbraak was nog de enige optie. Ik hoorde het gisteren van iemand hier in het dorp.

Ik sta op de plek waar het eens heeft gestaan. Ik kijk, denk aan vroeger. Denk aan vader, aan moeder. Aan de oorlog. Aan het verdriet. Aan het kind dat ik toen was, aan de man die ik ben geworden.

~

'Waar woon jij eigenlijk?' wil de jongen weten.

Hij gaat vragen stellen. Ik moet alert blijven.

'In Oostenrijk.'

'Dat is wel heel ver weg.'

'Och, dat valt wel mee.'

'Daar is Hitler ook geboren.'

'Dat klopt. In Braunau, aan de rivier de Inn.'

'Woon jij daar ook?'

'Nee, ik woon in Wenen. Heb je daar weleens van gehoord?'

'Dat weet ik niet meer.'

'Wenen is de hoofdstad van Oostenrijk.'

'Oké.'

Ik zit op het terras voor het hotel. De jongen zit naast mij. Ik heb hem niet aan zien komen, hij was er opeens.

'Heb je die plakaten ook gezien?'

'Plakaten? Welke plakaten?'

'Nou, die de moffen overal in het dorp hebben opgeplakt.'

'O ... die. Ja, natuurlijk.'

'Jan zegt dat hij weet wat erop staat. Hij zegt dat hij goed Duits spreekt. Geloof jij dat?'

'Ik ken Jan niet.'

'Er staan allemaal regels op waar we ons aan moeten houden.'

'En als je dat niet doet?'

'Ja, dat weet ik niet precies, maar Jan zegt dat de moffen dan heel vervelend gaan doen.'

'Daar zou Jan weleens gelijk in kunnen hebben.'

'Maar je zegt net zelf dat je Jan niet kent.'

Ik kan een glimlach niet onderdrukken.

'Dat klopt, maar iedereen weet dat de Duitsers heel lastig kunnen worden.'

'Wij zeggen altijd moffen.'

'Ja, dat kan ook.'

'Vader zegt geen moffen, die zegt vuile rotmoffen. Vooral als ze weer door de dorpen rijden, dan zegt hij: "Daar zijn ze weer, die vuile rotmoffen."'

'Rijden ze vaak door de dorpen dan?'

'Weet je dat niet?'

'Ik vergeet af en toe weleens wat.'

'Niet zo vaak, soms. Ze hebben allemaal geweren bij zich en dat is best wel angstig. Angstig, maar ook wel stoer. Eigenlijk rijden ze alleen door de dorpen als ze aanplakbiljetten opplakken.'

'Wil je iets drinken, of een ijsje misschien?'

'Ja, een ijsje,' roept hij enthousiast.

Ik ga naar binnen en koop een waterijsje, een raket. Ik denk dat hij die wel lekker zal vinden.

'Zo'n ijsje heb ik nog nooit gezien.'

'Zo zie je maar, het leven zit vol verrassingen.'

'Heb jij ook een persoonsbewijs?' vraagt hij terwijl hij het papiertje lospeutert.

Hij heeft de eigenschap van de hak op de tak te springen.

'Of ik wat heb?'

'Een persoonsbewijs. Iedereen die achttien jaar en ouder is moet zo'n kaart hebben. Dus jij eigenlijk ook.'

'O ... een persoonsbewijs,' zeg ik. 'Ja, dat heb ik.'

'Mag ik dat eens zien?'

'Zien? Nou ik eh ... ik heb hem niet bij me.'

'Dat is heel gevaarlijk. Als de moffen komen dan willen ze dat zien en als je dat dan niet bij je hebt, word je misschien wel meegenomen.'

'Je hebt gelijk,' zeg ik. 'Lekker ijsje?'

'Koningin Wilhelmina is naar Engeland gevlucht. Mijn vader zegt dat hij dat stijloos en heel erg laf vindt.'

Herinneringen. Als de dag van gisteren. Vader was woedend. Sloeg met zijn vuist op tafel.

'Wind je niet op,' zei moeder. 'Dat heeft geen enkele zin.'

'Het is een daad van grote lafheid om je volk in deze barre tijden in de steek te laten!'

De jongen kijkt mij aan.

'Vind jij dat ook? Vind jij dat ook laf?'

Hij stelt vragen waarop ik liever geen antwoord geef.

'Och, weet je, ik ben een oude man. Het is niet zo belangrijk wat ik vind.'

'Wat een raar antwoord. Maar het ijsje is wel erg lekker. Vader en moeder geloven nooit dat ik een ijsje heb gegeten.'

'Vertel het dan maar niet.'

'We moeten Duits leren op school. Moet van de moffen. Vader zegt dat ik de klas uit mag lopen als de meester Duitse les begint te geven.'

'En? Ben je de klas al uitgelopen?'

'Nee, want meester weigert ons Duits te leren.'

Hij likt uiterst langzaam aan zijn ijsje. Een van de raadsels van de ontmoeting tussen de jongen en mij. Hoewel hij in de oorlog leeft, eet hij een ijsje dat men destijds helemaal niet kende. Verleden en heden vermengen zich met elkaar. Op het hoe en waarom zou ik geen antwoord kunnen geven.

'Waar woon je ook alweer?'

'In Wenen, de hoofdstad van Oostenrijk.'

'Ben je daar ook geboren?'

'Nee.'

'Waar ben je geboren dan?'

Hij wil alles weten. Hij is net zo leergierig als ik op zijn leeftijd was. Ik denk hierover na. Natuurlijk ... we zijn dan ook een en dezelfde persoon.

'Ik ben hier geboren.'

'Echt waar?'

'Ja.'

'Waar dan precies?'

'Dat laat ik je nog wel een keer zien.'

'Doe je dat echt?'

'Ja, dat doe ik.'

FIA

Groot, dreigend, wijdbeens. Twee soldaten, Duitse soldaten. Lange jassen, helmen, geweren. Ze zijn niet onvriendelijk, wel duidelijk. Familie Schrijver uit de Jodenbreestraat in Amsterdam dient zich morgen te melden bij de Hollandse Schouwburg aan de Plantage Middenlaan. Lijkbleek en met trillende handen pakt Sientje Schrijver het papier aan dat een van de soldaten haar geeft.

'Hier steht alles drin. Also, morgen Nachmittag,' zegt hij.

Hoe oud zullen ze zijn? denkt Sientje. Negentien, twintig? Kinderen nog.

Dan draaien de soldaten zich om en lopen verder. Ongetwijfeld naar andere Joden. Joden die zich evenals zij en haar gezin morgenmiddag dienen te melden aan de Plantage Middenlaan. Sientje weet wat dit betekent. Van de Hollandse Schouwburg naar Westerbork. Westerbork en dan naar Duitsland. Niemand weet waar in Duitsland. Niemand weet voor hoelang. Niemand weet of ze ooit nog terugkomen.

Niet in paniek raken nu. Rustig blijven. Goed doorademen. Ze wist dat deze dag zou komen. In heel Europa wordt jacht gemaakt op de Joden. Ze worden opgejaagd, vernederd en in goederenwagons afgevoerd. Afgevoerd naar niemandsland. Gelukkig hebben ze een tijd geleden al maatregelen genomen. In de ruimte achter de tabakswinkel, daar waar de voorraden opgeslagen zijn, staan de koffers al klaar. Nog altijd staat ze in de deuropening, het papier in haar hand. Ze hoopt dat Hartog snel naar huis komt. In het ledikantje ligt hun dochter. Slaapt vredig. Heeft geen weet van de ellende die heel Europa overspoelt. Geen weet van het barbarisme. Als ze haar oogjes opent lacht ze. Lacht tegen de wereld om zich heen. Zelfs tegen de mensen die de slechtste bedoelingen hebben.

Nog diezelfde avond worden Hartog, Sientje en hun dochter Fia met een vrachtwagen naar een onderduikadres gebracht.

~

'We begrijpen dat het onmogelijk is een kind van twee jaar stil te houden,' zegt de eigenaar van het café, 'maar het is te gevaarlijk. Ze zou ons allemaal kunnen verraden.'

Hartog, Sientje en Fia zijn ondergebracht op de zolder van café De Volharding in Oude Niedorp. Er zitten meer mensen. Het is er benauwd, vochtig, bedompt en het ruikt er naar bezwete lichamen.

'Ik ga contact opnemen met de ondergrondse,' zegt de eigenaar. 'Dat kind moet hier weg.'

Sientje drukt haar dochter steviger tegen zich aan. Weg? Fia weg? Dat kan toch niet? Ze kunnen haar kind toch niet afnemen?

'We vinden wel onderdak voor haar,' zegt de cafébaas, terwijl hij een hand op de schouder van Sientje legt. 'Het komt allemaal goed.'

~

Een eenzame fietser achter de dijk.

Een vader met zijn kind. Het kind dat hij weg moet brengen voor haar veiligheid, van hemzelf en van anderen.

Het was een hartverscheurend afscheid geweest op de zolder van café De Volharding. Een kind dat haar moeder niet los

wilde laten en een moeder die haar enig kind niet wilde laten gaan. Ze vervloekte de oorlog, het meedogenloze regime, het Duitse volk.

Na een fietstocht van bijna tien kilometer staat Hartog Schrijver aan het begin van een lange oprijlaan. De Kolk van Dussen, natuurgebied tussen Lambertschaag en Aartswoud. In de verte een boerderij. Daar moet hij zijn. Daar moet hij zijn dochter naartoe brengen en tenslotte achterlaten. Achterlaten bij mensen die hij niet kent. Mensen van wie hij alleen de achternaam weet.

De oprijlaan zit vol gaten. Te gevaarlijk om te fietsen. De vader besluit te gaan lopen. De fiets aan zijn hand. Fia, die onderweg in slaap is gevallen in het kinderzitje, is wakker geworden en begint te huilen.

'Stil maar, liefje. Zo direct krijg je wat te drinken. Papa heeft ook brood bij zich. Zie je, daar moeten we zijn.' De vader wijst naar de boerderij in de verte. 'Misschien hebben ze daar wel dieren. Konijntjes misschien. Dat vind je leuk, hè, konijntjes?'

Dan loopt de vader verder. De vader met zijn kind.

Naarmate hij dichterbij het huis komt zakt de moed hem steeds meer in zijn schoenen. Af en toe staat hij stil. Hij kan nog terug. Terug naar Oude Niedorp, terug naar Sientje. Zijn hart bonkt tegen zijn slapen, zijn mond is kurkdroog, zijn benen lijken van was. Het huis in de verte. Als een donkere, dreigende wolk. Met afgrijselijke tentakels die hem willen

grijpen en verslinden. Alles wordt wazig om hem heen. Hij kan niet verder. Hij moet terug. Terug! Kan zijn enig kind toch niet in de steek laten? Toch niet achterlaten bij wildvreemde mensen? Hij keert zijn fiets en begint in tegenovergestelde richting te lopen. In de richting waar hij vandaan gekomen is. Grote passen, resoluut. De fiets stuitert door de gaten van de oprijlaan. De dijk komt steeds dichterbij. Achter de dijk zal hij opstappen en dezelfde weg weer terugfietsen. Fietsen, samen met zijn dochter. Weg van hier. Weg, weg, weg!

Zijn hersenen draaien op volle toeren. Gedachten, gevoelens buitelen over elkaar heen. Het is een chaos in zijn hoofd.

Stel dat ze door de Duitsers opgepakt worden. In een kamp worden gestopt. Er gaan geruchten dat mannen, vrouwen en kinderen van elkaar worden gescheiden. Wie zorgt er dan voor Fia? Nog een paar meter dan is hij bij de dijk. In een kamp zonder haar ouders? Bij wildvreemde mensen waar ze veilig is? Hartog moet kiezen. Kiezen uit twee kwaden. Dan staat hij stil. Voor hem ligt de dijk. De dijk naar Oude Niedorp, naar Sientje. Achter hem het huis. Het huis waar onbekende mensen wonen. Mensen die bereid zijn om zijn dochter een veilig onderdak te bieden.

Dan draait hij zijn fiets. Hij draait zijn fiets en loopt terug in de richting van het huis.

~

Ze zitten in de woonkamer. Hartog Schrijver met op zijn schoot zijn dochter. Meneer, mevrouw en Ant Koomen zitten tegenover hen.

'Het moet heel erg zwaar voor u zijn,' zegt mevrouw Koomen. Hartog weet niet wat hij moet zeggen. Wat moet hij ook zeggen? Hij moet zijn enig kind bij wildvreemde mensen achterlaten. Zijn gevoel kan hij onmogelijk onder woorden brengen. Hij slikt een paar keer en haalt diep adem.

'Stel dat ze ons oppakken en naar Duitsland deporteren,' zegt hij, 'en wij in het ergste geval niet terugkomen, wat gaat er dan met Fia gebeuren?'

Zwijgen, doodse stilte. Ze kijken naar hun handen, naar de grond, naar buiten, naar niets.

Na enkele ogenblikken zegt meneer Koomen:

'In dat geval zullen wij haar opnemen en als onze dochter beschouwen. Wij zullen haar een onbezorgde jeugd geven. Een onbezorgde jeugd en een mooie toekomst. Wij zullen alles doen wat in ons vermogen ligt. Het zal haar aan liefde niet ontbreken. Dat beloof ik u.'

Dit doet pijn. Onnoemelijke pijn. Hartog voelt zijn maag samentrekken. Vreemde mensen die zijn kind als hun dochter zullen beschouwen. Hij wordt misselijk. Vraagt een glas water.

'Maar we gaan er vanuit dat u gewoon terugkomt,' zegt mevrouw Koomen, terwijl ze hem een glas water geeft. Diep in haar hart weet ze dat dit een onmogelijke werkelijkheid is, een utopie, een wensdroom. Niemand is tot op heden teruggekeerd. Waarom zouden de ouders van Fia een uitzondering vormen? Mijn God, wat is dit voor wereld waarin mensen moeten onderduiken om hetgeen ze zijn? Wat is dit voor wereld die toeziet dat ouders van hun kinderen worden gescheiden? Wat is dit voor wereld waarin mensen als vee worden samengepakt in goederenwagons en worden gedeporteerd en in kampen worden gestopt?

Fia zit nog altijd bij haar vader op schoot. Heeft geen idee wie deze mensen zijn. Geen idee wat haar boven het hoofd hangt.

'Papa gaat nu weg en jij blijft even hier. Je gaat hier lekker slapen en morgen mag je vast en zeker naar alle dieren kijken hier op de boerderij. Ik kom je gauw weer ophalen.'

Fia slaat haar armpjes om de hals van haar vader.

'Nee,' zegt ze resoluut. 'Papa mee.'

'We kunnen even in de stal gaan kijken,' zegt de achttienjarige dochter Ant, 'naar de koeien. Er zijn ook kleine poesjes.'

Fia verstoopt haar gezicht in de hals van haar vader. Deze beseft dat het een strijd gaat worden. Ze is nog zo klein. Hij kan het haar niet uitleggen. Hij kan haar niet uitleggen dat een barbaars, meedogenloos regime schuld heeft aan het feit dat zij

bij vreemde mensen achter moet blijven. Mijn God, hoe heeft het allemaal zover kunnen komen.

'Misschien kunnen we haar afleiden door even naar de stal te gaan,' zegt meneer Koomen.

In de stal zet Hartog zijn dochter op de grond. Deze is onder de indruk van de koeien.

'Hier is een deur,' zegt mevrouw Koomen. 'Wij leiden haar af en via deze deur staat u weer op het erf, vlakbij uw fiets. Heel veel sterkte.'

'Vind je de koeien leuk?' vraagt Hartog.

Dan geeft hij zijn dochter een kus en verdwijnt ongemerkt door de deur.

Buiten zoekt hij steun tegen de muur van de stal.

Om hem heen begint alles te draaien.

Steeds sneller en sneller.

Hij moet overgeven.

Dan barst hij in snikken uit.

WINTER

Hij staat op het bruggetje dat naar Het Groene Kerkje leidt. Hij tuurt naar beneden, naar de sloot. Draagt zijn houtje-touwtjejas. Om zijn nek hangen schaatsen.

'Wat ben je van plan?'

'Schaatsen natuurlijk. Vanmiddag maak ik met mijn vader een mooie tocht.'

Ik ben even met stomheid geslagen.

'Heb ik nou goed begrepen dat je gaat schaatsen?' vraag ik.

'Ja, het ijs is hartstikke dik.'

Ach ja, natuurlijk. Weer zo'n spel van de tijd.

We leven in twee verschillende werelden.

Daar waar hij zich nu bevindt is het winter. Ik kan het nauwelijks geloven.

'Vader zegt dat als het zo doorvriest er binnen een paar dagen misschien wel een Elfstedentocht komt.'

Ik weet dat hij gelijk gaat krijgen.

'Dat zou mooi zijn,' zeg ik.

'Kun jij ook schaatsen?'

'Vroeger wel.'

'Nu niet meer natuurlijk. Nu ben je oud.'

'Ja,' zeg ik, 'nu ben ik oud.'

'Mijn vader kan heel goed schaatsen.'

'Dat kon de mijne ook. Ik heb mooie tochten met hem gemaakt. Ik denk daar met plezier aan terug.'

'Jan scheidt altijd op dat hij heel hard kan schaatsen, maar tegen mijn vader kan hij niet op.'

'Nou, fijne middag dan maar.'

Het vriest al dagenlang. De lucht is ijl. Kristalhelder. De hemel kleurt blauw. Blauwer dan in de zomer. De bevroren grond kraakt onder je voeten. Gras is wit van de rijp. Op de ruiten ijsbloemen. Binnen bijna net zo koud als buiten. De vensters op de bovenverdieping zijn vastgevroren tegen de sponningen. Vader zet zijn schouder er tegenaan. Koude lucht stroomt naar binnen. Dan sluit hij de vensters weer.

Op alle sloten ligt ijs. Er wordt volop geschaatst. Vader staat de hele dag schaatsen te slijpen. In het schuurtje achter het huis staat een grote slijpsteen. Een meter doorsnee, twaalf centimeter dik. De steen draait in een bak met water dat zo koud is dat het ijzer van de schaatsen soms aan vaders handen blijft plakken. Van heinde en verre komen ze om door vader hun schaatsen te laten slijpen. Hij kan dat goed, schaatsen slijpen.

'Vanmiddag gaan we een tochtje maken,' zegt hij.

Hij houdt een schaats ondersteboven vast. Knijpt één oog dicht en kijkt met zijn andere oog langs het ijzer.

'Ziet er goed uit.'

Dan pakt hij de bijbehorende schaats.

'Zo, deze zijn klaar.'

Hij legt de schaatsen op de werkbank.

'Ik stop ermee voor vandaag.'

In de hoek van de schuur ligt een stapel oude kranten.

'Stop die maar onder je kleren,' zegt vader. 'Niets is zo goed tegen de kou als kranten.'

Na de lunch steken ze de straat over. Aan de slootkant binden ze hun schaatsen onder. Ze laten zich op hun billen naar beneden glijden. Het ijs is in een perfecte staat. Geen scheurtje te zien. Spiegelglad en keihard.

Moeder staat voor het raam en zwaait.

'We schaatsen eerst maar eens richting Opmeer. Wat vind je daarvan?'

'Hartstikke leuk.'

'En dan zien we wel verder. Goed?'

'Ja, goed.'

Vader kent de sloten en weet waar ze uitkomen.

De jongen schaatst goed. Mooie lange slagen. Zijn benen zijn korter dan die van vader. Deze past zijn tempo aan.

Ze passeren het huis met de majestueuze beuk, het gemeentehuis, slagerij de Vet. Kapper Gerritsen opent de deur van zijn zaak. Wachten op de eerste klant. Ze schaatsen langs het grote witte huis. Slaan rechtsaf de Vekenweg op. Willem Kool staat voor zijn garage. Hij zwaait naar het tweetal. Dirk Visser stapt in zijn taxi. Voor hen ligt de lange Vekenweg. Vader mindert wat tempo. Niet te snel, ze hebben nog een aardige tocht voor de boeg.

Ze laten het dorp achter zich. Er staat geen zuchtje wind. In de verte slaat de kerkklok van de Weere. Er blaft een hond. De ijzers krassen over het ijs. Links, rechts, links, rechts ...

Geluiden zijn zo anders als het vriest. Alsof je met je nagel tegen een kristallen glas tikt. Een reiger vliegt weg als hij het tweetal aan ziet komen. Ganzen vliegen over. De hemel kleurt grijs, geel, groen, rood.

De jongen geniet. Samen met zijn grote, sterke vader een tocht maken. Tegen vader kijkt hij op, hij is zijn held. Hij weet alles. Op elke vraag heeft hij een antwoord.

'Hoelang gaat de oorlog nog duren, vader?'

'Dat weet niemand, jongen. Zo lang die idioot in Duitsland aan de touwtjes blijft trekken is het nog niet voorbij.'

'Maar waarom houdt niemand hem tegen dan?'

'Dat is allemaal niet zo eenvoudig. Duitsland heeft zich jarenlang voorbereid op deze oorlog. Ze hebben een groot en sterk leger. Dat versla je niet zomaar.'

'Dus dan zou het altijd oorlog kunnen blijven?'

'Nee, natuurlijk niet. Er komt een dag dan zullen andere landen tegen Duitsland vechten. Ze zullen die bullebak daar in Berlijn een lesje leren. Let maar op.'

'En waarom jagen ze achter de Joden aan?'

'Dat doet Hitler al sinds 1933.'

'Ja, maar waarom dan?'

'Geen idee. Misschien omdat die gek inziet dat de Joden meer in hun mars hebben dan hij. Wie zal het zeggen.'

In de buurt van Opmeer wil de jongen even uitrusten.

'Daar staat een bankje,' zegt vader en wijst. 'We moeten wel even tegen de slootkant opklimmen.'

Vader kruipt als eerste omhoog. Hij steekt zijn arm uit en trekt de jongen naar boven. Samen zitten ze op het bankje. Witte

pluimen bij elke uitademing. Verdwijnen in het niets. Maken plaats voor andere pluimen.

Eenden landen op het ijs. Ze glijden een paar meter door alvorens tot stilstand te komen. Dan scharrelen ze verder over het gladde oppervlak.

'Is schaatsen slijpen moeilijk, vader?'

'Als je het kunt is niets moeilijk,' zegt vader lachend. 'Kijk, kinderschaatsen zijn makkelijk om te slijpen. Die zijn dus gauw klaar. Doorlopers zijn lastiger, daar moet je de tijd voor nemen.'

'Er komen wel veel mensen om hun schaatsen te laten slijpen.'

'Dat kan niet iedereen. Een slijpsteen hebben is niet genoeg. Je moet precies weten wat je moet doen. Voordat je het weet heb je zo'n schaats verknald.'

'Ging jij vroeger ook met opa schaatsen?'

'Ja, dat hebben we een paar keer gedaan. Maar je opa is een koukleum. Hij hield het nooit zo lang vol.'

'Jan zegt dat hij harder kan schaatsen dan jij.'

Vader lacht.

'Geloof je dat, vader?'

'Geen idee. We zouden een wedstrijdje moeten doen.'

'Ik denk niet dat hij dat durft.'

De lucht betreft. Donkere wolken pakken zich samen.

'We krijgen sneeuw.'

Vader kijkt opzij. Slaat zijn arm om de schouders van zijn zoon.

'Ben je moe, jongen?'

'Een beetje.'

'Dan schaatsen we terug. Ook met het oog op de sneeuw. Het is even genoeg voor vandaag. Vind je ook niet?'

'Ja, dat vind ik ook.'

WERKELOOS TOEZIEN?

Razzia's zijn aan de orde van de dag.

Joden worden als vee bij elkaar gedreven. Worden vernederd, geslagen, geschopt en bespuugd. Met hun schamele bezittingen, verpakt in koffers of tassen, lopen ze als makke schapen achter elkaar. Daarheen, waar de soldaten hen drijven. Blaffende, agressieve, bijtgrage honden. Geweerlopen prikken in hun ruggen als ze niet snel genoeg naar de zin van de Duitsers in de gereedstaande vrachtwagens stappen.

'Schnell, schnell!'

Mensen van alle leeftijden.

Mannen, vrouwen, kinderen. Overal geel. Het geel van hun stigma. Twee op elkaar gelegde driehoeken, een hexagram. De Davidster. Hoe diep kan een mens nog vernederd worden. Na enkele ogenblikken rijden de vrachtwagens de straat uit. Vrachtwagens waarin mensen op elkaar gepropt zitten. Als ratten in de val. De soldaten springen in hun legervoertuigen. Rijden met grote snelheid achter de vrachtwagens aan. Omstanders deinzen verschrikt opzij. Dan is alles achter de rug. Schnell, schnell!

~

Ik zit op een bank in het park. Achter de nieuwbouw heeft de gemeente deze groene oase aangelegd. Een mooi park, waar het goed toeven is. De mensen komen er graag.

Er komt een vrouw aan. Een vrouw met een hond. Een hond aan een groene riem. In het voorbijgaan groet ze. Ze heeft een vriendelijk gezicht. Een eindje verderop neemt ze de riem van de halsband en gaat op een bank zitten. De hond begint onmiddellijk alle kanten op te rennen.

Vrijheid.

De Duitsers hadden onze vrijheid genomen. Zij bepaalden wat vrijheden waren. Wat wij wel en niet mochten. Allemaal in hun straatje. Allemaal naar hun regels. Mensen werden om niets

gemarteld, vervolgd, doodgeschoten. Gewoon, omdat de Duitsers zich dat recht hadden toegeëigend. Zij, het edele Germaanse ras waren het die beslisten over leven en dood. Meedogenloos, zonder geweten.

Ik heb mij in mijn leven dikwijls afgevraagd of deze mensen rustig hebben kunnen slapen. Velen waren getrouwd, hadden kinderen. Hebben ze zich nooit voor kunnen stellen dat de rollen omgedraaid hadden kunnen zijn? Dat niet zij vervolgden, maar de vervolgden waren? Voor mij blijft het een raadsel dat heel normale, keurige mensen kunnen worden tot meedogenloze barbaren.

Ik heb de jongen al een paar dagen niet gezien. Hij zal vandaag of morgen wel weer komen. Op de meest onverwachte momenten. Ik kan er geen peil op trekken. In het begin maakte me dat wat onrustig. Nu ben ik eraan gewend.

Hij ging schaatsen met zijn vader. Friese doorlopers hingen om zijn nek. Het ijs was hartstikke dik, zei hij. Mooi ijs om een tocht te gaan maken.

Lente hier, winter daar.

De tijd speelt nog altijd zijn raadselachtige, bizarre spel.

De Duitsers hadden overal in de dorpen weer pamfletten opgehangen. Dit keer met de mededeling dat alle Joden in West-Friesland naar Amsterdam moesten. Ze worden daar

tewerkgesteld had Piet Kranenburg gezegd. Werken voor de moffen. Vader geloofde er geen woord van. Volgens hem werden ze gewoon in veewagens gepropt. In veewagens richting het oosten. Daar in kampen gedumpt. Hoe het daar toeging kon hij niet zeggen. Geen zuivere koffie in ieder geval.

De hond komt in mijn richting. Hij is niet bang en wil graag even aangehaald worden. Ik aai hem over zijn kop. Dan rent hij weer weg.

Ik ben nu een aantal dagen hier op het dorp. Het hotel is prima, het personeel bijzonder vriendelijk. De auto die ik heb gehuurd staat geparkeerd op de parkeerplaats achter het hotel. Er staan veel vrachtwagens. Chauffeurs eten in het restaurant, slapen in het hotel of in de cabine van hun auto. Het zijn rustige kerels. Hebben de hele dag achter het stuur gezeten, zijn moe. Praten op gedempte toon met elkaar. Het zijn overwegend mannen, soms vrouwen.

Nog steeds weet ik niet wat mij naar mijn geboortegrond heeft gebracht. Wat de reden is geweest dat ik mijn koffer pakte en het vliegtuig heb genomen. Misschien kom ik daar nog achter tijdens mijn verblijf hier. Misschien ook heeft de jongen het antwoord op deze vraag. Zo heel langzaam vind ik het steeds minder belangrijk worden. Ik voel me goed en ik zie wel hoe het loopt.

Hoewel ik het aan de ene kant jammer vind dat mijn ouderlijk huis er niet meer is, geeft het aan de andere kant een stukje rust. Het was beslist een harde confrontatie geweest indien het huis er nog had gestaan.

Ik denk terug aan die fatale dag, een van de donkerste dagen in mijn leven. De dag dat ik in een zwart gat viel. Een zwart gat waar geen einde aan leek te komen. Kort daarop ons vertrek uit het dorp.

De vrouw is van haar bank opgestaan. Ze lijnt de hond weer aan. Zijn tong hangt uit zijn bek. Als ze voorbij komt groet ze weer. Dan verdwijnen de vrouw en haar hond uit het zicht.

~

'Levensgevaarlijk,' zegt moeder.

Ze staat voor het raam en kijkt naar buiten. De was hangt te drogen. Schapen op het land. Vanmorgen heeft de eigenaar uitvoerig de omheining geïnspecteerd. Vorig jaar waren er een paar schapen ontsnapt. Het was een hele klus geweest de dieren weer terug in de wei te drijven. Ze draait zich om.

'Levensgevaarlijk,' herhaalt ze, nu met meer nadruk.

'Ik kan niet werkeloos toezien,' zegt vader.

'En daarom stort je je maar meteen in het gevaar.'

'Kijk om je heen wat er gebeurt.'

'Ik weet wat om ons heen gebeurt.'

'Ik moet dit gewoon doen.'

'Heb je daarbij aan ons gedacht? Aan mij, aan de jongen?'

'Natuurlijk heb ik aan jullie gedacht. Maar ook aan al die anderen. Al die anderen die in nood zijn. Al die anderen die niet zeker weten of ze de volgende dag nog in hun eigen bed wakker worden. Als ze al wakker worden.'

'Maar hoe kom je daar zo opeens bij?'

'Niet opeens. Ik speel al langer met die gedachte.'

'Je hebt me daar anders nooit iets over verteld.'

'Ik moest het idee eerst laten bezinken.'

'Door wie ben je gevraagd dan?'

'Ik mag geen namen noemen.'

'Geen namen noemen? Je kunt toch wel zeggen wie je heeft gevraagd?'

'Nee, hoe minder je weet, hoe beter het is.'

'Ik ben je vrouw.'

'Desondanks is het beter dat je zo weinig mogelijk weet.'

'Mag ik wel weten wat jouw taak precies is?'

Hij voelt dat hij niet alles voor zichzelf kan houden. Zijn keuze betreft tenslotte ook zijn gezin.

'Ik moet Joden naar onderduikadressen brengen.'

'Hoe gaat dat in zijn werk? Ga je de deuren langs om te vragen of zij Joden kunnen huisvesten?'

'Doe niet zo belachelijk.'

'Neem me niet kwalijk.'

'Er zijn tal van families die aan de ondergrondse hebben laten weten dat zij bereid zijn Joden onderdak te verlenen.'

'En jij moet dan zorgen dat Joden daar worden ondergebracht?'

'Ja, maar we zoeken niet alleen onderdak voor Joden. Je hebt de nieuwste plakaten wel gelezen die de moffen overal hebben opgeplakt.'

'Dat Nederlandse mannen naar Duitsland moeten om te werken? Die plakaten bedoel je?'

'Ja, die bedoel ik. Alle Duitse mannen vechten voor die idioot daar in Berlijn en de fabrieken in de Heimat liggen stil wegens gebrek aan fabrieksarbeiders. Nou, voor de mannen die opgeroepen zijn naar Duitsland te komen en dat weigeren, zoeken we uiteraard ook onderdak.'

'Maar dat is toch een enorme organisatie?'

'Alles is door de ondergrondse in kaart gebracht. Wie zijn deze mensen die bereid zijn onderduikers op te nemen, zijn deze mensen te vertrouwen, hoe zijn ze gehuisvest, hoeveel onderduikers zouden ze kunnen herbergen, kunnen ze hen een veilig onderdak bieden? Ook worden de onderduikers zelf gecontroleerd. Zijn het echt mensen in nood? Zijn ze te vertrouwen? Doen ze zich misschien voor als onderduikers en verraden ze tenslotte de hele boel?'

'Hoe dan ook. Het werk dat je gaat doen is niet ongevaarlijk.'

'Dat klopt. Maar we moeten een vuist maken tegen die moffen. We moeten ze laten weten dat we het niet met ze eens zijn. Begrijp je nu dat ik niet werkeloos kan toezien?'
'Ik begrijp het wel. Ik begrijp het, maar laat me even aan het idee wennen.'

~

Ik zit nog altijd op de bank. De vrouw en haar hond zijn allang weg. Inmiddels zijn er meer mensen met honden gekomen. Het lijkt mij een geliefde plek. Een geliefde plek om ontspannen op een bank te zitten tussen bomen en groen, terwijl je viervoeter zich uitstekend vermaakt.

Vader had zich aangesloten bij het verzet, de ondergrondse. Diep in haar hart was moeder trots op hem. Aan de andere kant heel erg bang. Bang dat hem iets zou overkomen. Het was gevaarlijk werk. Als de Duitsers mensen van het verzet in handen kregen, konden deze het in de meeste gevallen niet navertellen. Werden zonder pardon gefusilleerd. Vaak lieten ze de doden dan een paar dagen op straat liggen. Iedereen moest weten wat er met verraders van het Duitse Rijk zou gebeuren. Mij werd uiteraard niets verteld. Hoe minder mensen het wisten, hoe veiliger het was. Kinderen moest je het helemaal niet vertellen. Wel viel het me op dat vader vaker van huis was.

Hij was dan ergens op visite, zoals mijn moeder zei. Ik vroeg niet verder. Het kwam ook nooit bij me op dat vader bezig was met iets wat ik niet zou mogen weten.

Voorzichtigheid was geboden. Er waren in de dorpen een aantal mensen die sympathiseerden met de vijand. Een enkeling had zich aangesloten bij de NSB. Je kon niet voorzichtig genoeg zijn. Je wist nooit wie je wel en niet kon vertrouwen.

Nee, vader wilde niet werkeloos toezien. Niet toezien hoe de moffen onschuldige burgers afvoerden. Hoe de moffen ons het leven zuur maakten. Dat sierde hem. Het sierde hem dat hij opkwam voor mensen die moesten vrezen voor hun leven.

Dit alles wist ik op dat moment niet. Later, toen de oorlog op zijn einde liep, Duitsland nagenoeg verslagen was, werd mij alles duidelijk.

Het meeste dat de jongen mij vertelt weet ik wel. Mijn geheugen is nog goed. Soms echter vertelt hij iets dat ik mij niet meer kan herinneren. Ik verbaas mij dan dat een dergelijk voorval heeft plaatsgevonden. Hij vertelt het echter met zo'n overtuiging dat ik hem wel moet geloven. Het zal de leeftijd zijn dat sommige gebeurtenissen uit mijn geheugen zijn gewist. Niets om mij zorgen over te maken, denk ik.

Als hij er is moet ik telkens goed opletten. Ik weet nooit in welk jaar hij zich bevindt. Tijden lopen door elkaar. De ene keer is hij aan het begin, de andere keer weer aan het eind van de

oorlog. Misschien heeft dat met mijn eigen gedachtegang te maken. Mogelijk verwoordt hij datgene waar ik op dat moment, weliswaar onbewust, mee bezig ben. Ik zou het niet weten. Soms heb ik de neiging hem tegen mij aan te drukken. Ik doe het niet. Geen idee wat me tegenhoudt. Misschien omdat ik niet weet hoe hij zal reageren. In het ergste geval schrikt hij hevig en zie ik hem nooit meer terug. Dat risico wil ik niet lopen. Ik ben aan hem gehecht geraakt.

Een vrouw is naast mij gaan zitten.

Een vrouw met een Ierse setter. Een gezonde hond. Zijn bruine vacht glanst in de zon.

Ze maakt de riem los en de hond zoekt onmiddellijk het gezelschap van soortgenoten. Ruiken, om elkaar heen springen, achter elkaar aanrennen. Dierlijke vreugde.

'Heerlijk hier,' zegt ze. 'Ik kom hier bijna elke dag.'

'Veel mensen met honden.'

'De ideale uitlaatplek.'

'En de honden mogen hier loslopen?'

'Uiteraard, anders zou ik hem wel aanlijnen. Heeft u ook een hond?'

'Nee.'

'Ik heb u ook nog nooit hier gezien.'

'Dat klopt, ik woon hier ook niet. Ik logeer in Het Wagenwiel.'

'Goed hotel, heb ik gehoord.'

'Prima.'

'En waar woont u als ik vragen mag?'

'In Oostenrijk, in Wenen.'

'Mijn moeder was helemaal verliefd op Wenen. Ze was er een paar keer geweest. Ik wil er beslist ook nog een keer naartoe.'

'Moet u echt doen.'

Ze kijkt me van opzij aan.

'Wat brengt iemand die in Wenen woont nu naar dit dorp?'

'Ik ben hier geboren.'

'Een West-Fries dus.'

'Precies.'

'En nu oude plekjes bezoeken?'

'Ja.'

'Komt u hier vaker? Ik bedoel in het dorp.'

'Ik ben hier kort na de Tweede Wereldoorlog weggegaan en sindsdien nooit meer teruggekeerd.'

'Kent u de beide dorpen dan nog wel terug?'

'Met moeite.'

'Dat kan ik mij voorstellen.'

'Er staan huizen, boerderijen, kerken die er destijds ook stonden. Wat er na de oorlog is gebouwd, is volkomen vreemd voor me.'

Ze kijkt me wederom van opzij aan.

'Wat zoekt een mens na zovele jaren in zijn geboortedorp?'

Hier moet ik even over nadenken.
De vrouw kijkt me nog altijd aan.
'Mezelf, denk ik.'

DE WELLINGTON

Als hij aan boord van het vliegtuig stapt ontdekt waarnemer Geoff Buckingham tot zijn grote ergernis dat de sporen, waarin zijn stoel heen en weer kan bewegen en die stevig in de vloer zijn bevestigd, zijn gebroken.

'Verdomme!' vloekt hij, 'levensgevaarlijk, als we een manoeuvre moeten maken vlieg ik alle kanten op.'

De tweede piloot, sergeant Frederick Tipper die zojuist aan boord is gekomen komt erbij staan.

'En waar is het stoelkussen?' vraagt Buckingham zich af. 'Moet ik dan tot Bremen met mijn gat op het ijzer zitten?'

'Leg je parachute erop, gebruik dat als kussen,' oppert Tipper.

'Ze zouden ons niet met dergelijke gammele kisten de lucht in moeten sturen.'

Één voor één komen de overige bemanningsleden aan boord. Eerste piloot Reid, radiotelegrafist Wallis, neuskoepelschutter Dunne en staartkoepelschutter Oliver.

Aangezien de vaste tweede piloot om medische redenen met verlof is gestuurd, is Tipper op het laatste moment opgeroepen zijn plaats in te nemen. Hij is een van de vele vrijwilligers die zich heeft gemeld voor de versnelde opleiding tot vlieger. De RAF zit te springen om piloten voor de nachtelijke bombardementen op Duitse industriesteden.

Op 13 juli 1941 om 23.03 uur stijgt de Vickers Wellington R1502 op van Marham, graafschap Norfolk.

Doel: bombardement op Bremen.

De lucht boven Engeland is helder. Optimaal zicht. Uitstekend vliegweer. Als ze boven de Noordzee vliegen en de Nederlandse kust naderen pakken donkere wolken zich samen.

'We krijgen slecht weer,' zegt Reid. 'Oppassen dus.'

Voorlopig vliegt de Wellington rustig op zijn doel af.

Plotseling schreeuwt Oliver door de intercom: 'Fighter!'

Op hetzelfde moment voert Oberleutnant Egmont Prinz zur Lippe-Weissenfeld zijn eerste aanval uit. Hij valt van onderen aan. De eerste vuurstoot treft de stuurboordmotor. Het toestel

krijgt een enorme klap en draait naar het westen. Er wordt vanuit de Wellington wild teruggeschoten.

'Verdomme!' roept Oliver, die zich overal aan vasthoudt waar hij zich maar aan vast kan houden, 'de stuurboordmotor staat in de fik!'

'Buckingham!' schreeuwt Tipper. 'De stuurboordmotor brandt!' Buckingham rent met vallen en opstaan naar de cockpit en drukt de knop in van de brandblusapparatuur voor de stuurboordmotor. Dan rent hij weer terug naar achteren.

'Nergens meer te zien,' zegt Oliver. Hij tuurt naar buiten.

'Reken er maar op dat die mof terugkomt.'

Ze blijven kijken. Het is aardedonker.

Eerste piloot Reid probeert uit alle macht het toestel onder controle te krijgen.

'Kom op!' schreeuwt hij. 'Kom op, werk nou even mee!'

Hij rukt als een bezetene aan de stuurknuppel. De Wellington schiet alle kanten op.

'Daar is hij weer!' schreeuwt Buckingham. 'Daar!'

De nachtjager scheert rakelings langs de Wellington.

Meteen daarop vindt de tweede aanval plaats. Verwoestender dan de eerste. De mannen tuimelen door het toestel. Vallen overal tegenaan. Iedereen is gewond, de een ernstiger dan de ander. De Wellington brandt als een fakkel. Buckingham die inmiddels zijn stoel heeft bereikt is daarna door de klap even buiten westen. Slechts enkele ogenblikken. Als hij bijkomt is hij

met zijn losse stoel naar de neus gegleden en terechtgekomen bij het eerste ontsnappingsluik. Zijn parachute die hij als kussen heeft gebruikt ligt bovenop hem. Razendsnel maakt hij de balans op. Het toestel staat in brand en kiept alle kanten op. Volkomen stuurloos. Buckingham is gewond aan gezicht en arm. In zijn achterhoofd een bloedende wond. Geen teken van de overige bemanningsleden. Hij moet snel handelen. Grijpt zijn parachute en doet hem om. Dan springt hij en verdwijnt via het luik in de donkere nacht. Onder hem ziet hij de anderen die via het tweede luik naar beneden zijn gesprongen. Boven hem brandt de Wellington. Eén grote vuurbal, die langzaam naar beneden stort.

Vader staat opeens in zijn kamer.

'Wakker worden! Er stort een vliegtuig neer!'

Hij schuift het gordijn een stukje open.

De jongen springt uit bed. Samen met vader naar buiten kijken. Een hevig brandend vliegtuig komt langzaam naar beneden.

'Volgens mij komt hij terecht op het land van Jaap Schipper,' zegt vader. 'Kleed je aan, we gaan kijken!'

Op dat moment boort de Wellington zich met een enorme explosie in het weiland. Overal is vuur. De hele omgeving kleurt rood. Vader en de jongen rennen de trap af. Er is al een hoop volk op de been. Moeder staat inmiddels ook op straat.

Niemand trekt zich iets aan van de avondklok. De moffen zijn er toch niet. Het is aardedonker. Verduisteringsplicht. Veel mensen hebben een knijpkat. Vader ook.

'We zagen allemaal parachutes,' zegt Jan, die samen met zijn broer Simon ook naar buiten is gekomen. Ze hebben hun klompen aan en hun jas gewoon over hun pyjama aangetrokken.

Het hele weiland lijkt in brand te staan. Inmiddels zijn er mensen bij het hevig brandende toestel. Op zoek naar overlevenden.

'Daar is wat te doen,' zegt vader en wijst naar de darsdeuren van Schipper. Tegen de deuren zit een man. Hij heeft rood haar en is gewond aan zijn been. Op zijn achterhoofd zit bloed. Er staan mensen om hem heen. Moeder Schipper geeft hem een glas water. Hij praat een vreemde taal.

'Een Engelsman,' zegt vader. 'Dan moet dat een Engels toestel zijn.'

'Hij kwam aan een parachute op de bleek terecht,' zegt Jaap Schipper. 'Dat ding ligt er nog.'

'Hij moet hier weg,' roept iemand.

'Ja, breng hem naar binnen,' zegt een ander.

Uit het niets komt opeens een Duitse vrachtwagen aanstuiven. Met gierende remmen stopt hij. Zeker twintig soldaten springen achter uit de laadbak. Geweren in de aanslag. De mensen stuiven opzij.

'Alle weg von hier! Schnell, schnell!'

'Alles moet altijd maar schnell bij die moffen,' zegt Klaas Renooy tegen Arien de Beurs 'Op de dag dat die klootzakken schnell verdwijnen hang ik de vlag uit. Schnell, schnell. Ab in die Heimat.'

Iedereen moet van het land en van het erf. Met de loop van hun geweren duwen de soldaten de mensen voor zich uit.

'Ja ja, we gaan al,' blaft Bram Speur een soldaat in zijn gezicht.

'Maak je maar niet druk.'

Opeens komen er nog vijf Duitse auto's. Nog meer soldaten. Nog meer geweren.

'Het is niet te geloven,' zegt vader. 'Niet te geloven waar die vuile rotmoffen allemaal zo snel vandaan komen.'

Soldaten lopen naar de darsdeur. Duwen iedereen hardhandig opzij. De man met het rode haar wordt door een paar soldaten opgetild en achter in een van de wagens gelegd. In de buurt van het brandende toestel blijkt nog een bemanningslid te liggen. Ook hij verdwijnt achter in een laadbak. Dan rijden nagenoeg alle wagens weg. Kriegsmarinelaazarett, Alkmaar.

'Kom,' zegt vader, 'we gaan naar huis. Terug naar bed.'

FREDERICK BIRKETT TIPPER

Ik sta op de parkeerplaats achter Het Wagenwiel. Plotseling staat hij naast me.

'Is dat een Oostenrijkse auto?'

'Nee, hoezo?'

'Zo'n auto heb ik nog nooit gezien.'

'Nou, dan is het misschien een Oostenrijkse auto.'

'Net zei je van niet.'

'Nu ik erover nadenk heb je misschien wel gelijk.'

'Ga je weg?'

Ik wilde naar de begraafplaats in Abbekerk. Besluit dit uit te stellen. Kan later ook nog.

'Nee,' zeg ik, 'ik moest alleen even iets pakken dat in de auto lag.'

'Mag ik eens in die auto zitten?'

'Ja, waarom niet. Waar wil je zitten?'

'Hier,' zegt hij en wijst naar de bestuurderskant.

Ik doe het portier open en de jongen stapt in. Hij legt onmiddellijk zijn handen op het stuur. Hij glundert. Kijkt zijn ogen uit.

'Zoiets heb ik nog nooit gezien. Het lijkt wel een cockpit.'

'Ja, daar lijkt het inderdaad wel een beetje op.'

'Heb je het ook geroken?'

Ik moet goed op blijven letten. Hij springt weer van de hak op de tak.

'Wat moet ik geroken hebben?'

'Die stank op het land van Schipper. En die rook? Heb je die rook ook gezien?'

'Nee,' zeg ik, 'ik ben daar nog niet in de buurt geweest.'

'Het brandt bijna niet meer, maar het rookt wel heel erg. Er staan allemaal Duitse soldaten bij dat vliegtuig. Vader zegt dat wanneer het helemaal is uitgebrand die moffen alles gaan nazoeken en opruimen. Weet jij waarom ze dat doen?'

'Misschien zoeken ze naar omgekomen bemanningsleden.'

'Die zijn toch allemaal met een parachute naar beneden gesprongen?'

'Misschien heeft niet iedereen het vliegtuig kunnen verlaten.'

'O ja, dat zou best wel kunnen.'

Hij beweegt het stuur een beetje heen en weer.

'Maar die zullen dan nu wel dood zijn, hè?'

'Dat denk ik wel.'

'Gatverdamme.'

'Ja, dat kun je verwachten als een vliegtuig neerstort. Dan zijn er doden te betreuren.'

'Gelukkig is dat toestel in het hooiland terecht gekomen. Een geluk voor de koeien, anders waren die misschien ook dood geweest.'

'Geluk bij een ongeluk dus.'

'Wim had een stuk worst van een soldaat gekregen.

"Niet opeten," zei zijn moeder. "Je weet nooit wat die moffen erin gestopt hebben."

Z'n moeder had aan de worst geroken. "Knoflook. Zoiets eten wij hier niet. Gooi maar in de vuilnisbak."

Wim heeft stiekem toch een hap genomen en hij vond het best wel lekker. Een beetje vreemd, maar wel lekker. Nou, nu moet ik gaan. Ik moet naar school.'

Weg is hij weer.

Tien minuten later parkeer ik mijn auto in de buurt van de begraafplaats. Op de plek waar de nieuwe huizen komen wordt druk gewerkt. Overal geluid van machines, mannen die roepen,

gele hesjes, gele helmen. Een radio waar niemand naar schijnt te luisteren.

Ik open het groene hek en ga naar binnen. Op enkele meters afstand een stalen obelisk op een roestkleurige sokkel. Monument voor omgekomen vliegers. Ik loop er langzaam naartoe.

Nog zie ik het brandende vliegtuig naar beneden storten. Zoiets vergeet je niet. Ik stond met vader voor het raam. We zijn naar beneden gerend. Veel volk op de been. Overal knijpkatten. Het had iets mystieks, iets ongrijpbaars, iets samenzweerderigs. Die donkere nacht. Die vuurzee.

Er komt een man in mijn richting. Hij gaat naast me staan. 'Voor onze vrijheid, meneer,' zegt hij. 'Zij gaven hun leven voor onze vrijheid.'

'Zoals zovelen.'

De man gaat iets dichterbij het monument. Kijkt op een van de aluminium platen die aan de zuil zijn gemonteerd.

'Frederick Birkett Tipper,' leest hij hardop voor. 'Op twee maanden na negenentwintig jaar. Geen leeftijd om dood te gaan.'

'Veel te jong.'

'Ik ben van na de oorlog,' zegt hij. 'Maar ken de verhalen natuurlijk wel. Er is hier destijds een vliegtuig in Abbekerk neergestort.' Hij is even stil. Denkt na. 'Nee, klopt niet, twee

vliegtuigen. Een vliegtuig waarbij een Engelsman om het leven kwam, die Tipper dus. Een paar jaar later in eh ...'

Hij kijkt nu op de andere aluminium plaat.

'In 1945 dus, kort voor het einde van die waanzinnige oorlog. Toen kwam een Pool om het leven. Een zekere ...' Hij kijkt weer op de plaat. 'Józef Prętkowski.'

Ik zeg hem niet dat ik dat allemaal wel weet. Ik laat hem vertellen. Misschien hoor ik nog iets dat mij niet bekend is.

'Op één na hebben alle bemanningsleden van dat eerste vliegtuig het toestel veilig kunnen verlaten,' gaat hij verder. 'Na de eerste aanval, ze vlogen ter hoogte van Alkmaar, probeerde Tipper zijn parachute vast te maken. Toen viel die mof voor de tweede keer aan. Bij die tweede aanval viel Tipper voorover en verloor het bewustzijn. Hij was de enige die het niet heeft overleefd. Hij werd door de Duitse Wehrmacht overigens begraven in Bergen. De anderen werden gevangen genomen, maar kwamen na de oorlog vrij. Zinloos, zo'n oorlog. Elke oorlog. Alleen maar verliezers, ja toch?'

'Alleen maar.'

'Weet u wat ik nou zo mooi vind?'

'Nou?'

'Dat wij hier op deze plek even over deze mannen hebben gesproken. Even aan deze beide mannen hebben gedacht. Als ze dat toch eens zouden weten.'

Dan draait hij zich om en na een korte groet verlaat hij de begraafplaats.

Ja, denk ik, als ze dat toch eens zouden weten.

ALLES OP DE BON

'Heb jij eigenlijk geen vrouw?'

'Omdat ik hier alleen ben?'

'Ja. Is je vrouw gewoon thuis of is die dood?'

Hij windt er geen doekjes om.

'Ze is dood.'

'O, dat vind ik wel erg naar voor je.'

'Het is al een tijd geleden.'

'Hoelang is het geleden dat ze doodging?'

'Drie jaar.'

'Mijn oma is ook dood. Ik kan mij haar eigenlijk niet meer zo goed herinneren.'

'Dat is jammer.'

'Ja, best wel.'

'Kun jij je vrouw wel goed herinneren?'

'Natuurlijk. Ik was lang met haar getrouwd.'

'Maar mijn opa leeft nog wel.'

'Gelukkig.'

'Hij woont in Aartswoud. Hij komt af en toe op de fiets naar ons toe. Hij brengt altijd iets lekkers voor me mee.'

Nu de jongen hem ter sprake brengt, zie ik hem opeens weer bij ons thuis zitten. Mijn opa. Hij was zo lief.

'De oma van Klaas is niet zo heel erg aardig.'

'Waarom niet?'

'Ze kijkt altijd zo chagrijnig en moppert ook heel vaak.'

'Dat is niet zo leuk.'

'Was jouw vrouw wel aardig?'

Ik moet lachen.

'Ja,' zeg ik, 'die was heel aardig en vooral heel erg lief.'

'Hoe heette je vrouw?'

'Karin. Ze heette Karin.'

Hij kijkt om zich heen.

'Ik ben hier nog nooit geweest. Dit is wel een mooi park.'

We zitten samen op de bank. Op de bank waarop ik al eerder heb gezeten. Naast de vrouw met de Ierse setter.

Op het moment dat ik mij af zat te vragen waarom ik hem in mijn hele leven nog nooit heb ontmoet, maar uitgerekend nu ik hier in het dorp ben waar ik ben opgegroeid, zat hij naast me. Hij draagt nog steeds de kleren die hij aanhad toen ik hem voor het eerst ontmoette. Korte broek, bruine trui en kniekousen. Ligt dat aan hem, aan mij? Heb ik te weinig fantasie om hem in andere kleren te zien?

'Mag ik wel even naar die hond?'

Hij wijst naar een hond die met zijn neus op het gras een spoor lijkt te volgen.

'Ja, geen probleem.'

Hij staat op en rent naar de hond. Deze kijkt niet op of om. Ik vraag mij af of hij de jongen waarneemt. Wellicht ben ik de enige die hem kan zien.

'Hij heeft geen zin om te spelen,' zegt hij als hij weer naast mij gaat zitten.

'Dan blijf je maar lekker hier op de bank.'

'Moeder zegt dat er steeds minder te krijgen is.'

'Minder te krijgen? Hoe bedoel je?'

'Nou, in de winkels bedoel ik. Vader zegt dat alles door die vuile rotmoffen wordt gestolen en naar Duitsland wordt gebracht. Vanmorgen was moeder bij Van der Oord ...'

'Bij wie?'

'Bakker Van der Oord. Je weet wel, op het Zuideinde.'

'O ... die.'

'Hij zei dat het meel steeds slechter wordt. Hij kan helemaal geen lekkere broden meer bakken. Of vind jij het brood wel lekker?'

~

Alles gaat op de bon. Je kunt het zo gek niet bedenken, voor alles is een bon nodig. Moeder heeft behalve geld, veel bonnen in haar portemonnee. Altijd opletten dat je de goede bonnen meeneemt als je naar de winkel gaat. Vooral op tijd gebruiken. Voordat je het weet zijn ze niet meer geldig en kun je er niets meer mee beginnen. Op bepaalde tijden kan ze de bonnen ophalen in het distributiekantoor in Wognum. Ze krijgt een vast aantal mee, precies genoeg voor ons drieën. Van te voren in de krant kijken naar het nummer dat voor die week geldig is. Persoonsbewijs meenemen, anders kun je zonder bonnen naar huis.

'Ik ben van plan dat stuk grond te kopen,' zegt vader. 'Daar, dat stuk.' Hij staat samen met moeder voor het raam. Hij wijst. 'Vlak achter ons huis, lekker dichtbij.'

'Dat land is toch van de kerk?'

'Klopt, maar die wil het kwijt.'

'En die twee oude huizen die erop staan? Wat zou je daarmee willen doen?'

'Dat ene huis daar links wil ik slopen. Er zit veel hout aan. Kunnen we zeker een jaar van stoken.'

'En dat andere huis?'

'Dat breek ik uit. Daar kan ik dan de houtvoorraad in kwijt.'

'Een soort voorraadschuur dus.'

Een week later worden de kerk en vader het eens en is vader opeens eigenaar van een stuk land. Een stuk land met twee vervallen huizen.

Door het wegbreken van het ene huis komt er veel grond vrij. Die wordt door vader gebruikt als tuin voor aardappelen en groente.

'Die waanzinnige is Rusland binnengevallen,' zegt vader. 'Die man gaat maar door. Gestoorde psychopaat. Nooit verkeerd als we ons eigen eten hebben. Nu al gaan steeds meer artikelen op de bon en dat wordt nog erger. Het zouden nog weleens barre tijden kunnen worden.'

Vader plant ook nog dertig appel- en perenbomen. Witte- en rode bessenstruiken, kruisbessen, frambozen en legt een groot aardbeienbed aan. Tijdrovend allemaal. Er is niet veel werk in het timmerbedrijf, dus kan vader af en toe een paar uurtjes vrij maken om op het land te werken.

Moeder is druk met het inmaken. Overal potten met van alles en nog wat. We hebben genoeg te eten. Daarover hoeven we ons geen zorgen te maken.

'Het wordt steeds gekker in dit land,' zegt vader. 'Steeds gekker. Die moffen verzinnen het waar je bij staat.'

'Wat is er aan de hand?' wil moeder weten.

'Vanmorgen reden ze weer door het dorp. Hebben overal weer geplakt.'

'Wat nu weer?'

'Iedereen moet zijn koper, tin of nikkel inleveren. Doe je dat niet dan volgen zware straffen.'

'Het is niet geloven.'

'Ja, en weet je waarom?'

'Nou?'

'Om de industrie draaiende te houden. Nou, vergeet het! Ze hebben het metaal nodig om de Duitse oorlogsindustrie te bevoorraden.'

'Wat doen wij?'

'Je denkt toch zeker niet dat ik die moffen ga spekken met onze eigendommen. Alles wat we in huis hebben gaat onder de grond.'

'We slepen een deel van het hout naar buiten,' zegt vader.

Ze staan in de voorraadschuur. Hier ligt het hout opgeslagen van het oude huis dat gesloopt is.

'Als we dat hebben gedaan dan graaf ik een gat. Moeder heeft intussen alles ingepakt in doeken en dat leggen we dan daarin. Gat dicht, hout erop en geen haan die er nog naar kraait.'

'Ook geen Duitse haan,' zegt de jongen.

'Nee, ook geen moffrikaanse haan,' zegt vader lachend. 'Die vuile rotmoffen hebben het nakijken. Ik zal ze wel krijgen.'

Soms kreeg ik het idee dat vader in zijn eentje een oorlog tegen de Duitsers voerde.

Ik was trots op hem.

~

'Is jouw vrouw ook hier geboren?'

'Nee, die is geboren in Oostenrijk.'

'Maar nu is ze dood.'

'Ja,' zeg ik, 'nu is ze dood.'

'Net als mijn oma.'

'Dan kennen we dus allebei iemand die dood is.'

'Ja, grappig.'

'Eigenlijk heb ik wel lang genoeg op deze bank gezeten,' zeg ik.

'Mijn benen worden een beetje stijf.'

Ik sta op. De jongen doet hetzelfde.

'We moeten de volgende keer maar een kussen meenemen. Dan zit je lekker zacht.'

'Goed idee.'

'Waar ga je nu naartoe?'

'Ik denk dat ik terugga naar het hotel. Misschien dat ik even een uurtje ga liggen.'

'In bed?'

'Ja.'

'Waarom?'

'Omdat ik een beetje moe ben.'

'Ik ben helemaal niet moe. Maar dat komt omdat jij al heel oud bent. Ik ben nog lekker jong.'

We lopen het park uit.

Zoals hij uit het niets verschijnt, zo verdwijnt hij ook weer.

Hij zal ongetwijfeld terugkomen.

We hebben nog iets af te ronden samen.

WEG VAN ALLES

Met lichte schokken zet de trein zich in beweging. Langzaam glijdt het perron voorbij. Zitbanken, de stationsklok, koffers, mensen, de kiosk.

Als het station achter hem ligt verhoogt de machinist de snelheid. Langs huizen, kerken, straten, nog meer huizen, nog meer kerken. Er lijkt geen einde aan te komen. Dan laat de trein de stad achter zich, komt in het buitengebied. Landerijen, koeien, schapen, molens, fietsers.

Hij staart uit het venster. Staart in het oneindige. Staart naar niets. Gedachten. Herinneringen. Het ouderlijk huis. De vreugde, het verdriet. De onverwachte verhuizing. Zijn

vrienden die hij moet achterlaten. Zijn vertrouwde omgeving. De kerk van Abbekerk, het kerkje van Lambertschaag, het Zuideinde, de Dorpsstraat. In zijn garage sleutelt Willem Kool aan een auto. Hij zwaait als vader en zijn zoon voorbij schaatsen. Met vader en moeder aan tafel. Spelletjes spelen. Henkie op de bakfiets van bakker Van der Oord. Ramen die verduisterd zijn. In het donker de weg vinden met een knijpkat. Tollen met Jan en Wim. Er stort een vliegtuig neer. Komt terecht op het land van Jaap Schipper. Het begin. Het begin van een meedogenloze oorlog. Terreur. Vijf lange jaren. Meester Schreuder slaat de maat. Wilhelmus van Nassouwe. Juffrouw Zinkweg probeert boven het dreunende geronk van de overvliegende vijand uit te komen. Moeder gaat op de fiets naar Wognum, bonnen halen. Vader slijpt schaatsen. Hij kan dat goed, vader. Zijn stem, zijn handen. Hij wilde in zijn eentje de Duitsers verslaan.

De middag dat alles veranderde. Het oneindige zwarte gat waarin hij viel. De vlucht uit het dorp. Afscheid van zijn jeugd. Afscheid van alles wat hem zo lief was.

Uren later stapt hij in Wenen uit de trein. Het is 1968. Een fijne motregen daalt neer op de Oostenrijkse hoofdstad.

~

Het kantoor, waar ik mij een jaar eerder bevond, lag vijf verdiepingen boven de stad Amsterdam. De lucht was grijs. Regen striemde tegen de vensters. Plassen op de straat. Ruiten van de volgepakte voorbijrijdende bussen waren beslagen. Bij de taxistandplaats stonden nagenoeg geen wagens. Overal paraplu's, regenkleding. Ik zag de havens en een stukje van het Centraal Station.

Het kantoor was een van de vele afdelingen van een firma die medische apparatuur vervaardigde. Het hoofdkantoor was gevestigd in Londen.

Sedert zes jaar was ik werkzaam voor dit concern. Maakte snel carrière en klom op naar de top van de Nederlandse vestiging. Ik was vierendertig, niet getrouwd, verdiende een riant salaris en had aan de rand van Amsterdam een kleine bungalow gekocht.

Op de ochtend van de achtste mei 1967 kreeg ik een baan aangeboden. Ik zou directeur worden van de Oostenrijkse vestiging van ons bedrijf. Of ik bereid was naar Wenen te verhuizen.

Ik was bereid.

KARIN EN IK

Ik leerde Karin kennen tussen hoge bomen waar het rook naar de lente. Alles stond in bloei. Japanse kers, seringen, violen, tulpen, ranonkel in rood, geel en roze. In de bomen mezen, vinken, merels. Duiven op de paden. Vliegen pas weg als je heel dichtbij bent. Net als de kraaien. Brutaal alsof de wereld hen toebehoort. Geef ze eens ongelijk.

Mijn hele leven heb ik al een fascinatie voor begraafplaatsen gehad. Kan er nooit aan voorbij. De serene rust. Het mystieke. Het ongrijpbare. Het zijn bijna heilige plekken voor me. Plekken die ik met veel respect betreed.

Sinds ik in Wenen woon bezoek ik het Zentralfriedhof regelmatig. De indrukwekkende, op een na grootste begraafplaats van Europa. Drie miljoen mensen hebben hier hun laatste rustplaats gevonden, onder wie vele beroemdheden, zoals Beethoven, Schubert, Johann Strauss, Curd Jürgens en de geliefde Weense toneelspeler Hans Moser. In deze oase van rust, dit dorp op zich, zag ik haar voor het eerst.

In de dagen die volgden troffen we elkaar elke dag. Dronken koffie, een glas wijn, aten samen en wandelden door het Wiener Stadtpark.

Na twee weken sliepen we voor het eerst met elkaar.

Een half jaar later trok ze bij me in.

'Hoe heb je dit allemaal in dat kleine appartement waar je woont kunnen herbergen?'

'Je moet vindingrijk zijn. Het was passen en meten.'

'Komt er nog meer?'

'Nog een paar dozen.'

'Nog een paar dozen?' vroeg ik verbaasd. 'Maar wat we hierheen gebracht hebben is al zoveel.'

'Misschien is het handig als jij gaat verhuizen,' zei ze lachend.

De volgende dag kwamen nog eens acht dozen. Boeken, boeken en nog meer boeken.

'We zullen er een boekenkast bij moeten kopen.'

'Ja, laten we dat maar doen.'

Een week later leverde ze de sleutel in van haar appartement.

Nu woonden we samen.

Karin en ik.

VERZET

'Ja hoor,' zegt vader, 'daar gaan we weer. Ze vinden ook echt van alles om ons het leven zuur te maken.'

'Wat nu weer?'

'We moeten onze radio's inleveren.'

'Waarom dat?'

'Omdat de moffen niet willen dat we naar de BBC of Radio Oranje luisteren. Ze willen gewoon alles onder controle houden. Willem Kool vertelde dat ze stoorzenders hebben waarmee ze het signaal van Radio Oranje verstoren.'

'Niet te geloven,' zegt moeder.

'Maar daar weet ik wel iets op.'

'Vertel.'

'Willem heeft een zogenaamde moffenzeef gemaakt, een germanenfilter. Hoe het precies werkt weet ik niet, maar je kunt er in ieder geval de stoorzenders van die moffen mee elimineren. Hij gaat er ook een voor ons maken. Als eerste moet die radio weg.'

'Inleveren bij de moffen?'

'Natuurlijk niet. Onder de grote kast in de kelder hak ik een gat. Daar verdwijnt de radio in. Kastplank erop en een flinke jongen die hem vindt.'

Vader was er een tijd mee druk. Met een zware hamer en een beitel was hij in de weer. Het zweet gutste langs zijn lichaam. Na een paar uur was hij tevreden. Hij legde een doek in het gat om de radio tegen het stof te beschermen. De radio verdween. De kastplank ging erop. Daarop schoenen en wat kleding. Toen op een avond de jongen vroeg waar de radio was gebleven, moest vader het wel vertellen.

'Tegen niemand iets zeggen,' zei hij.

'Ik zeg niets. Tegen helemaal niemand.'

'Je bent een geweldige kerel.'

~

Inmiddels had vader een aantal Joodse gezinnen aan onderdak geholpen. Geen ongevaarlijk werk. Meestal gebeurde dat bij nacht en ontij. Voortdurend opletten of de vijand niet ergens in de buurt was. Tot nu toe was alles goed gegaan en slaakte moeder telkens een zucht van verlichting als haar man weer veilig thuis was.

'Ik breng jullie naar een onderduikadres. Alles is geregeld. Jullie zijn volkomen veilig daar. Heeft de ondergrondse verteld waar jullie terechtkomen?'

'Bij mensen op een boerderij.'

'Klopt.'

Een man en een vrouw. Zijn gebracht door iemand van de ondergrondse. Iemand die vader niet kent. Hoe minder contact je hebt met andere leden van het verzet, hoe beter het is. Kun je ook je mond niet voorbij praten.

Vader kijkt naar de Jodenster op hun kleding.

'Die halen we eerst maar eens weg.'

Met een zakmes peutert hij voorzichtig het garen los waarmee de sterren aan de kleding zijn bevestigd.

'Thuis zal ik ze verbranden. Hier op straat achterlaten is te gevaarlijk. Waar komen jullie vandaan?'

'Amsterdam,' zegt de man. 'We zijn daar opgehaald en hierheen gebracht. We moeten ons overmorgen melden in de Hollandse Schouwburg.'

'Dat is dan nu niet meer nodig.'

Ze zijn de zestig al gepasseerd. Staan met hun schamele bezittingen achter Het Groene Kerkje. Twee kleine koffers en twee tassen. Leggen hun lot in dat van anderen. Moeten vertrouwen hebben. Angst in hun ogen.

'Wij zijn u zeer dankbaar,' zegt de vrouw.

'Even goed luisteren,' zegt vader. 'Daar is de Oosterboekelweg.' Hij wijst. 'Daar lopen we zo direct naartoe. We lopen een stukje over de weg, dan gaan we verder door het weiland. Probeer je zo klein mogelijk te maken. Als er onraad is gaan jullie op mijn commando onmiddellijk plat op de grond liggen. Nog vragen?'

Nee, ze hebben geen vragen.

'Even wachten hier. Ik roep jullie.'

Vader loopt om het kerkje heen. Tuurt naar alle kanten. Ziet niets verontrustends. Dan gaat hij terug naar de beide mensen. 'Oké, alles is veilig zo te zien. Gewoon achter mij aanlopen. Niet praten.'

Het is aardedonker. Alle ramen van de huizen zijn verduisterd. Ook branden er geen lantaarns.

Na vijftig meter fluistert vader: 'We gaan hier het weiland in. We moeten over deze sloot springen. Hij is niet breed en hij is niet diep.'

Dan pakt hij de bagage van de beide mensen en gooit die over de sloot. Geruisloos komen de koffers en de tassen aan de overkant in het hoge gras terecht.

'Ik spring als eerste en vang jullie aan de andere kant op.'

Hij voegt onmiddellijk de daad bij het woord.

De vrouw neemt een aanloopje en springt. Ze haalt de overkant niet. Komt in het water terecht. Tot haar kuiten.

'Geef je hand,' zegt vader, 'dan trek ik je op de kant.'

Tenslotte springt de man. Ze staan nu alle drie aan de andere kant van de sloot.

'Geef mij je tassen maar,' zegt vader tegen de vrouw, 'en weer achter mij aan. Niet omkijken. Gewoon doorlopen. Binnen een kwartier zijn we er.'

Achter elkaar. Maken zich zo klein mogelijk. Ze gaan steeds dieper het weiland in. Zover mogelijk bij de weg vandaan. Het begint te regenen. Een fijne motregen.

'Kijk uit dat je niet uitglijdt. Het gras kan glad worden.'

Langzaam loopt het drietal verder. Vader weet waarheen. De beide anderen hebben geen idee. Hopen er het beste van. Ze moeten de man die voor hen loopt blindelings vertrouwen. De vrouw glijdt uit. Ligt languit in het gras. Vader en de man helpen haar overeind. Verder gaan ze weer.

Plotseling doemen er in de verte koplampen op.

'Liggen,' zegt vader. 'Zo plat mogelijk.'

Hij tuurt de Oosterboekelweg af.

'Verdomme!' vloekt hij, 'de moffen. Niet praten, geen woord.'

Tergend langzaam komt de auto dichterbij. Ter hoogte van het drietal stopt hij. Doodsbang zijn ze. Als de moffen hen te pakken krijgen, bestaat de kans dat ze ter plekke doodgeschoten worden. Wachten nu. Wachten.

Na enkele ogenblikken zet de chauffeur de wagen dwars op de weg. De koplampen schijnen over het weiland. Doodstil liggen ze. Durven zich niet te verroeren. Durven nauwelijks adem te halen. Tussen hoop en vrees. Dan stappen er twee soldaten uit. Gaan voor de auto staan. Tegen het licht van de koplampen zijn alleen hun silhouetten te zien. Plotseling knipt een van de soldaten een zaklantaarn aan. Schijnt over het weiland. Naar links, naar rechts. Aan het drietal voorbij. De soldaten praten met elkaar. Zijn te ver weg om te kunnen verstaan wat ze zeggen. Nog een keer zwenkt de zaklantaarn. Opeens gaat het harder regenen. Binnen enkele ogenblikken komt het met bakken uit de lucht. Waarop vader hoopt gebeurt. De soldaten springen in hun auto. Willen niet nat worden. Vaders hart klopt in zijn keel. Timmert tegen zijn slapen. De auto staat nog altijd dwars op de weg. Koplampen schijnen over het weiland. Na een paar minuten lijken de soldaten er genoeg van te hebben. Langzaam rijdt de auto weg. Weg, in de richting van Lambertschaag.

'Liggen blijven,' zegt vader. 'Pas opstaan als ik het zeg.'

Op zijn buik draait hij zich met zijn gezicht naar het dorp. Nog altijd gaat zijn hart als een bezetene tekeer. Hij tuurt de Oosterboekelweg af. Dan ziet hij hoe de legerauto rechtsaf het dorp inrijdt.

'We blijven nog tien minuten hier liggen. Als ze dan niet teruggekomen zijn gaan we verder.'

Twintig minuten later opent de man bij wie de beide mensen onderdak vinden de voordeur.

DE DAG WAAROP MIJN VADER HUILDE

Het drama, dat zich had voltrokken kort voor het einde van de oorlog en dat de aanleiding vormde voor ons vertrek naar de broer van mijn moeder, was zo ingrijpend dat ik mijzelf beschermde door het heel diep te verbergen. Ik kapselde het in. Ik gaf het een veilige plek. Een plek die voor niemand toegankelijk was. Zelfs voor mij niet. Ik deed dit alles niet bewust. Het gebeurde gewoon. Buiten mij om en zonder dat ik er erg in had.

Toen mij de baan in Wenen werd aangeboden was dat, weliswaar onbewust, de zoveelste vlucht. Ik nam hem met beide handen aan. Nog meer afstand van mijn geboortedorp,

nog meer afstand van hetgeen ons was overkomen in die laatste oorlogsdagen.

Ik voelde me onmiddellijk thuis in de Oostenrijkse hoofdstad met zijn rijke geschiedenis, zijn prachtige gebouwen, paleizen, brede straten en parken waar het goed toeven was.

We hadden het heerlijk samen, Karin en ik.

De enige schaduw die er over ons samenzijn viel, was het feit dat we geen kinderen konden krijgen. Toch maakten we er geen al te groot drama van. Het was nu eenmaal zo. We moesten er mee leren leven. Dat deden we dan ook.

Natuurlijk vertelde ik over mijn verleden. Vertelde over hetgeen ik als kind had meegemaakt. In bedekte termen. Met zo min mogelijk details. Daarna gaf ik haar te kennen dat dit thema voor mij afgesloten was en ik er niet meer over wilde praten. Dat respecteerde ze. We hebben hier nooit meer over gesproken.

Karin had een kleine, doch goedlopende kledingwinkel in de Kärtnerstrasse, in het hart van de stad. Ze deed haar werk met plezier. Af en toe lunchten we samen in een klein restaurantje achter de Stephansdom.

We woonden op de derde etage. Een riant appartement op de hoek van de Berggasse en Porzellangasse, in de wijk Alsergrund, het negende district van Wenen. Lange, brede straten, elegante gebouwen uit de laat negentiende eeuw. Op

nog geen vijftig meter afstand van ons appartement bevond zich het voormalig woonhuis van de psychiater Sigmund Freud, dat men had omgebouwd tot museum ter nagedachtenis aan deze beroemde zoon van Wenen.

Op zondag reden we bij mooi weer naar de Wachau. Slenterden door Krems of Dürnstein en zaten aan de oever van de Donau. Tussen de middag zochten we een Heurigen en gebruikten daar een Jause, een broodmaaltijd, geserveerd op een houten plank. Heerlijke Oostenrijkse worsten, allerhande gerookte vleeswaar, verschillende soorten kaas, tomaten, komkommer en natuurlijk een glas Grüner Veltliner.

Karin en ik hadden het goed en we genoten van het leven. Van het leven en van elkaar.

Eens per jaar reden we naar Nederland. Karin en mijn moeder konden het uitstekend met elkaar vinden. Ook belden ze elkaar regelmatig.

De dramatische gebeurtenis die ons gezin had getroffen, verdween steeds meer naar de achtergrond. Ik had er mee leren leven. Ik sprak er nooit over. Ik dacht er zelfs niet meer aan. Voor mij bestond het voorval niet meer.

Dat een traumatische herinnering niet uit de psyche verdwijnt, maar terecht komt in het onderbewustzijn, wist ik toen nog niet. Later, veel later, kwam ik erachter. Ik kwam erachter toen ik Karin verloor. Op de dag dat ze stierf.

~

'Hoe komt het dat je vrouw is doodgegaan?'

Hoewel zijn vragen me af en toe verrassen, kun je hem er niet van betichten dat hij niet onbevangen is. In zijn naïeve eerlijkheid windt hij er geen doekjes om. Stelt vragen die aan directheid niets te wensen overlaten. Ik vind het niet erg. Ben er al aan gewend.

'Ze was heel erg ziek.'

'Wat had ze dan?'

'Ze had kanker.'

'Dus daar is ze toen aan doodgegaan.'

'Ja,' zeg ik, 'daar is ze aan doodgegaan.'

'Moest je huilen?'

'Ja, ik moest huilen.'

'Mijn vader heeft ook gehuild. Dat had ik nog nooit gezien. Dat mijn vader hilde, bedoel ik.'

'En hoe vond je dat?'

'Dat mijn vader hilde?'

'Ja.'

'Dat vond ik wel raar. Maar ik vond het ook heel erg zielig voor hem.'

'Waarom moest hij huilen dan?'

'Om die klok.'

~

Er stopt een vrachtauto voor Het Witte Kerkje in Abbekerk. Een man stapt uit. Voordeuren gaan open. Mensen komen poolshoogte nemen. Elke dag weer verrassingen met die Duitsers. De mensen in de straat willen weten wat er nu weer aan de hand is.

'Heeft iemand de sleutel van de kerk?'

Het is een Nederlander.

'De kerk is gewoon open,' zegt Klaas Dop die met zijn groentekar aan het venten is.

De achterklep van de wagen gaat open. Drie mannen springen eruit. Ze hebben sloophammers bij zich.

'Wat zijn jullie van plan?' wil iemand weten.

'Niet mee bemoeien,' blaft een van de mannen.

Een voor een verdwijnen ze in de kerk. Dan is het stil. Iedereen wacht af. Wacht af op hetgeen er gaat gebeuren.

'Moeten we er niet achteraan?' wil Dirk Visser weten.

'Heb je die hammers gezien?' zegt iemand. 'Ik houd liever even een beetje afstand.'

Na enkele ogenblikken is er kabaal te horen. Het slaan van de hammers. Er komt een hoop puin naar beneden.

Verschrikte blikken. Naar boven kijken. Kijken naar de kerktoren. Nog meer hammerslagen. Nog meer puin.

Inmiddels zijn er twee Duitse legerauto's verschenen. Soldaten met geweren manen de omstanders aan de kant te gaan. Uit de Duitse legerwagen wordt een hijstoestel geladen. Wordt door twee soldaten de kerk in gedragen. De mensen op straat wachten en kijken omhoog.

'Wat gaat hier allemaal gebeuren?' roept Klaas Dop.

'Dat is duidelijk,' roept iemand. 'Kijk maar.'

Heel langzaam komt de kerkklok naar buiten. Hangt aan het hijstoestel. Wordt naar beneden getakeld. Afgrijzen onder de toeschouwers.

'Die vuile rotmoffen nemen onze klok mee!'

'Zijn jullie nu helemaal besodemieterd!' roept iemand.

Een van de soldaten komt naar de man toe.

'Jullie denken zeker dat je je maar alles kunt veroorloven, vuile rotmof,' blaft de man de soldaat in zijn gezicht.

'Halt die Klappe!' blaft de soldaat terug.

'Onze tijd komt nog wel. Zurück in die Heimat.'

De soldaat doet een stap naar voren. De situatie wordt dreigend.

'Du sollst die Klappe halten habe ich gesagt.'

'Houd je mond,' zegt Willem Kool tegen de man. 'Voordat je het weet nemen ze je mee. Kom op.'

Hij pakt de man bij zijn arm en trekt hem bij de soldaat weg.

'Ik begrijp dat je kwaad bent,' zegt Willem. 'Maar het is beter dat je even niets meer zegt.'

De klok is beneden aangekomen. Staat nu op straat.

'Wat hebben ze eigenlijk aan zo'n klok,' vraagt iemand zich hardop af.

'Die smelten ze om en maken er kanonnen van,' zegt Klaas Boeder. 'Ze roven alle kerktorens leeg.'

De klok wordt met een takel door de soldaten achter in de vrachtwagen geladen. Dan rijdt de wagen weg. Rijdt weg met de klok uit de toren van Abbekerk.

De mannen met de hamers, de mannen die de klok hebben losgeslagen, komen een voor een uit de kerk.

'Vuile smerige landverraders!' wordt er geroepen.

'Heulen met de vijand!'

'Jullie zijn wel het laatste uitschot!'

'Ongedierte!'

De menigte komt langzaam naar voren. Willen de klokkenrovers te lijf gaan. Deze doen een pas naar achteren en heffen hun hamers.

'Nog één stap dichterbij en ik sla de kop van je romp,' zegt een van de mannen. Heel langzaam lopen ze achteruit naar hun auto. Houden de menigte goed in de gaten. Dan stappen ze in.

Plotseling vliegt er een straatsteen door de lucht. Het zijraam van de auto wordt verbrijzeld. De auto geeft gas en rijdt in de richting van Lambertschaag.

'Kom,' zegt vader, 'we gaan naar huis.'

Als de jongen naar hem opkijkt ziet hij dat hij huilt.

Duizenden klokken zijn sinds de bezetting al gestolen. In eerste instantie blijven een aantal monumentale klokken gespaard. Als de metaaltekorten oplopen moeten ook deze eraan geloven.

De Duitsers vorderen De Hoop op Zegen, een schip uit Dordrecht om de roofbuit te vervoeren. Ruim 250 klokken worden aan boord gebracht. Schipper van Dijk weigert mee te werken aan de roof en verlaat zijn schip met pijn in zijn hart. De Duitsers wijzen een onervaren schipper aan die het transport moet uitvoeren.

'Die boot met die klokken is gisternacht gestrand in de buurt van Urk,' zegt vader. 'Ik hoorde het vanmorgen van Abel Bruin.'

'Hoe dat zo?' wil moeder weten.

'De schipper wilde niet meewerken en is van boord gegaan. Die stomme moffen hebben toen een onervaren schipper op die schuit gezet. Die kon er niet veel van, met als gevolg dat het schip op een zandbank liep.'

'En nu?'

'Ze hebben toen ene Fokke Hoekman gevraagd te helpen. Die had daar helemaal geen zin in. Vorig jaar hebben de moffen zijn broer Pieter, die in het verzet zat, doodgeschoten.'

Die Fokke heeft toen de luiken opengezet. Er stak een zuidwesterstorm op, het schip heeft water gemaakt en is met klokken en al naar de bodem verdwenen.

Ik lach me kapot!

ZWEMMEN

'Vorige week hebben we gezwommen.'

'Was het niet te koud dan?'

'Nee, het is toch hartstikke warm. Mijn vader zegt dat het broekafzakkerig weer is.'

Ik kan het mij herinneren. Dit zei hij altijd als het warm was. Hij kon er niet zo goed tegen.

'Moest je niet naar school?'

'Het was woensdagmiddag en dan zijn we vrij.'

'Ach ja, natuurlijk. Waar hebben jullie gezwommen?'

'Achter Lambertschaag. Een beetje in de richting van Aartswoud. Daar is een plas, daar kun je zwemmen.'

Hij kijkt mij van opzij aan.

'Kun jij eigenlijk ook zwemmen?'

'Ja.'

'Zwem je weleens dan?'

'De laatste jaren niet meer.'

'Net als met schaatsen, dat doe je ook niet meer.'

'Klopt.'

'Omdat je natuurlijk al heel oud bent.'

'Juist.'

'Hoe oud ben je eigenlijk?'

Hij gaat maar door.

'Om je de waarheid te zeggen ben ik ergens onderweg de tel kwijtgeraakt.'

'Grappig.'

'Ik weet niet of dat wel zo grappig is.'

'Denk je dat ik later ook de tel kwijtraak?'

'Geen idee, daar moet je zelf maar achter komen.'

'Als ik zo oud ben als jij dan ben jij al dood.'

Ik moet lachen.

'Dat zou best eens kunnen.'

'Nee hoor, dat is zo.'

'Maar vertel eens van dat zwemmen.'

'We waren met wel zeven jongens. Later kwam daar Henkie ook nog bij. Je weet wel, die bij bakker Van der Oord werkt.'

'Die op die motor mocht zitten. Bij het gemeentehuis.'

'Dat heb je goed onthouden. Je vergeet dus niet alles.'

'Nee zeg, zo erg is het nu ook weer niet.'

'We wilden eigenlijk net naar huis gaan toen er een legerauto met drie Duitsers aan kwam rijden. Henkie zei dat we ons moesten verstoppen.'

De jongens hebben geen idee waarom, maar ze doen wat Henkie zegt. Er staan bosjes genoeg. Mooie verstopplekken.

'Wat gaat er gebeuren?' wil Klaas weten.

'We wachten tot die moffen het water ingaan.'

'Ja, en dan?'

'Dat zul je wel zien.'

De Duitsers stappen uit hun auto en aan de waterkant beginnen ze zich uit te kleden. Twee houden hun onderbroek aan. De derde doet zelfs die uit. Spiernaakt. De jongens kunnen hun lachen nauwelijks inhouden.

'Kijk,' fluistert Henkie, 'ein Deutsches arschloch.'

De Duitsers leggen hun kleren bij de bosjes. Vlakbij de plek waar Wim en Jan zitten. Dan rennen ze terug naar het water en met veel kabaal springen ze er in. Als uitgelaten kinderen spatten ze elkaar nat. Water vliegt alle kanten op. Schreeuwen, lachen, kopje onder. Even de oorlog vergeten misschien. Na enkele ogenblikken hebben ze daar genoeg van en zwemmen verder de plas op.

'Let op,' zegt Henkie.

Heel voorzichtig kruipt hij naar de kleding van de Duitsers. Met één greep maait hij alles bij elkaar. De schoenen laat hij staan.

'Kom op, wegwezen hier.'

Binnen een paar minuten zijn de jongens op de dijk. Rennen naar huis. Onderweg gooit Henkie de kleren in de sloot.

'Jammer dat ik niet kan zien hoe dit afloopt,' zegt hij gierend van het lachen.

'Dan ga je toch kijken.'

'Ben je gek. Ik heb geen behoefte aan blote moffen.'

DAGELIJKS LEVEN

'Nu is de tabak ook al op de bon,' zegt vader. 'Nou, dan is er voor mij geen lol meer aan.'

'Kom je mooi van het roken af,' antwoordt moeder. 'Wel zo goed voor onze portemonnee.'

'Ik heb al gehoord dat de sigaretten die je op de bon krijgt niet te roken zijn. Slager Dam heeft een paar tabaksplanten in zijn tuin. Meer mensen doen dit.'

'En dat wil jij ook.'

'Ja, ik weet waar je tabaksplanten kunt kopen. Dat ga ik dus ook doen. Deze week nog.'

Na een paar dagen heeft vader ook tabaksplanten in zijn tuin. Hij koestert ze als pasgeboren baby's.

Ze schieten de lucht in. Groeien als kool. Vader gaat elke dag kijken. Hij is dik tevreden. Weg met die namaak rotzooi die je op de bon krijgt. Nee, er gaat niets boven echte tabak.

'We gaan de planten dieven,' zegt vader.

'Wat is dat?' vraagt de jongen.

'Dieven zijn de jonge scheuten in de oksels van de plant. Ze stelen de energie van de plant die daardoor niet goed kan groeien. Nou, die dieven gaan we er dus uithalen. Help je mee?'

'Ja, vader.'

'Let op. Je pakt de dief, kijk deze dus, tussen je duim en wijsvinger.' Vader doet het voor. 'Zo dus. Nu moet je hem voorzichtig uit de plant draaien. Zie je hoe het moet?'

'Ja.'

'Als de bladeren groot genoeg zijn hangen we ze in de houtschuur om te drogen. Binnen niet al te lange tijd rook ik mijn eigen tabak.'

Sommige bladeren hakt vader fijn met een scherpe beitel. Nu heeft hij shag. Het ruikt anders dan vroeger, maar volgens vader rookt het heel erg goed.

'Beter dan die smerige sigaretten die op de bon zijn. Laat de moffen die zelf maar oproken. Misschien stikken ze erin.'

's Avonds met burens achter het huis bij buurman Abel Bruin. Deze heeft in de gemeenteraad gezeten. Zeer belezen man. In de woonkamer staat een boekenkast. Vader kijkt zijn ogen uit. Nog nooit zoveel boeken bij elkaar gezien.

'Heb je die allemaal gelezen, Abel?'

'Niet allemaal, maar wel veel.'

'Ik ben geen lezer, meer een doener. Ik moet bezig zijn met mijn handen.'

'Het is maar goed dat niet iedereen hetzelfde is, buurman.'

De Duitse opmars is niet te stuiten. Het grootste deel van Europa hebben ze inmiddels onder de voet gelopen. Voeren een ware terreur, een schrikbewind dat zijn weerga niet kent. Onschuldige burgers worden van hun bed gelicht en niemand die ooit nog iets van hen verneemt. De Joodse bevolking heeft het zwaarst te lijden onder dit meedogenloze regime. Ze zijn het uitschot, de paria's van de maatschappij geworden. Dragen een ster op hun borst, mogen niet meer met het openbaar vervoer, mogen niet meer in de parken komen en bij veel winkels zijn ze niet meer welkom. "Voor Joden verboden" is overal te lezen.

Ze worden in het openbaar bij elkaar gedreven, geschopt, bespuugd en geslagen. In veel Europese steden worden hele wijken afgezet. Hoge muren, prikkeldraad. "Juden Viertel", niet

meer en minder dan getto's, een gevangenis waaruit ontsnappen onmogelijk is.

De wereld kijkt toe.

'Jullie hebben het wel gehoord zeker,' zegt Abel.

'Je bedoelt dat de moffen Rusland binnengevallen zijn?'

'Eerst dikke vrienden, maar die vriendschap is nu wel over.'

'Die moffen zijn niet te vertrouwen. Schorem!'

'Zal Italië de volgende zijn? Nu nog heulen met de Duitsers, maar voor hoelang nog?'

'Die Mussolini met zijn grote bek zou nog weleens van een koude kermis thuis kunnen komen.'

'Hitler zal zichzelf tegenkomen daar in dat grote Rusland,' zegt Abel. 'Napoleon heeft zijn tanden er ook op stukgebeten en die waanzinnige in Berlijn zal hetzelfde lot ondergaan.'

'Nu is het juni,' zegt Klaas Blokker. 'Straks wordt het winter in Rusland.'

'Juist,' vindt Abel. 'Die Russen weten hier wel mee om te gaan. Het is maar de vraag of de Duitsers dat ook weten. Die zijn die extreme kou helemaal niet gewend.'

'Allemaal doodvriezen, zijn we er mooi vanaf,' vindt Klaas.

Eigenlijk gaat het leven zijn gewone gangetje in de Westfrieze dorpen. Af en toe een paar Duitse motoren, een paar legerauto's. Vliegtuigen komen er wel regelmatig over. Veel

Engelse toestellen. Op weg naar het oosten. Op weg naar de vijand. Bombardementen op industriesteden. De economie lamleggen. Veertig, vijftig vliegtuigen tegelijk, soms meer, veel meer. Bij volle maan kun je ze zien. Als ze na een paar uur terugkomen zijn het er aanzienlijk minder. Neergeschoten door de Duitsers.

De kinderen gaan gewoon naar school. Meester vertelt over de oorlog, de laatste ontwikkelingen. Verder wordt er normaal lesgegeven.

Schaatswedstrijden voor mannen op de Molensloot. Gaat vreselijk hard. Stukken ijs vliegen alle kanten op. Bij schoolwedstrijden is Jan tweede en wint een Halmaspel. Na schooltijd bij Jan thuis een spelletje spelen. Voetballen op het schoolpleintje. Tollen, knikkeren, bokspringen, tikkertje.

's Avonds als het donker wordt moeten alle ramen verduisterd worden. Geen lichtstraaltje mag te zien zijn. De Duitsers kunnen behoorlijk vervelend worden als er niet goed verduisterd is. De jongen maakt samen met Jan en Wim vliegtuigen van karton. Bouwpakketten. Meestal Duitse toestellen. Een kniesoor die daarop let. Met vader naar Radio Oranje luisteren. Tegen niemand iets zeggen. Na de uitzending gaat de radio weer in het gat.

In de paasvakantie schoolvoetbalwedstrijden. Naar Hoorn, op het veld van Hollandia, want Abbekerk heeft geen voetbalclub. Geen club en geen veld.

Geoefend wordt er op het land van Jan Wit. Niemand heeft voetbalschoenen en in geen enkele winkel zijn ze nog te koop.

'Ik heb voetbalschoenen gekregen,' zegt de jongen.

'Van wie?' wil moeder weten.

'Van Bram Speur. Hij had nog een paar op zolder liggen. Ze lagen er al meer dan twintig jaar, zei hij.'

'Dat is te zien,' zegt moeder lachend. 'Het leer is keihard en de neuzen staan helemaal omhoog.'

De jongen houdt de schoenen ondersteboven.

'Er zitten bijna geen noppen meer onder.'

'Trek ze eens aan.'

Met moeite komt de jongen erin.

'Je staat helemaal scheef. Dat zal een leuke wedstrijd worden daar in Hoorn.'

Dinsdag na Pasen naar Hoorn. Op de fiets. Niet iedereen heeft een fiets. Bij elkaar achterop. Voetballen tegen de katholieke school uit Hoorn.

'Verdorie,' zegt Jan, 'dat veld is groter dan ik dacht.'

Hebben ook nog nooit op een echt voetbalveld gespeeld. Geen idee van afmetingen.

'Als we winnen, moeten we morgen weer,' zegt Wim.

Ze winnen niet. Worden met 14-0 ingemaakt.

'We hadden kleine Keessie Groot niet op doel moeten hebben.

Die heeft nog nooit van z'n leven gekeept.'

'Zag je hoe al die ballen over z'n hoofd vlogen?'

Ze kunnen er wel om lachen.

Meester Schreuder koopt voor zijn elftal ijsjes om over het verlies heen te komen.

De dorpen hebben ondanks de oorlog de draad weer opgepakt.

Het is soms passen en meten. Inventief zijn. Ideeën hebben.

Bij de pakken neerzitten past niet bij het karakter van de West-Fries. Voor elk probleem is een oplossing. Gaat het niet linksom, dan maar rechtsom.

TRANEN VAN BINNEN

Ik vraag mij af hoe vaak ik in mijn leven de behoefte heb gevoeld terug te gaan naar mijn dorp, mijn geboortegrond. Het moeten ontelbare keren zijn geweest. Ik heb het niet bijgehouden. Ik ben niet gegaan. In al die jaren is het bij een verlangen gebleven. Verlangen dat eigenlijk geen verlangen was. Hoe kon ik verlangen naar de plek waar de dag veranderde in de nacht? Waar ons familiedrama zich had afgespeeld. Misschien is nieuwsgierig een betere term. Nieuwsgierig hoe de beide dorpen eruit zouden zien. Wat er veranderd was in al die jaren. Telkens als ik dacht dat ik het aan zou kunnen, telkens als ik de moed had verzameld en ik

bereid was te gaan, was er die innerlijke stem die mij ervan weerhield. Angst was hierbij de doorslaggevende factor. Angst ondergedompeld te worden in het verdriet, in de ellende. Niet nog een keer beleven wat ik destijds had moeten doorstaan. Ik had het drama verdrongen. Diep in mijzelf weggestopt. Waarom zou ik het opnieuw oprakelen? Zou ik daarmee geholpen zijn? Zou mijn leven daardoor veranderen? Nee, het was goed zo het was. Althans, dat dacht ik. Dat dit niet het geval was, besepte ik op het moment dat mij het liefste dat ik had werd ontnomen. De dag dat Karin stierf en ik voor het eerst na al die jaren huilde.

Je kunt traumatische gebeurtenissen in jezelf opbergen, de deur op slot doen. Denken dat die deur zich nooit meer opent is een utopie, zelfbedrog. Na de dood van Karin huilde ik. Ik huilde en er leek geen eind aan te komen. Na een aantal dagen besepte ik dat ik niet alleen huilde om het verlies van Karin, maar dat ik tevens die tranen vergoot die al die jaren in mij opgesloten hadden gezeten. De tranen die ik heel diep had weggestopt. Opeens besepte ik dat ik eigenlijk al jaren huilde. Zonder tranen, heel diep van binnen.

Ik ben hier nu een paar dagen. Heb de beide dorpen gezien. Heb gezien hoe ze in de loop der jaren zijn veranderd. De vele huizen die zijn gebouwd. Het dorpsplein met zijn dorpshuis en middenstand. Het park. Het Groene Kerkje in Lambertschaag,

dat nu dienst doet voor culturele doeleinden. Ik ben op de begraafplaats in Abbekerk geweest. Heb bij de gedenkzuil een ogenblik gedacht aan de beide omgekomen piloten. Heb naar de plek gekeken waar ooit mijn ouderlijk huis heeft gestaan.

Er is één plek waar ik nog niet ben geweest. Denkende aan deze plek bekruipt mij weer dat gevoel van angst. Het gevoel dat mij er al die jaren van heeft weerhouden hiernaartoe te komen. Niet weer dat beleven wat ik destijds heb meegemaakt. Niet weer datgene zien wat ik destijds zag.

Ik ben er echter van overtuigd dat mijn komst naar mijn geboortegrond na zovele jaren een doel heeft. Ik ben niet voor niets gekomen. Ik zal er niet aan ontkomen de plek des onheils te bezoeken. Nu nog even niet. Als het zover is zal dat op de een of andere manier kenbaar worden gemaakt.

De jongen?

~

Nu was ik alleen. Van de een op de andere dag. De stilte was oorverdovend. Ik liep door het huis, zonder doel. Ruimde op en kwam erachter dat ik het eigenlijk gewoon verplaatste van de ene kant naar een andere kant.

In elke kamer zocht ik haar. Dacht ik haar te zien. Zag haar zitten, lopen, lezen, de tafel dekken.

Ik hoorde haar stem. Voelde haar hand die over mijn wang streek. Ik zag haar glimlach als ze naar mij keek en dacht dat ik het niet merkte.

's Nachts in bed strekte ik mijn arm uit. Niets. Leeg. Koud. Overal waar ik was, was zij en overal waar ik was, was zij niet. Eenzaamheid kreeg opeens betekenis. Werd opeens tastbaar. Ik betrapte mij erop dat ik nog altijd tegen haar sprak, haar nog altijd om raad vroeg, zoals ik dat al die jaren had gedaan. Meer dan vijftig jaar waren we bij elkaar geweest. Een halve eeuw.

Toen die afschuwelijke diagnose. Borstkanker in een vergevorderd stadium. De woorden van de dokter kwamen als hamerslagen. Een kille, meedogenloze waarheid, zoals waarheden soms kunnen zijn. Even was er helemaal niets. Een vacuüm. Een luchtledigheid. Stilte.

Chemokuren hadden geen zin, zei de arts. Palliatieve zorg bleef over. We legden ons er bij neer. Hadden geen andere keus.

'Weet je wat ik nu zo raar vind,' zei ze op een middag.

We zaten in de woonkamer. Ik had thee voor ons gezet.

'Vertel.'

'Dat ik geen toekomst meer heb.'

Ik wist niet wat ik hierop moest antwoorden. Ik zweeg. Keek naar mijn handen. Keek naar niets.

'De mens maakt zijn hele leven allerlei plannen,' zei ze.
'Opeens hoeft dat niet meer. Dan is de mens een mens zonder toekomst.'

We probeerden zo gewoon mogelijk verder te leven. In het begin ging dat. Naarmate de tijd vorderde en de kanker zich meer en meer uitbreidde, moesten we de bakens verzetten. Ze moest vaker rusten. Er kwam steeds meer op mijn schouders terecht. Ik deed het met liefde.

Op een zonnige dinsdag stierf ze.

'We hebben het heerlijk gehad al die jaren samen. Dank je wel voor alles.'

Dat waren haar laatste woorden. Een half uur later sliep ze vredig in.

Soms is één plus één gewoon één.

Dat was bij ons het geval.

FIETSEN INLEVEREN

Het is een stralende dag. Strakblauwe hemel. Zonovergoten. Op het dak van het hotel zingt de merel. Uitbundig. Ik loop naar de parkeerplaats waar mijn auto staat. Er staan een aantal vrachtauto's. Een van de chauffeurs groet mij vriendelijk. Hij staat bij een auto met een buitenlands kenteken. Ik groet terug door mijn hand naar hem op te steken. De tas in mijn hand leg ik op de passagiersstoel.

Als ik wil instappen staat hij plotseling naast mij.

'Ga je weg?'

'Ja, ik ga naar zee.'

'Daar ben ik nog nooit geweest.'

Hij blijft mij aankijken. Ik wacht op de vraag of hij mee mag. Deze laat niet lang op zich wachten.

'Mag ik mee?'

Ik moet even nadenken. Ach ja, waarom niet. Het is alleen de vraag hoe dat in de praktijk uit gaat pakken. Hij is tenslotte een kind dat niet in deze tijd leeft. Hoe zal dit allemaal op hem overkomen? De totaal andere wereld. De veranderingen die er sinds zijn jeugd hebben plaatsgevonden. Aan de andere kant heb ik mij al eerder afgevraagd hoe hij de omgeving om zich heen ervaart. Ziet hij de dingen zoals ze nu zijn? Ziet hij de dingen zoals ze destijds waren? Is het zo meteen tijdens de autorit naar zee ook oorlog om hem heen? Rijden er Duitse legervoertuigen? Komen vliegtuigen over? Eerlijk gezegd heb ik geen idee. De keren dat we samen waren heb ik dat nooit gevraagd. Vreemd eigenlijk. Hoewel ik benieuwd ben naar zijn belevingswereld, heb ik er tot nu toe niet naar geïnformeerd. Ik leef in mijn wereld, hij in de zijne. Ik accepteer dat en stel geen vragen. Het moet zo zijn.

Hij staat nog altijd naast me. Wipt ongeduldig van zijn ene voet op de andere. Wacht op een antwoord.

'Ja,' zeg ik, 'stap maar in.'

Hij spert zijn ogen wijd open. Er verschijnt een lach op zijn gezicht. Hij rent om de auto heen.

'Wat moet ik met die tas doen?'

'Leg maar op de achterbank.'

Dan laat hij zich op de passagiersstoel vallen. Strekt zijn benen.

'We kunnen,' zegt hij.

'Dan gaan we.'

'Wat zit er in die tas?'

Hij wijst naar de tas op de achterbank.

'Een badhanddoek.'

'Ga je zwemmen in zee?'

'Nee, dat niet. Maar het zou kunnen zijn dat ik met mijn voeten in het water ga en die moet ik dan afdrogen. Vandaar die handdoek.'

'Mag ik wel zwemmen?'

'Nee, daarvoor is het water veel te koud.'

'Maar dan heb ik wel je handdoek nodig.'

Voor hem is het duidelijk: hij gaat zwemmen in zee en droogt zich dan af met mijn handdoek.

'Afwachten,' zeg ik, 'we zijn er nog niet.'

We draaien de Westfriesedijk op. Richting Aartswoud. Na enkele honderden meters komen we langs het pad dat naar de boerderij leidt waar de kleine Fia destijds onderdak vond. Het kind dat ik niet mocht zien. Ik heb in mijn leven af en toe aan haar gedacht en vroeg mij dan altijd af wat er van haar geworden is. Ook nu stel ik mij deze vraag.

'Volgens mij is dit toch een Oostenrijkse auto.'

Hij zit helemaal onderuit gezakt. Kijkt met verwondering om zich heen. Hij lijkt zich volkomen op zijn gemak te voelen.

'Zou kunnen.'

'Zulke auto's hebben wij hier niet.'

'Moet je eigenlijk niet naar school?'

'Nee, want nu ga ik met jou naar de zee.'

Misschien bestaat de school vandaag helemaal niet. Is hij er alleen als ik hem zie. Net zoals de jongen. Hoewel ik er niet aan twijfel dat hij naast mij zit, existeert hij mogelijk niet eens. Louter en alleen in mijn verbeelding. Uitsluitend wanneer ik hem, zij het dan ook onbewust, oproep.

Zo speelt de tijd zijn spel.

Een enigma dat ik niet kan doorgronden.

'Kon jouw oma fluiten?'

Hij springt van het ene onderwerp naar het andere.

'Mijn oma?'

'Ja, kon die fluiten?'

'Ik geloof het niet.'

'Mijn oma ook niet.'

'Hoe kwam dat?'

'Ze zei dat fluiten niet netjes was voor meisjes. Dus heeft ze het ook nooit geleerd.'

'Oké.'

'En fietsen? Kon je oma wel fietsen?'

Fluiten. Fietsen. Hij verzint het ter plekke.

'Dat kan ik me niet meer herinneren.'

'O nee, klopt, je bent al oud en daarom vergeet je weleens dingen.'

'Juist.'

'Dat heb je zelf gezegd.'

'Ja, dat heb ik zelf gezegd.'

'Ik vergeet eigenlijk nooit iets. Maar ik ben ook nog jong.'

'Toen ik zo oud was als jij kon ik ook alles goed onthouden.'

'Mijn oma kon ook niet fietsen.'

'Was dat ook niet netjes voor meisjes?'

'Dat weet ik niet.'

'Niet fluiten en niet fietsen dus.'

'Hebben ze jouw fiets ook al gestolen?'

'Ik heb geen fiets.'

'Dan heb je veel geluk gehad.'

'Dat is nooit verkeerd. Geluk hebben, bedoel ik.'

'Onze fietsen zijn door soldaten meegenomen.'

'Jullie hadden dus geen geluk.'

'Nee. Jij wel, wij niet.'

~

Ze staat voor het raam.

De schapen op het land bij buurman Druyf. Tegen een grijs wolkendek bidt de torenvalk. Een reiger roerloos aan de slootkant. Totale lichaamsbeheersing. Tuurt in het water.

Wachten. Wachten tot hij toe kan slaan. Opeens schiet zijn kop pijlsnel naar voren. Tussen zijn snavel spartelt een vis. Hij moet een paar keer flink slikken. Ganzen vliegen over. In de knotwilgen zitten de kraaien. Op het damhek strijkt een ekster neer.

Hoe lang gaat deze oorlog nog duren? Hoe lang nog onder het juk van de vijand? De vijand die bepaalt wat wel en wat niet mag. Er mag meer niet dan wel. Het leven heeft een bizarre wending genomen. Vader die actief is in het verzet. Heeft zich aangesloten bij de LO-Abbekerkerk, de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers. Deze groep helpt onderduikers aan onderdak, voedsel en valse persoonsbewijzen. Diep in haar hart is ze trots op haar man. Haar man die Joden en anderen, die moeten vrezen voor hun leven, naar een veilige plek brengt. Ja, ze is trots op hem. Trots en bang.

In Abbekerkerk en Lambertschaag is tevens een knokploeg in het leven geroepen, onder de naam KP-Abbekerkerk. Hebben al verschillende overvallen gepleegd. Bonkaarten en persoonsbewijzen buitgemaakt. Gevaarlijke ondernemingen. Moedige mensen die achter de schermen strijden tegen de terreur. Tegen het onrecht.

Timmerman Pieter Mantel weet wat hij met de gestolen persoonsbewijzen moet doen. Op een zolder van een afgelegen boerderij krijgen mensen een nieuwe identiteit.

Duitse militaire activiteiten worden in kaart gebracht. In kaart gebracht en vervolgens gesaboteerd.

De reiger draait zich om, neemt een kleine aanloop en vliegt weg. De schapen lopen naar het damhek. De ekster zoekt een veilig heenkomen. Buurman Druyf komt met een emmer voer. Ze kennen hem. Hem en de emmer.

In de kelder zit vader op zijn knieën bij de radio.

Er stopt een legerauto. Tientallen soldaten springen uit de laadbak. Geweren over hun schouders. Belooft niet veel goeds. Moeder rent naar de kelderdeur.

'Kijk uit, soldaten!' roept ze naar beneden. Paniek in haar stem. Vader zet pijlsnel de radio in het gat. Legt de plank eroverheen, kleding en schoenen erop, kast dicht.

In de woonkamer staan ze voor het raam.

Vader en moeder.

Kijken naar buiten.

Kijken naar de soldaten.

Deze gaan twee aan twee langs de huizen. Nu zijn ze bij buurman Haker.

'Wat zijn ze in hemelsnaam aan het doen?'

De soldaten verdwijnen achter het huis. Komen na enkele ogenblikken weer tevoorschijn.

'Verdomme!' vloekt vader. 'Ze nemen de fiets van Haker mee.'

Buurvrouw Haker roept iets tegen de fietsendieven. Vader en moeder zien haar mond bewegen, kunnen niet verstaan wat ze zegt. Ze lijkt een actrice uit een stomme film. De soldaten trekken zich kennelijk niets van haar aan. De fiets wordt achterin de legerauto geladen. Dan lopen ze weer terug naar het huis. Buurvrouw Haker probeert ze de weg te versperren. Ruw duwt een van de soldaten haar opzij.

'Onze fietsen!' zegt vader. 'Onze fietsen moeten weg!'

Hij rent naar de werkplaats. Moeder komt achter hem aan.

'Wat ben je van plan?'

Vader pakt de fietsen een voor een en gooit ze tussen de struiken. Op dat moment lopen de soldaten achter het huis van buurman Druyf.

'Hallo!' roept een van de Duitsers tegen vader. 'Was soll das?!'

Over de sloot ligt een plank. Heeft buurman Druyf er ooit neergelegd. Werkt nu in het nadeel. Binnen enkele ogenblikken staan de beide soldaten bij vader op het erf. Een van de soldaten trekt de fietsen uit de struiken. De andere soldaat staat bij vader. Als deze een stap in de richting van de fietsen zet, prikt de soldaat hem met de loop van zijn geweer in zijn borst. Vader wil wat zeggen. Hij kijkt naar moeder. Zij schudt met haar hoofd. Angst in haar ogen. Het lijkt vader inderdaad beter om zijn mond maar te houden. Machteloos toezien hoe hun fietsen achterin de legerauto verdwijnen.

Plotseling verschijnt de jongen. Uit het niets lijkt hij te komen. Moeder wil hem tegenhouden, maar de jongen is haar te vlug af. Hij rent naar de legerauto. Kijkt naar de fietsen achterin.

'Mijn fiets!' schreeuwt hij. 'Geef mijn fiets terug!'

Een soldaat trekt de jongen bij de auto weg.

'Nach Hause!' blaft hij.

De jongen begint te huilen.

'Geef mijn fiets terug! Je mag mijn fiets niet meenemen!'

Vader loopt naar de jongen. Pakt hem bij zijn arm.

'Kom,' zegt hij tegen zijn snikkende zoon. 'Kom, jongen. We kunnen nu even niets doen. Onze tijd komt nog wel.'

Een van de soldaten drukt vader een briefje in zijn hand. Tegen inlevering van dat briefje, zo zegt de soldaat, krijgen ze na de oorlog geld voor de meegenomen fietsen.

Als de soldaten in de auto stappen verscheurt vader het briefje.

Gooit de snippers in de sloot.

'Geld krijgen voor de gejatte fietsen. Er is toch geen mens die dat gelooft. Leugens, niets dan leugens. Vuile rotmoffen!'

~

Ik parkeer de auto op de boulevard. Voorkant naar de zee. De mond van de jongen zakt open. Kijkt zijn ogen uit. Een mengeling van opwindning en ontzag.

'Dat heb ik nog nooit gezien.'

'Vind je het mooi?'

De lucht is strakblauw. Grenzeloos, eindeloos. De zee glinstert. Groen, geel, rood, zilver. Veel zilver. Witte schuimkoppen die het strand beroeren en weer terugvloeien. Onophoudelijk. In een constant terugkerend ritme.

'Als je nou alsmaar rechtdoor gaat, waar kom je dan?'

'In Engeland.'

'Maar Engeland kun je niet zien, toch?'

'Nee, dat kan niet.'

'Ook niet een beetje?'

'Nee, ook niet een beetje. Het is te ver weg.'

'Mag ik naar de zee?'

Via houten vlonders komen we op het strand. Daar trekken we onze schoenen en sokken uit. Op blote voeten lopen naar de poel die is achtergebleven nu het is gaan ebben. Het water voelt lauwwarm aan.

'Mag je ook schelpen meenemen?'

Hij spoelt ze een voor een af en laat ze in mijn tas glijden.

'Wat is dit?'

Hij staat voorover gebogen en wijst.

'Dat is een kwal. Kom daar maar niet aan.'

'Waarom niet?'

'Omdat je daar brandwonden van kunt krijgen.'

Hij kijkt over de zee.

'Ik wil daar graag even met mijn voeten in.'

Hij rent naar de vloedlijn. Ik doe het rustig aan. We lopen tot aan onze enkels door het zoute water. Dan begint hij te rennen. Het water spat tegen zijn dijbenen. Na een aantal meters keert hij om en komt weer in mijn richting. Lachend rent hij mij voorbij. Zijn vrolijkheid werkt aanstekelijk.

Ik kijk over het water. Adem diep in en uit. Laat de zilte zeelucht door mijn longen stromen, bezit van mij nemen. Met mijn ogen dicht voel ik hoe ik tot rust kom. Elke vezel in mijn lichaam zich ontspant. Ik denk aan Karin. In het ruisen van de zee hoor ik haar stem. Ze zweeft boven het water. Deint mee met de eeuwige cyclus van de golfslag. Op het ritme van de getijden. Als ik mijn ogen open is ze verdwenen.

Het is goed zo.

De jongen komt weer in mijn richting gerend. Hij geniet.

'Ik ga daar zitten,' zeg ik en ik wijs. 'Niet verder dan je kuiten in zee, anders ben je straks helemaal nat.'

Vanaf mijn plek in het zand kan ik hem zien.

Ik kan mij niet herinneren dat ik als kind ooit aan zee ben geweest. Nu ik mezelf zo zie rennen, schelpen zie rapen, kan het niet anders dan dat dit werkelijk is gebeurd. Misschien speelt mijn hoge leeftijd mij in deze parten. Doet mij sommige gebeurtenissen vergeten. Ik laat het maar zo. Het is een van de raadsels waar ik me bij heb neer te leggen.

Als we later terugrijden naar Lambertschaag zit hij vermoeid, maar voldaan naast me. Hij zegt niets, kijkt naar buiten. Moet alles verwerken.

De tas op de achterbank.

Ik parkeer de auto achter het hotel.

'We zijn er,' zeg ik.

Als ik opzij kijk zie ik dat hij weg is.

De tas ligt op de passagiersstoel.

Ik kijk in de tas.

Zoek de schelpen.

Behalve mijn handdoek zit er niets in.

OUDE MANNEN

Als oude mannen, voorovergebogen door de elementen. Weer en wind beuken tegen hun knoestige lichamen. Ze hebben het zwaar te verduren. Vocht en vorst branden gaten in hun stammen. Dieren schuilen in de holtes. Steenuil, marter, muizen. Zelfs eenden bouwen er hun nest.

Als het lente wordt verschijnen nieuwe takken. Reiken naar de hemel. Zoeken de zon. Het is nog koud, je kunt de lucht er doorheen zien.

De knotwilg aan de waterkant. Zijn wortels krampen in de oever, daar waar pad en salamander leven.

Men zegt, dat wanneer de wilgen geknot zijn, 's nachts heksen en kruidenvrouwen uit het duister tevoorschijn komen. Als schimmen, droombeelden, mystieke gedaanten. Verzamelen zich rond de oude stammen. Dansen hun macabere dans. Zingen angstaanjagende liederen. Binden van de twijgen hun bezems en hun manden. Verdwijnen als de nacht plaats maakt voor de dageraad. Lossen op in de nevelen van de nieuwe dag.

Ik zit aan de slootkant en kijk over het land. Het land waar ik werd geboren. Het land dat ik lang geleden de rug toekeerde. Het land waar ik mij weer net zo thuis voel als destijds. Aan de oever bloeien speenkruid, raapzaad en fluitenkruid. In het weiland paardenbloemen en madeliefjes. Tegen de blauwe hemel vliegen ganzen over. Nog hoger zweeft de buizerd. Kraaien hebben hem in het vizier. Gaan erop af. Dulden hem niet in hun territorium. De buizerd kiest voor een veilig heenkomen. De overmacht is te groot.

Het water is zo helder dat je de bodem kunt zien. Het wemelt van het leven. Insecten buitelen over elkaar. Als ballerina's, lichtvoetig, springend over het wateroppervlak, drijvend en rondtollend om hun eigen as. Grote, groenblauwe libellen. Hangen bijna onbeweeglijk boven het stilstaande water. Dan opeens met een bliksemsnelle beweging zijn ze verdwenen.

In de verte de contouren van bomen, stolpen, een kerk, een molen. Aquarel in blauwgrijze tint. Scholeksters zijn druk met

zoeken naar voedsel. Pikken met hun rode snavels onophoudelijk in het land. Kieviten vliegen op. Strijken tientallen meters verderop weer neer. De grutto heb ik nog niet gezien. Bij het damhek staan de schapen.

'Weet je dat er in de Wieringermeer achter de dijk bij Opperdoes een groot Duits kamp is. Allemaal betonnen bunkers en grote schuren.'

'Ik weet het.'

'Heb je het gezien dan?'

Hij is niet zomaar tevreden met een antwoord. Wil wel het naadje van de kous weten.

'Ja, ik heb het gezien.'

'Er is ook luchtdoelgeschut. Vader zegt dat ze met lichtspoor-munitie schieten. Weet jij wat dat is?'

'Dat zijn kogels die wanneer ze afgevuurd zijn zichtbaar blijven. Zo kan de schutter de baan van de kogel dus volgen.'

'Hé,' zegt hij, terwijl hij gaat staan. 'Zag je dat?'

'Wat?'

'Een kikker. Ik zag een kikker. Hij kwam heel even met zijn kopje boven water.'

'De sloot zit vol leven. Kijk maar naar al die insecten op en boven het water.'

'En vissen. Zitten hier ook vissen?'

'Ongetwijfeld.'

'Op het land van Haker is ook een sloot. Dat weet je wel, hè?'

'Ja, dat weet ik wel.'

'Daar waren we laatst aan het slootjespringen. Dat was op zondag.'

~

'Nou moet jij proberen om zonder aanloop eroverheen te springen?'

'Zonder aanloop?'

'Ja, gewoon proberen.'

Jan heeft soms vreemde ideeën.

'Dat kan toch helemaal niet. Als ik geen aanloop neem haal ik de overkant nooit. Dan donder ik in de sloot.'

'Probeer het nou maar.'

'Nee, probeer jij het maar als je zo graag nat wilt worden.'

Jan laat zich niet kennen. Net als hij wil springen is in de lucht een eigenaardig geluid te horen.

'Kijk,' zegt de jongen en wijst naar boven. 'Dat vliegtuig daar.'

'Hij draait wel vreemde bochten,' zegt Jan. 'Volgens mij gaat het niet helemaal goed.'

'Er valt iets uit.'

'Wat zou dat zijn?'

De beide jongens turen omhoog. Houden hun handen boven hun ogen tegen de felle zon.

'Het is een man aan een parachute,' zegt Jan.

Terwijl de man langzaam naar beneden daalt, duikt het vliegtuig naar de grond. Enkele ogenblikken later zien de jongens een hoop prut en water omhoog spuiten.

'Kom op,' zegt Jan, 'we gaan kijken.'

Ze hollen door het weiland in de richting waar het vliegtuig is neergekomen. Intussen zijn er meer mensen op de been. In de buurt van het neergestorte toestel komt de piloot in het weiland terecht. Mensen lopen in zijn richting.

'My name is Henry Radclife!' roept de man. Paniek in zijn stem. Bang dat ze hem mogelijk voor een Duitser aanzien en hem ter plekke doodschieten. 'I'm an Englishman.'

'Dan moet hij hier als de sodemieter weg,' zegt iemand. 'Je kunt er gif op innemen dat de moffen hier binnen een paar minuten zijn.'

'Ik breng hem wel in veiligheid,' zegt een ander. Hij heeft een fiets bij zich. Hij spreekt geen woord Engels, maar maakt de piloot met handen en voeten duidelijk dat deze op de bagagedrager moet gaan zitten. Deze begint een heel verhaal waar de eigenaar van de fiets helemaal niets van begrijpt.

'En nou als de donder achterop die fiets, Henry Radclife, anders zit je zo meteen achterin een moffen voertuig.'

Daarop pakken een paar omstanders Radclife beet en zetten hem op de bagagedrager. Fietsen in een weiland gaat niet. De beide mannen zetten het daarom op een lopen. Verschillende

mannen hollen er achteraan. Eenmaal op de weg zetten ze de Engelsman weer op de bagagedrager en fietst de man, met achterop de piloot, in de richting van de Weere.

'Daar komen de moffen,' roept iemand.

Met drie legerauto's komen ze het weiland in gereden. Soldaten springen eruit.

'Wo ist der Flieger?' roept een van hen.

'Wat zegt hij?' wil iemand weten.

'Hij wil weten waar de piloot is.'

'Genau,' zegt de soldaat. 'Also, wo ist er?'

'Er is hier helemaal geen piloot.'

'Sprich Deutsch.'

'Ja zeg, zo ver moet het nog komen.'

De man gaat vlak voor de soldaat staan.

'Als jij hier zo graag de baas wilt spelen, dan leer je de taal ook maar, vuile rotmof.'

De soldaat die zich kennelijk bedreigd voelt doet een stap terug, terwijl hij zijn geweer van zijn schouder pakt.

Iemand trekt de man bij de soldaat vandaan.

'Wij hebben geen piloot gezien,' zegt de man.

'Kein Flieger?'

'Kein Flieger,' antwoordt de man. Dan wendt hij zich naar de omstanders.

'Kom op mensen, weer aan het werk.'

Iedereen draait zich om. Allemaal weer naar huis.

~

'Weet je wat ik nou zo raar vind?'

'Nou?'

'Ik zag die kikker en toen verdween hij weer onder water. Maar hij komt helemaal niet meer naar boven. Dat kan toch niet?'

'Hij heeft een stuk gezwommen en is ongetwijfeld ergens anders weer opgedoken.'

'O ja, natuurlijk, dat kan ook.'

'Kikkers kunnen heel lang onder water blijven.'

'Maar ze moeten toch ademen?'

'Als een kikker kopje onder gaat ademen ze niet met hun longen, maar met hun huid. Zo lopen de longen dus niet vol met water.'

'Wel handig.'

'Super handig.'

'Mijn vader heeft vannacht wachtgelopen. Langs de Broerdijk.'

Van de hak op de tak. Dat wat hem te binnen schiet, zegt hij.

Van de kikker naar zijn vader.

~

'Ik kan er niets aan doen,' zegt burgemeester Jan Zijp. 'Bevel van de moffen.'

Hij zit bij vader en moeder aan de keukentafel.

'En met wie moet ik?' wil vader weten.

'Met meester Schreuder.'

'Die zal ook niet blij zijn.'

'Nee, maar dat is niemand.'

'Nog thee?' vraagt moeder.

Ze schenkt de kopjes nog maar eens vol.

'Kijk,' zegt de burgervader, 'er zijn de laatste tijd 's nachts draden en kabels doorgesneden. Het treintje met kolen en vracht heeft uren stilgestaan. Eerst moesten die reparaties uitgevoerd worden. Die moffen hadden zwaar de pest in. Nu hebben ze dus besloten dat er wachtgelopen moet worden.'

'Ik heb vanmorgen gehoord van acht uur 's avonds tot acht uur 's ochtends,' zegt moeder. 'Marie van der Oord vertelde dat tenminste.'

'Klopt. Mannen uit de dorpen tussen Hoorn en Medemblik hebben een baanvak van vijfhonderd meter toegewezen gekregen. Men loopt met twee man en ieder koppel loopt twee uur.'

'Weten ze inmiddels wie die kabels en draden doorgesneden heeft?'

'Nee, dat is niet bekend.'

'Het is niet anders,' zegt vader. Hij neemt een slok thee.

'Nogmaals,' zegt de burgemeester verontschuldigend, 'ik kan hier ook niets aan doen.'

'Befehl ist Befehl,' zegt vader met het nodige sarcasme in zijn stem.

'Wij begrijpen dat jij hier niets aan kunt doen, Jan.'

'Nee, helaas.'

'Het wordt steeds gekker in dit land.'

'Hoe dan ook,' gaat de burgemeester verder, 'jij loopt dus met Schreuder.'

'En wanneer gaat de pret beginnen?'

'Voor jullie morgenavond.'

'En als ik niet ga?'

'Dat zou ik maar niet doen. Ik moet de mannen van beide dorpen aanwijzen die wacht moeten lopen. Op een lijst noteer ik de namen en de tijden dat er gelopen dient te worden. Die lijst hebben de moffen ook. Je kunt er gif op innemen dat ze komen controleren.'

'En als je er niet bent,' zegt moeder, 'dan zullen ze ongetwijfeld heel onaangenaam worden. Dus, ga nou maar gewoon.'

'En hoe gaat dat wachtlopen precies?'

'Gewoon twee uur lang je baanvak bewaken.'

'Heen en weer lopen dus.'

'Ja, daar komt het wel op neer.'

'Het is daar aardedonker.'

'Ja, voorzichtig dus.'

'Nou ja, twee uur is te overzien.'

~

'Mijn vader heeft met meester Schreuder wachtgelopen.'

'En hoe vond hij dat?'

'Ze moesten over bielzen en keien lopen en het was hartstikke donker. Vader had wel zijn knijpkat bij zich, maar die durfde hij eigenlijk niet zo goed te gebruiken.'

'En? Zijn ze gecontroleerd door de Duitse soldaten?'

'Ja, twee keer.'

'Dan is het dus maar goed dat je vader gegaan is.'

'Ja, dat is het zeker.'

VADER EN HET VERZET

'Weet je, ik mag het eigenlijk niet vertellen.'

'Dan moet je dat ook maar niet doen.'

'Maar ik vertrouw je wel.'

'Dat is aardig van je.'

'Maar je mag het tegen niemand zeggen.'

Hij kan zijn mond niet houden. Ik voel het. Moet het gewoon vertellen.

'Ik zal het tegen niemand zeggen.'

'Beloofd?'

'Ja, heel plechtig.'

'Vader doet dingen die hij eigenlijk helemaal niet mag doen.'

Ik wacht af wat er komen gaat.

'Oké.'

'Ja, hij mag dat wel van moeder en ook wel van mij, maar hij mag dat niet van de Duitsers.'

'Er mag heel veel niet van de Duitsers. Maar vertel, wat doet je vader dan?'

'Hij en moeder zaten te praten. Ik weet niet meer wat ze precies zeiden, dat ben ik vergeten. Maar toen vader die avond wegging en pas heel laat weer thuiskwam, heb ik moeder gevraagd waarom vader 's avonds zo vaak weg is.'

'En? Wat zei je moeder?'

'Dat ik dat maar aan vader moest vragen.'

'En dat heb je gedaan?'

'Hij heeft toen verteld dat hij iets voor het verzet doet. Weet je wat dat is, het verzet?'

'Ja, dat weet ik wel.'

'Maar hij zei wel dat ik dat aan niemand mocht vertellen. Ook niet aan mijn vrienden.'

'Net als bij dat meisje dat bij familie Koomen woonde.'

Hier valt hij even stil. Kijkt mij aan. Verbazing in zijn blik.

'Hè? Dat heb ik je toch helemaal niet verteld?'

Ik heb mijn mond voorbij gepraat. Moet nu opletten.

'Misschien heb ik het gevoeld. Dat zou toch kunnen?'

'Ja, dat kan misschien.'

'Maar ga eens door met je verhaal.'

'Ja, wat vader precies doet weet ik niet. Dat mag hij niet zeggen.'

'Dat begrijp ik.'

'Maar best wel spannend.'

'Ja, best wel.'

'Maar je zegt het tegen niemand, hè?'

'Dat heb ik toch beloofd?'

'Ja, dat heb je beloofd.'

~

Wij hadden het zo slecht nog niet. Op het stuk land dat hij van de kerk had gekocht verbouwde vader aardappelen en groente. Kruisbessen, frambozen, rode bessen en aardbeien. Moeder maakte alles in en op zolder stond een grote voorraad in glazen potten.

Al voor de oorlog waren in Nederland sommige producten schaars geworden. In oktober 1939 ging bijvoorbeeld suiker al op de bon. Het bonnensysteem was bedoeld om hamsteren tegen te gaan en het beschikbare voedsel gelijkmatig over de bevolking te verdelen.

In eerste instantie waren de rantsoenen nog best redelijk, maar mettertijd werden deze steeds kleiner en ook de voedings-

waarde werd er niet beter op. Op allerlei manieren probeerde men het kleine rantsoen aan te vullen. Zoals met koolzaadolie om te bakken of voor oliepitjes, tarwe en rogge voor pannenkoeken en suikerbieten als zoetheid. Ondanks de situatie stond bakker Van der Oord op het Zuideinde voor dag en dauw op om iedereen van z'n dagelijkse brood te voorzien. Vaak stopte hij zijn klanten toch net even wat extra's toe dan waarvoor ze bonnen hadden.

Nee, wij hadden het zo slecht nog niet. Wij hadden genoeg en konden ons best redden.

Nieuwe huizen werden er niet meer gebouwd en vader moest het hebben van kleine verbouwingen. Maar ook het hout was schaars. Als vader een klus had en hout nodig had moest hij formulieren invullen. De burgemeester moest dit dan goedkeuren. Dan werd het gecontroleerd door een controleur en deze keurde het goed of keurde het af. Bij goedkeuring ging vader met het briefje naar houthandel Eecen in de Langedijk. Met paard en wagen werd het hout dan thuis bezorgd. Het werd echter steeds moeilijker. Het goede hout uit Rusland en Zweden werd niet meer geleverd en als je hout wilde hebben moest je er zelf voor zorgen.

Vader ging steeds vaker voor het verzet op pad. Met gevaar voor eigen leven bracht hij anderen in veiligheid. Menig keer heeft hij oog in oog met de dood gestaan. Hij was niet bang. Hij

zag het als zijn opdracht mensen te helpen die in nood waren. Door zijn onverschrokkenheid werd hij gevraagd lid te worden van de Knokploeg Abbekerk.

De KP bewapende zich met wapens die ze stalen van de Duitsers en uit politiebureaus. Ze pleegde sabotage, overviel distributiekantoren en gemeentehuizen en verwijderde bevolkingsregisters. Zwarthandelaren en anderen die geld wilden verdienen aan de oorlog werden benaderd voor eten en fietsen.

~

'We hebben bonnen nodig. Veel bonnen.'

De kassier van het distributiekantoor in Wognum kijkt bedenkelijk naar de man tegenover hem.

'Bonnen,' herhaalt hij.

'Ja.'

De man achter het loket denkt na.

'En wat verwacht je van mij?'

'Luister, Jan, jij zit ook in het verzet en jij weet net als ik dat de nood hoog is. We hebben hier in de regio tal van onderduikers ondergebracht en die moeten eten.'

'Dat begrijp ik,' zegt de beambte. 'Dat begrijp ik.'

'Kom vanavond bij me langs, dan zal ik je vertellen wat de plannen zijn.'

~

'Je hebt me eerlijk gezegd nogal overvallen,' zegt de kassier. Ze zitten in de woonkeuken. Moeder heeft thee gezet. Surrogaatthee. Smaakt niet naar echte thee, maar het is geen slecht alternatief.

'Dat begrijp ik,' zegt vader. 'Maar jij van jouw kant zult ook begrijpen hoe bitter noodzakelijk het is dat er bonnen komen.'

'Ik kan toch moeilijk met een boodschappentas vol met bonnen het kantoor uitlopen.'

'Dat snap ik.'

'Dus, vertel hoe je denkt dit aan te zullen pakken.'

'Waar worden de bonnen bewaard?'

'In de kluis.'

'Waarvan jij de sleutel hebt, neem ik aan.'

'Ja.'

'Die sleutel moeten wij hebben.'

'Makkelijker gezegd dan gedaan. Ik moet die sleutel elke avond in een verzegelde enveloppe onder politiebegeleiding naar het politiebureau brengen.'

'En hoe kom je de volgende dag dan weer in de kluis?'

'Dan haal ik die enveloppe weer op.'

'Weer onder politiebegeleiding?'

'Nee, dan niet.'

'Slordig van de politie.'

'Het zij zo.'

'Luister, Jan, ik zal je vertellen hoe wij het graag willen. Als er nieuwe voorraad bonnen zijn aangekomen laat jij ons dat weten. Wij bereiden dan alles voor om die bonnen op te halen.'

'Te stelen dus.'

'Ja, zo kun je het ook noemen.'

'Maar jullie kunnen niet in de kluis. Die sleutel ligt op het politiebureau.'

'Niet als jij een andere sleutel in die enveloppe stopt.'

'Je bedoelt ...?'

'Jij stopt een willekeurige sleutel in die enveloppe. Verzegelen die handel en naar het politiebureau brengen. De echte sleutel leg je op een plek die we te zijner tijd met elkaar afspreken. Daar leggen wij hem dan ook weer terug.'

'En hoe komen jullie binnen?'

'Laat dat maar aan ons over.'

'Het gebouw wordt constant door twee NSB'ers bewaakt.'

'Dat is bekend. Ook daar hebben we een oplossing voor. Is er een plattegrond van het gebouw?'

'Die kan ik je leveren. Ik maak er een kopie van en zorg dat je die krijgt.'

'Goed, dat is dan afgesproken. Ik krijg een plattegrond en jij laat weten wanneer nieuwe bonnen worden geleverd.'

'We houden contact.'

'Voorzichtigheid is geboden.'

'Dat spreekt vanzelf.'

'Nog thee?' vraagt moeder.

'Ja, geef nog maar een kop van die nepthee.'

DE OVERVAL

Mist daalt als een deken over het Westfrieze land. Grijs en vochtig is de lucht. De stilte is als breekbaar kristal. De omgeving lijkt door de aardbodem verzwolgen. Stolpen, de kerk, de schapen, ze zijn er wel, je ziet ze niet. De oude zerken op de kleine begraafplaats zijn slechts nevelige schimmen. Gehuld in grauwe massa. Doemen op uit het niets. Hier dansen de doden hun eeuwige dans. Dansen in het licht van de volle maan, wanneer vleermuizen zich als silhouetten aftekenen tegen het hemellichaam en de uil krast in de toren.

Van de kerk is slechts een gedeelte van de muur te zien. De rest verdwijnt in de ondoordringbare nevel. Ergens daarboven

de toren. Zonder klok, die hebben de Duitsers geroofd. Het kerkhof achter Het Groene Kerkje aan het Noordeinde is deze avond de verzamelplaats van zes in het donker geklede mannen. Ze hebben hun fietsen tegen de muur geparkeerd. Aan elke fiets hangen twee fietstassen. Nu wachten op instructies. Staan dicht bij elkaar. Ze zeggen het hoognodige. Fluisteren, nauwelijks hoorbaar. De taken zijn verdeeld. Een ieder weet wat hij te doen heeft. Fouten kunnen fataal zijn.

Na enkele ogenblikken pakken ze hun fietsen. Afsproken is dat ze in groepjes van twee vertrekken, met telkens een minuut tussenpoos. Onderweg niet praten. Bij onraad fietsen neerleggen en plat op de grond gaan liggen. Wachten tot het gevaar geweken is. Zo nodig weer terug naar huis.

Na enkele ogenblikken zijn de mannen weg en behoort de akker weer aan de doden.

Ze hebben er ruim een half uur over gefietst. Af en toe flink uit moeten kijken in het donker en de dichte mist. Toch is alles zonder incidenten verlopen.

Nu hebben ze zich verstopt in de dichte struiken die bij de achteringang van het gebouw staan. Hebben bivakmutsen over hun hoofd getrokken. Ook hier alles potdicht door de mist. Concentratie. Wachten. Niemand zegt een woord. Elke vezel tot het uiterste gespannen. Het duurt niet lang. Twee gestalten doemen op uit de dichte nevel. Twee NSB'ers die het gebouw

moeten bewaken. Ze staan in de buurt van de struiken. Kijken om zich heen. Op het moment dat ze verder willen lopen springen vier mannen tevoorschijn. Onherkenbaar door hun bivakmutsen. Twee mannen grijpen een NSB'er, terwijl de andere twee de andere NSB'er te pakken nemen.

'Verdomme!' vloekt een van de bewakers. 'Wat heeft dit te ... ?' Voordat hij zijn zin af kan maken heeft een van de mannen een doek met chloroform tegen zijn gezicht gedrukt. Hij zakt onmiddellijk in elkaar. De andere NSB'er ondergaat tegelijkertijd hetzelfde lot.

De twee overgebleven verzetsleden komen uit de struiken tevoorschijn. Een van hen heeft een koevoet bij zich en forceert de achterdeur. Alles gebeurt in stilte en razendsnel.

'Naar binnen met die kerels,' zegt iemand en wijst naar de beide NSB'ers. De bewusteloze mannen worden naar binnen gesleept. Hier worden ze geboeid, krijgen een pleister op hun mond geplakt en een blinddoek voor. Met de sleutel die op de afgesproken plaats ligt wordt de kluisdeur geopend. De mannen kunnen hun ogen nauwelijks geloven. In de ruimte liggen honderden bonkaarten, rantsoenbonnen, schoenbonnen, speciale vergunningen. Hier kunnen ontelbare onderduikers mee worden geholpen.

Een paar mannen hebben inmiddels alle fietstassen opgehaald. Zwijgend worden de bonnen hierin gedaan.

Dan worden de beide NSB'ers naar de kluis gesleept. Hier krijgen ze nogmaals een doek met chloroform in hun gezicht gedrukt. Nadat men zich ervan heeft overtuigd dat de luchttoevoer voldoende is, worden de pleisters verwijderd en wordt de kluisdeur gesloten. De sleutel wordt weer teruggelegd, daar waar ze hem gevonden hebben.

Twintig minuten nadat de deur werd opengebroken, verdwijnen de zes mannen geruisloos in de dichte mist.

Twee dagen liggen de fietstassen onder de torenbalken van Het Groene Kerkje. De beheerder van de kerk heeft er planken en jute zakken met groenafval overheen gelegd. Niemand die daar gaat zoeken. De toren wordt af en toe als uitkijkpost door de Duitsers gebruikt. Kijken naar vliegtuigen en naar alles wat beweegt. Dat is wel de laatste plek waar je duizenden bonnen verwacht.

Op de derde dag halen twee overvallers, verkleed als Franciscanen broeders, de tassen uit de toren en leggen ze op een boerenkar, die ze, inclusief paard hebben geleend van een boer uit Abbekerk die eveneens actief is in het verzet.

Planken en vier oude deuren worden over de buit gelegd. Daarbovenop weer zakken met houtafval en puin.

Dan gaat het richting Nieuwe Niedorp.

De tocht verloopt voorspoedig. Geen vuiltje aan de lucht.

In de buurt van Winkel lijkt het mis te gaan. Duitse soldaten aan de kant van de weg. Hangen nonchalant tegen de achterklep van hun legerwagen.

'Verdomme, de moffen. Dat ontbrak er nog maar aan.'

'Rustig blijven en tegen mij aanleunen. Doe alsof je hartstikke ziek bent.'

De man doet wat de ander hem vraagt.

'Ik doe het woord, jij zegt niets.'

Een soldaat stapt op de weg en steekt zijn hand op ten teken dat er gestopt moet worden. Briesend komt het paard tot stilstand.

'Wohin geht die Reise, Vater?'

'Naar het klooster. Nieuwe Niedorp. Mijn collega is niet goed geworden.'

De soldaat wil weten wat hij mankeert.

'Geen idee. Hij zakte opeens tegen mij aan. Hij kan zijn linkerkant niet meer bewegen en praten kan hij ook niet meer.'

'Hirnblutung vielleicht?'

'Ja,' zegt de man op de bok. 'Ik heb ook aan een hersenbloeding gedacht.'

De andere soldaat wil wel graag even een Ausweis zien.

'Hebben we niet bij ons. Ligt in het klooster.'

Ook wil hij nog weten wat er op de kar ligt.

'Bouw materiaal. We zijn een schuur bij het klooster aan het bouwen. We hebben dit materiaal in Aartswoud opgehaald.'

De man naast hem begint opeens te kreunen. Zakt nog dieper tegen de ander aan. De soldaat ziet de bui al hangen. Zo meteen overlijdt de zieke broeder en dat geeft dan een hoop gedonder. Zijn meerdere wil dan ongetwijfeld weten waarom hij de beide monniken zo lang heeft opgehouden, terwijl een van hen doodziek was. Krijgt hij mogelijk nog de schuld van de dood van die man. Met alle vervelende gevolgen van dien. Hij doet een stap opzij.

'Weiter fahren. Gute besserung.'

'Danke.'

HIJ LEIDT, IK VOLG

Ik heb de gordijnen een stukje opzij geschoven en ga op de rand van het bed zitten. Ik kijk naar buiten. Ik kijk zonder daadwerkelijk iets waar te nemen. De landerijen, de schapen, de ganzen die overvliegen, het gekras van de kraaien in de knotwilgen. Ik zie en hoor het. Ik zie en hoor het allemaal, maar doordringen doet het niet. Het is alsof de wereld zich buiten mijzelf bevindt, alsof ik er geen deel van uitmaak. In nevelen gehuld. Een soort vacuüm, een zeepbel. Ik kijk om mij heen. Zoek aanknopingspunten. Dingen die ik elke dag zie. De kamer, het bed, mijn koffer. Alles is precies zoals het was. Toch

lijkt het alsof ik mij door een dichte brij moet ploegen om enig houvast te krijgen. Het verwart me.

Ik probeer me te herinneren wat ik vannacht heb gedroomd. Ik moet echt mijn best doen. Ik doe mijn ogen dicht. Het duurt enkele ogenblikken. Heel langzaam komen de beelden, sferen, gevoelens. Het dorp, mijn vrienden, mijn ouderlijk huis, vader, moeder, vooral vader.

Voelde ik mij de eerste dagen in mijn geboortedorp nog redelijk ontspannen, nu merk ik dat die ontspannenheid plaats begint te maken voor een beklemmend, onrustig gevoel. Een gevoel dat ongetwijfeld te maken heeft met hetgeen zich hier destijds onder mijn ogen heeft afgespeeld. Het trauma dat ik al die jaren heb onderdrukt, diep heb weggestopt.

De jongen die mij de hand reikte in de deuropening van de kerk en zei met mij mee te gaan. Ging hij met mij mee of ben ik degene die meegegaan is? Is hij het niet die mij telkens terugbrengt naar het verleden? Mij datgene laat zien waarvan ik dacht dat ik het achter me had gelaten?

Hetgeen ik wilde vergeten.

Hij leidt, ik volg.

Steeds vaker dringt de vraag zich aan mij op waarom ik ben teruggekeerd. Waarom moest ik na zovele jaren het vliegtuig nemen en een hotelkamer boeken in het dorp waar ik ben geboren. Het dorp waar ik nooit meer wilde zijn. Het dorp dat ik

nauwelijks nog herken. Het dorp waar voor mij volslagen onbekende mensen wonen. Mensen die geen idee hebben wie ik ben en wat mijn band met dit dorp is.

Wat heb ik hier te zoeken? Heb ik al die jaren niet vermeden terug te keren? Krampachtig vermeden, naar nu blijkt. Weliswaar onbewust, maar desondanks krampachtig. Ik hoefde er niet eens mijn best voor te doen. Het ging vanzelf. Als een soort zelfbeschermend mechanisme dat werkzaam werd op het moment dat zich voor mijn ogen het drama afspeelde.

Toen ik huilde om het verlies van Karin, huilde ik tevens, zonder mij daarvan bewust te zijn overigens, om hetgeen er gebeurd was in mijn vroegste jeugd. Het trauma dat ik zolang verborgen had weten te houden diende zich aan. Met de dood van Karin kwamen de tranen. Tranen om Karin en tranen om hetgeen mij als kind was overkomen.

Na haar dood begon ik te beseffen dat ik daar iets mee moest. Iets moest met hetgeen zich in mijn jeugd had afgespeeld.

Ik sprak daarover met Dieter, een bevriende psychiater. Volgens hem zet een kind, wanneer hem iets heftigs overkomt, zichzelf op een zijspoor. Hij doet dit niet bewust, het gebeurt gewoon. Het kind kan de situatie niet aan en beschermt zichzelf door het heel diep weg te stoppen. Dit is hetgeen dat met mij is gebeurd. Ik kon de situatie niet aan en iets in mij nam mij tegen mijzelf in bescherming.

Wel mooi als ik er nu over nadenk. Het vervelende is echter dat dergelijke verstopte trauma's zich vroeg of laat aandienen. Hoe dan ook.

Ik staar nog altijd uit het raam. Heel langzaam neemt de wereld om mij heen haar normale vormen weer aan. Ik keer terug op de aarde. Voel weer bodem onder mijn voeten. Als ik naar mijn handen kijk zie ik dat ze trillen.

Nog altijd is mij niet duidelijk waarom ik hier ben. In het verlengde hiervan vraag ik mij af welke rol de jongen speelt en uiteindelijk nog gaat spelen.

Wat wil hij van mij?

Wat wil hij van ons?

Hij leidt, ik volg.

Ik ben bang.

HULP UIT ENGELAND

'Ons werk wordt steeds onveiliger.'

'Je hebt gelijk.'

'De Gestapo heeft overal in het land mensen van de LO opgepakt. Worden gewoon thuis opgehaald. Mitkommen!'

'Worden als beesten neergeknald.'

'De moffen laten de lichamen gewoon op straat liggen. Als afschrikmiddel. De burgerij moet er verder maar voor zorgen.'

'Barbaren!'

Bij Abel Bruin achter het huis. De mannen van LO-Abbekerkerk. Ze spreken elkaar aan met hun schuilnamen. Je kunt nooit weten.

Een heerlijke zomeravond. Vanmiddag was het kwik gestegen naar 27 graden. Nu is het enigszins afgekoeld. Hier in de schaduw van de fruitbomen is het goed toeven.

Vader heeft gezegd dat het misschien wel laat zou kunnen worden. Belangrijk overleg.

'Niet ongerust worden dus.'

'Doe voorzichtig,' zegt moeder.

'Ik heb de KP-Abbekerkerk gevraagd of ze ons willen beschermen,' zegt Abel. 'Gewapend bedoel ik.'

'En?'

'Die zitten zelf met hun handen in het haar,' gaat hij verder.

'De Sicherheitsdienst en de Landwacht nemen door de schaarste steeds meer springstoffen en wapens in beslag. De KP heeft al een verzoek bij Engeland ingediend om materiaal te droppen.'

'Is daar al iets van bekend?'

'Men heeft positief gereageerd. De commandant afwerp terreinen, Hil Schipper, gaat op zoek naar locaties waar gedropt kan worden.'

'Dat is zeer goed nieuws.'

'Volgens Hil is de Wieringermeerpolder zeer geschikt. Door de uitgestrekte vaarten kan het materiaal onmiddellijk worden getransporteerd. Via de BBC en Radio Oranje zullen de

droppings worden aangekondigd. Alles in codetaal, dat spreekt voor zich.'

'Vanaf het veld,' zegt Co, 'wordt er contact gemaakt met het vliegtuig. Materiaal wordt in metalen containers aan parachutes uit het toestel geworpen en moet zo snel mogelijk worden verzameld. Met paard en wagen of bootjes wordt het dan naar boerderijen en schuren gebracht. Daar uitpakken en zorgen dat het materiaal, de containers en parachutes worden verstopt.'

'En welke taak is er weggelegd voor de KP?' wil vader weten.

'Zij vormen een cirkel om het terrein. Melden wanneer er onraad dreigt en verzamelen de afgedwaalde containers.'

'Hoe weet de piloot waar hij precies moet droppen?'

'Op het terrein worden twee rode en één witte lamp op honderd meter van elkaar gezet. En wel zodanig dat ze alleen vanuit de lucht te zien zijn. Schijnen naar boven dus. De piloot moet zo dicht mogelijk bij de witte lamp droppen.'

'Elke keer krijgen de mensen die meewerken aan een dropping een wachtwoord. Mocht je iemand zien die je niet zo snel thuis kunt brengen vraag je daarnaar. Bij elke dropping een ander wachtwoord.'

De Royal Air Force laat weten dat zij de Wieringermeerpolder niet geschikt acht als afwerpterrein. Tussen Medemblik en Opperdoes is namelijk een Duitse post. Ook hebben de Duitsers hier een complex van de Luftwaffe gebouwd, genaamd

"Hering". Het is een radarpeilstation om Engelse bommenwerpers op te sporen. Via het grondstation wordt informatie aan Duitse nachtjagers gezonden, die daarop opstijgen om Engelse toestellen te vernietigen. De Wieringermeer is te gevaarlijk vindt de RAF.

Hil Schipper moet op zoek naar andere terreinen die hem en zijn mannen geschikt lijken. Die worden her en der in West-Friesland gevonden. Met de boeren van de landerijen worden afspraken gemaakt. De meeste boeren zijn onmiddellijk bereid mee te werken.

Het is nu wachten op de eerste dropping.

Wachten en hopen.

~

Om elf uur stapt vader op zijn fiets, die hij, na inname van zijn vorige fiets door de Duitsers, gekregen heeft van iemand uit Lambertschaag die hem vanwege zijn hoge leeftijd toch niet meer gebruikte.

Moeder staat in de deuropening.

'Doe voorzichtig.'

Dan verdwijnt vader in de donkere nacht.

~

In de stal van de boer op wiens land de dropping zal plaatsvinden, hebben zich veertig mannen verzameld. Twintig van hen zijn mannen van de KP. Zij zullen in een cirkel rondom het terrein gaan staan.

Co wijst de mannen aan die de parachutes van de containers losmaken, de mannen die de parachutes opvouwen en de mannen die de containers op de karren laden. Tenslotte de mannen die de lampen ingraven, uitgraven en meenemen.

'We wachten tot alle parachutes zijn geland,' zegt Co. 'Die metalen containers zijn loodzwaar, die wil je niet op je kop krijgen. Er wordt alleen het hoognodige gezegd en zo mogelijk wordt er gefluisterd. Is alles duidelijk? Zijn er vragen?'

Niemand meldt zich.

'Dan gaan we nu eerst de lampen ingraven,' zegt een man die luistert naar de naam Peter. 'Zo gauw we het vliegtuig horen doen we de lampen aan. Co zal dan met zijn knijpkat door middel van morsetekens aan de piloot laten weten dat hij hier moet droppen. Tot die tijd gewoon wachten en stil zijn. Nog vragen?'

Weer meldt zich niemand.

'Zo, dan kunnen we. Veel succes.'

Drie mannen pakken een spade. Drie anderen nemen de lampen mee. Er worden gaten gegraven en de lampen worden in de grond gezet.

Het is zwaar bewolkt en aardedonker. Aardedonker en doodstil. In de verte de contouren van de boerderij waar straks het gelande materiaal naartoe gebracht moet worden. Paard en wagen staan klaar. Vleermuizen scheren rakelings langs de hoofden van de mannen. In de verte blaft een hond. Dan is het weer stil.

Wachten nu.

Wachten op het vliegtuig uit Engeland.

Vader kijkt op zijn horloge, kwart voor een.

Hij moet moeite doen zijn ogen open te houden. Is vanmorgen al vroeg opgestaan. Een verbouwing in een huis in Aartswoud. Het liep niet allemaal zoals hij graag zou willen. Het materiaal waarmee hij moet werken is van slechte kwaliteit. Er is niets anders te krijgen. Alles wat nog enigszins bruikbaar is wordt door de moffen in beslag genomen en naar de Heimat getransporteerd. Wat overblijft is rotzooi.

De oorlog duurt te lang. Aan alles is gebrek. Veel werk heeft vader niet meer. In zijn werkplaats maakt hij op dit moment spinnewielen. Textiel, kleding en wol zijn op de bon. Mensen zijn massaal gaan spinnen. Het maken van plankjes met gaatjes om mee te karnen is dagelijks werk geworden voor

vader. Ook molentjes om tarwe te malen en machientjes om aardappelmeel te spoelen en olie te persen. Het meeste werk heeft vader echter met het verzolen van klompen die ook steeds schaarser worden. Eerst het grind eruit vijlen, dan vlak schaven. In het begin was er nog eikenhout voor nieuwe zolen. Nu gebruikt vader delen van oude hekken en ander hout dat hij links en rechts heeft liggen. Een kennis in Opperdoes is druk met het maken van wieken voor windmolens. Heel wat mensen hebben een soort molen gemaakt en wekken met windkracht daarmee hun eigen elektriciteit op.

Het is bedroevend wat die oorlog de mensen heeft gebracht. Er komt alleen maar dood en verderf uit het buurland.

Hij moet even ingedut zijn. Hij schrikt wakker van ronkend geluid. Het lijkt een vliegtuig. Is ook een vliegtuig. Dan ziet hij hoe iemand de lampen aandoet. Lampen die de piloot naar de juiste plek moeten navigeren. Co zendt met zijn knijpkat morsetekens naar de bemanning. Het toestel komt steeds dichterbij en gaat zo te horen steeds lager vliegen. Over de hoofden van de mannen. Maakt dan een bocht en komt weer terug. Nog lager. Bulderend, oorverdovend.

Alsof het zo moet zijn komt opeens de maan achter de wolken tevoorschijn. Iedereen kijkt naar boven. Overal zwarte vlekken. Komen naar beneden. Parachutes. Zijn er zeker veertig. Het geluid van het vliegtuig sterft weg. Dan is het verdwenen.

Vlak voor vaders voeten boort een grote metalen container zich in de grond. Muurvast. Staat rechtop. Vader springt verschrikt opzij. Twee andere mannen doen een paar passen terug. Belanden in de sloot. Vader en een andere man trekken hen eruit.

Na enkele ogenblikken liggen er tal van parachutes op het terrein. Allerlei kleuren, vooral rood en wit.

Op commando van Co beginnen de mannen te rennen. Parachutes worden opgerold en de containers worden ervan afgehaald. Alles wordt op de wagen gelegd. Het gaat snel en efficiënt. De wagen zet zich in beweging, richting boerderij. Iedereen loopt achter de wagen aan.

Dan plotseling doemen er in het duister twee gedaanten op.

'Verdomme!' fluistert een van de mannen. 'De moffen.'

Niemand beweegt. Doodse stilte. Dan de stem van Co: 'Wachtwoord.'

Het is een ogenblik stil. Spanning is te snijden. KP is bereid te schieten. Dan komt uit de richting waar de beide gedaanten staan het wachtwoord. Opluchting alom. Dan zet het paard zich weer in beweging.

In de stal worden de metalen containers afgeladen. Parachutes en containers worden verstopt. De inhoud van de containers wordt onder hooibalen gelegd. Wordt morgen door speciale eenheden afgehaald en verdeeld.

Iedereen krijgt te drinken.

Dan gaan de mannen huiswaarts.
Verdwijnen in de duisternis.
Het afwerpterrein ligt er verlaten bij.
Alles is weer rustig.
Alsof er niets is gebeurd.

DE VERGETEN STEEN

Als de man de steen oppakt wemelt het op de plek waar deze heeft gelegen van het ongedierte. Pissebedden, allerlei soorten spinnetjes, zilvervisjes, torren. Een muis zoekt verschrikt een veilig heenkomen. Kraaien vliegen krassend uit de nissen van de toren. Lossen op in het azuurblauw van de lucht.

De steen die de man in zijn handen houdt is plat en rechthoekig. Zou een grafsteen kunnen zijn. Met een stukje hout dat hij van de grond raapt, schraapt de man het ongedierte dat zich op de steen bevindt weg. Dwarrelt naar beneden, waar het onmiddellijk weer door elkaar begint te krioelen. Met zijn handen veegt hij het meeste stof weg. In de

steen zijn letters gebeiteld, letters en cijfers. De steen is te smerig om goed te kunnen lezen wat er staat. Met de vondst onder zijn arm geklemd daalt de man de steile houten trap van Het Witte Kerkje af. Achterwaarts lijkt hem het veiligst. Voorzichtig, stap voor stap.

Beneden in het schip van de kerk legt hij de steen op een tafel. Met een handveger veegt hij het laatste stof weg. Dan vult hij een emmer met water en met een harde borstel boent hij de steen schoon.

Sgt: JÓZEF PRĘTKOWSKI

PAF/RAF-P704 629

GEB. 15-9-1915

NEERGESTORT MET SPITFIRE 12-4-1945

HIJ GAF ZIJN LEVEN VOOR ONZE VRIJHEID

'Kom eens mee,' zegt de koster, die zich inmiddels ook over de steen heeft gebogen. 'Ik zal je iets laten zien.'

Via de achterdeur van de kerk komen de mannen op het oude kerkhof. Aan de rand daarvan, tegen de struiken die de scheiding vormen tussen de oude en de nieuwe begraafplaats, staan twee betonnen paaltjes in de grond.

'De grafsteen die jij zojuist hebt gevonden,' zegt de koster, 'heeft ooit tussen deze betonnen paaltjes gelegen. Dit was het

graf van Józef Prętkowski, die hier in Abbekerk met zijn vliegtuig neerstortte op het land van Wiebe Kistemaker.'

'Was dat niet de plaatsvervangend burgemeester?'

'Klopt.'

'Lid van de NSB.'

'Dat gerucht zingt al sinds de Tweede Wereldoorlog door de beide dorpen. Maar je weet hoe dat met geruchten gaat. Iemand zegt iets, de ander voegt iets toe en zo komen de verhalen in de wereld.'

'Geen NSB'er?'

'Nee, de man was geen lid van de NSB. Hij was boerenleider. Hij kwam op voor de belangen van de boeren. Moest daarvoor met de Duitsers om de tafel. Ja, en dan ontstaan al heel gauw geruchten natuurlijk. Maar goed, zullen de Duitsers hebben gedacht, jij wilt iets van ons, dan willen wij iets van jou. Voor wat, hoort wat. Ze hebben hem toen tot plaatsvervangend burgemeester benoemd. Zo hielden de Duitsers een vinger aan de pols. De ene hand wast de andere.'

'En zijn zoon? Piet Kistemaker?'

'Over hem werden ook indianenverhalen verteld. Allemaal niet waar. Na de oorlog zijn Wiebe, zijn vrouw Maartje en hun zoon Piet door vier leden van de ondergrondse opgepakt en naar verschillende kampen gestuurd. Met deze vier leden waren de Kistemakers zelfs bevriend. Toen Piet achter Het Witte Kerkje stond met twee geweren tegen zijn borst, weigerde hij de

namen te noemen van degenen die spullen uit een neergestorte Spitfire hadden gestolen. Nou, deze mensen dus hebben hem na de oorlog opgepakt. Kun je je voorstellen dat Piet zich verraden voelde? Verraden voelde door zijn vrienden?'

'Is het niet zo,' zegt de man die de steen heeft gevonden, 'dat in een oorlog vaak genoeg is gebleken dat vriendschap niet zelden op zand is gebouwd?'

'Ja, en instort als een kaartenhuis. Er waren na de oorlog allerlei mensen die zich belangrijk wilden maken. Deze vier leden van de ondergrondse behoorden hiertoe. Andere leden van de organisatie wilden hun vingers er niet aan branden. Zij zeiden dat er geen enkel bewijs was voor een lidmaatschap van de NSB. Wiebe, die keelkanker had, is in een van de kampen gestorven. Toen men erachter kwam dat zijn vrouw en zoon niets met de NSB te maken hadden zijn ze vrijgelaten.'

'Geruchten dus.'

'Niets meer dan dat. Maar dergelijke geruchten zorgen bij de families voor veel verdriet. Je kunt er niets tegen doen. Geruchten zijn als wandluizen, ze blijven aan je kleven.'

Langzaam lopen de beide mannen terug naar de kerk.

'Die steen,' zegt de koster, 'moet jarenlang hier in de toren hebben gelegen.'

'Deze man, deze Prętkowski, heeft zijn leven gegeven voor onze vrijheid.'

'Zoals zovele jonge mannen. Dappere kerels.'

'Ja, en daarom mag het niet zo zijn dat deze steen weer voor jaren in de vergetelheid raakt.

Ik heb hem niet voor niets gevonden.

Ik moet hier iets mee.'

IK WIL PILOOT WORDEN

'Het is eigenlijk niet zo leuk meer in het dorp.'

'Waarom niet?'

'Er is bijna niets meer te doen.'

'Dat is jammer.'

'Er is ook geen voetbalclub meer. In Twisk wel. Weet je waar dat is, Twisk?'

'Ja, dat weet ik wel.'

'Je zegt steeds dat je heel vergeetachtig bent, maar je weet best nog wel veel.'

'Ik heb niet gezegd dat ik heel vergeetachtig ben. Ik heb gezegd dat ik af en toe weleens iets vergeet.'

'Dat is toch hetzelfde?'

'Nee, dat is het niet. Maar vertel verder.'

'Ik ga 's zondags wel met vader naar Twisk om daar naar het voetballen te kijken. Vind jij voetballen ook leuk?'

'Vroeger wel, nu niet meer.'

'Jammer, anders hadden we samen een keer naar Twisk kunnen gaan. We moeten wel een eind lopen. Maar we gaan dwars door het land en dan valt het eigenlijk wel mee.'

'Jij hebt nog jonge benen.'

'Ja, voor jou is het misschien te ver.'

'Ik kan nog heel goed lopen hoor.'

'Ook naar Twisk?'

'Misschien wel.'

'We moeten over een hek heen waar prikkeldraad op ligt. Moeder is altijd heel bang dat we onze kleren eraan kapot trekken. "Jullie kijken wel uit, hè?" zegt ze elke keer.'

'Is er helemaal niets meer te doen in het dorp?'

'Ja, er is nog een gymclub en daar gaan we op zaterdag naartoe. Dat is in de school, daar is een gymlokaal.'

Hij kijkt om zich heen.

'Dit is wel een mooie kamer.'

Ik zat te lezen toen hij opeens naast me stond. Uit het niets was hij er weer. Ik had hem een tijdje niet gezien. Gemist had ik hem wel. Ik ben erg aan hem gehecht geraakt. Vreemd

eigenlijk. Gehecht raken aan jezelf, want daar komt het toch op neer.

Hij gaat voor het raam staan.

'En je kunt ook wel lekker ver weg kijken.'

'Kijk, daar,' zeg ik en ik wijs. 'Een lepelaar. Daar in de sloot.'

'Die witte vogel?'

'Hij houdt zijn snavel onder water en terwijl hij loopt gaat zijn kop voortdurend van de ene naar de andere kant.'

'Waarom doet hij dat?'

'Hij zoekt voedsel.'

'Wat eet hij dan?'

'Visjes, kikkers, insecten. We noemen hem lepelaar omdat het uiteinde van zijn snavel een beetje op een lepel lijkt.'

De jongen is met zijn gedachten alweer ergens anders.

'Jan is naar een vakantiekolonie geweest. Weet je wat dat is, een vakantiekolonie?'

Hij wil voortdurend van mij weten of ik het allemaal wel weet. Misschien denkt hij dat ik door mijn ouderdom de zaak niet meer zo goed op een rijtje heb.

'Ja,' zeg ik, 'ik weet wat dat is.'

'Ik weet niet meer precies waar hij geweest is, maar het was in ieder geval aan de zee.'

'In Egmond?'

'Nee, daar zijn wij geweest.'

'Dat klopt. Maar daar kan Jan ook geweest zijn natuurlijk.'

Hij denkt na.

'Ja, dat kan. Hij was eigenlijk wel gezond, zei de dokter, maar hij was te mager.'

'Hij moest dus vetgemest worden.'

'Ja, als een varken.'

Hij moet er zelf om lachen.

'Hij heeft nog wel iets spannends meegemaakt.'

'Vertel.'

'Ze waren op het strand en op zee lag een Duits oorlogsschip. Opeens kwamen er twee vliegtuigen aan en die gooiden bommen op het schip. Iedereen moest toen plat op het strand gaan liggen. Overal kwamen Duitse soldaten het strand op gerend. Het schip stond in de fik, maar de vliegtuigen waren allang weg.'

'En, was hij niet meer zo mager toen hij terugkwam?'

'Ja, nog net zo. Maar hij zei dat hij twee kilo was aangekomen. Maar wat is nou twee kilo? Dat zie je niet eens. Weet je wat ik later wil worden?'

'Nee. Vertel.'

'Ik denk piloot. Ja, niet als het oorlog is, want dan kun je geraakt worden en neerstorten.'

'Dat moeten we niet hebben.'

'Misschien is de oorlog wel afgelopen als ik piloot ben.'

'Vast en zeker.'

'Dat ijsje dat ik de vorige keer heb gekregen was wel erg lekker.'

Ik begrijp de hint.

'Nog zo'n ijsje dan maar?'

Hij glundert.

Als ik weer op mijn kamer terugkom met een raket in mijn hand is hij verdwenen.

De tijd schept er kennelijk vreugde in zijn bizarre spel nog even verder te spelen.

De tijd.

Bestaat de tijd eigenlijk wel?

EEN LAATSTE GROET

Op het beton voor de garage staan ze te praten. Zoals zo vaak. Dirk Visser en Willem Kool. Alledaagse praat. Over het weer, de bollenvelden, de koeien en natuurlijk over de oorlog. Voornamelijk over de oorlog. Hij duurt te lang en het wordt er allemaal niet beter op. Alles op de bon en van alles te weinig. Het lijkt wel of iedereen met iedereen in oorlog is. De wereld staat in brand, een totale chaos. Niemand die er nog wijs uit kan worden. Niemand ook die weet wanneer deze waanzin eindelijk stopt.

Dagelijks is de lucht gevuld met het geluid van bommenwerpers. Allemaal richting Duitsland, richting de vijand. De

grote industriesteden worden onophoudelijk gebombardeerd. De economie ontregelen is de bedoeling. Het schijnt ze te lukken.

Langs de Dijkweg zijn geulen gegraven waar je in kunt wegduiken als er geschoten of gebombardeerd wordt.

Zelfs de Duitsers lijken klaar met de oorlog. Ze zijn moe en willen naar huis. Maken zich zorgen om hun familie in de zwaar gehavende steden.

'Die moffen hebben de oorlog eigenlijk al in 1942 verloren,' zegt Dirk. 'Stalingrad heeft ze de das omgedaan.'

'Hitler noemde dat destijds een terugtocht volgens plan,' antwoordt Willem.

'Volgens plan. Laat me niet lachen. Dat heeft hij alleen maar gezegd uit angst dat het volk zou gaan twijfelen aan hun Führer. Zo gauw die vent zijn bek opendoet komt er een leugen uit.'

'Stel je voor, Stalingrad heeft aan duizenden Duitse soldaten het leven gekost. Kun je je dat voorstellen, Dirk? Duizenden mensenlevens?! En dan hebben we de gesneuvelde Russen nog niet eens meegeteld. Zinloos allemaal. Dood en verderf en niemand die er garen bij spint.'

'De Duitsers verliezen terrein. Voortdurend gebombardeerd worden breekt ze een keer op. Mijn zoon heeft een paar dagen geleden een stoel buiten gezet en is de overvliegende

bommenwerpers gaan tellen. Hij telde er meer dan vijfhonderd, toen is hij ermee gestopt.'

'Kijk, daar,' zegt Dirk. Hij wijst naar de lucht in westelijke richting. 'Vier Spitfires.'

'Die ene vliegt wel heel erg laag.'

Met een redelijk rustig draaiende motor scheert het toestel even later over het postkantoorje tegenover de Vekenterbrug. Het brandt niet. Wel een zwart rookspoor.

'Verdomme,' vloekt Willem, 'hij stort neer.'

Heel langzaam daalt het toestel. Steeds lager en lager.

'Kom op, Willem, eropaf!'

Willem en Dirk zijn niet de eersten die bij de wrakstukken aankomen, die her en der verspreid liggen op het land van Wiebe Kistemaker, een boer uit Abbekerk. Inmiddels hebben twee leden van de ondergrondse de identiteitspapieren, het pistool en het logboek van de piloot reeds veilig gesteld. Deze mannen zijn inmiddels verdwenen. Wilden niet wachten tot de Duitsers zouden komen. Met alle gevolgen van dien. Het meenemen van eigendommen van omgekomen piloten wordt zwaar bestraft.

'Misschien heeft iemand de klap overleefd,' zegt Dirk.

Kijken om zich heen of ze iemand zien. Bij een van de brandende wrakstukken vinden ze een man, een dode man. Hij heeft een schotwond in zijn rug.

'Ik denk dat hij al dood geweest moet zijn voordat het toestel de grond raakte.'

'Vandaar dat hij zo rustig naar beneden kwam.'

Inmiddels draaien de drie andere Spitfires rondjes boven de wrakstukken.

'We moeten ze een teken geven dat hun collega het niet heeft overleefd,' zegt Willem.

De beide mannen trekken de parachute van de dode man uit de tas en leggen hem op het land. Alle lijnen in de richting van de gesneuvelde piloot.

De drie toestellen komen nu nog lager. Draaien weer rondjes boven de wrakstukken en stijgen dan plotseling op naar grote hoogte. Terug naar Engeland. Na enkele ogenblikken zien de mannen de toestellen een bocht maken.

'Ze komen terug!' roept Dirk.

In duikvlucht en op topsnelheid komen de vliegtuigen naar de plek waar hun dode vriend ligt. Lawaai van gierende motoren. Angstaanjagend. Vlak boven het lichaam van hun dode collega trekken zij op en laagvliegend brengen zij met wiegende vleugels een laatste groet aan hun vriend die het niet heeft overleefd. Dan vliegen de drie Spitfires richting het westen en verdwijnen uit het zicht.

~

Er loopt een man op het land.

Er is zojuist een vliegtuig neergestort. Twee mannen van de ondergrondse hebben de bezittingen van de piloot meegenomen. Willen deze aan de familieleden geven. Als de oorlog ten einde is. Ooit.

De beide andere mannen, Dirk Visser en Willem Kool, hebben de piloten van de drie overige Spitfires laten weten dat hun vriend het ongeluk niet heeft overleefd. De vliegtuigen hebben na het brengen van een laatste groet koers gekozen naar het westen. Daarop zijn de beide mannen huiswaarts gegaan.

Kort daarop komen de soldaten. Willen weten wie de dode man is. Zoeken papieren. Zijn er niet. De soldaten stappen gefrustreerd in hun auto. Rijden weg. De dorpingen moeten het verder maar uitzoeken met het lijk. Is tenslotte niet hun verantwoording.

Nu is het land leeg. Alleen brandende brokstukken en een dode man zijn de stille getuigen van de ramp die zich zojuist heeft voltrokken.

Tegen de blauwe lucht cirkelen de kraaien.

Nieuwsgierig.

Luid krassend.

~

Er loopt een man op het land.

Hij heeft gekeken naar het neergestorte vliegtuig. Gekeken naar de dode man. Als hij bijna thuis is stopt er een legerauto met gierende banden naast hem. Er springen drie Duitse soldaten uit. Ze grijpen de verschrikte man bij zijn armen en sleuren hem tussen hen in naar de achterkant van Het Witte Kerkje. De man weet niet wat hem overkomt. Hij is zo verbouwereerd dat hij geen woord uit kan brengen.

Bij de oude begraafplaats zetten ze hem ruw tegen de kerkmuur. Twee geweelopen priemen in zijn borst. Hij is lijkbleek. Zijn benen lijken van was. Een marionet waarvan de touwtjes te slap hangen. Hij trilt over zijn hele lijf en is bang om te zullen vallen.

Terwijl de beide soldaten hem onder schot houden, stapt de derde naar voren. Gaat vlak voor de man staan. Dreigend. Zwijgt intimiderend. Dan blaft hij de angstige man in zijn gezicht.

'Name!'

De keel van de man is kurkdroog. Hij opent zijn mond. Wil iets zeggen. Het lukt niet.

'Name!' brult de soldaat voor de tweede keer.

De beide soldaten drukken hun geweelopen dieper in de borstkas van de man. Hij slikt. Moet wat zeggen.

'Piet,' zegt hij nauwelijks hoorbaar. 'Piet Kistemaker.'

Een grijns verschijnt op het gezicht van de Duitser.

'Also, Piet, geht doch?'

Dan draait hij zich om naar zijn metgezellen.

'Meine Herren, darf ich vorstellen? Piet.'

De beide soldaten kunnen er wel om lachen.

Dan wendt de soldaat zich weer tot de man tegenover hem.

'Jetzt mal raus mit der Sprache, Piet. Wo sind die Papiere?'

De man begrijpt niet wat de soldaat tegenover hem bedoelt.

Deze komt nog een stap dichterbij en zet de man klem tegen de kerkmuur. Deze ruikt de smerige adem van de Duitser tegenover hem. Een misselijkmakende stank.

'Wo sind die Papiere?!'

De man wil weten welke papieren er bedoeld worden.

'Die Papiere des Fliegers!' brult de soldaat.

Nu wordt het de man duidelijk. Ze willen de papieren van de piloot hebben.

De man zegt dat hij de papieren niet heeft. Op de vraag wat hij dan bij dat wrak te zoeken had, antwoordt hij dat het zijn land is waar het vliegtuig op terecht gekomen is. Hij wilde kijken of er hulp geboden moest worden. Of er overlevenden waren.

De soldaat denkt een ogenblik na. Doet dan een stap terug. Hij knikt naar een van de anderen. Deze laat zijn geweer zakken en begint de man te fouilleren.

'Nichts,' zegt de soldaat na enkele ogenblikken. Hij pakt zijn geweer op en drukt het wederom tegen de borst van de man. De ander doet nogmaals een stap naar voren. Staat weer vlak voor de man.

'Wer hat diese Papiere genommen?!'

De man heeft vanuit het raam van zijn huis gezien wie er als eersten bij het vliegtuig waren. Ook heeft hij gezien dat er spullen uit het wrak werden genomen en in een tas werden gestopt. Hij weet exact wie deze mannen zijn. Hij kent ze.

Met de beide geweerlopen op zijn borst en de soldaat die hem wederom klem heeft gezet tegen de kerkmuur, piekert hij er echter niet over om de beide mannen te verraden. Dat gaat tegen al zijn principes in. Gaat in tegen alles waar hij voor staat in dit leven. Dan zegt hij:

'Ich weiss es nicht.'

Daarop slaat de soldaat hem met zijn vlakke hand in zijn gezicht. De man wankelt. Weet zich staande te houden. Moet alle zeilen bijzetten. Wil niet omvallen voor het oog van deze barbaren. Dan geeft de soldaat een teken aan de beide anderen. De drie soldaten draaien zich om en laten de man ontredderd achter.

Opeens is het doodstil achter de kerk.
De man durft nauwelijks op of om te kijken.
De wereld om hem heen begint te draaien.
Steeds sneller en sneller.
Dan zakt hij langzaam door zijn knieën.

JÓZEF PRĘTKOWSKI

'Soms vraag ik mij af wat het leven voor zin heeft als je uiteindelijk toch in een kist terecht komt.'

Vok Bobeldijk loopt om de kist heen die hij heeft gemaakt. Dat kan hij goed, de vader van Jan, doodskisten maken.

'Je hele leven ploeteren en sappelen en dan ...' Hij wijst naar de kist. 'Juist ja, dan word je daarin gelegd.'

Hij kan er wel om lachen.

Zijn vlakke hand glijdt over het blanke hout. Mooi glad. Geen ribbel, geen oneffenheid, vakwerk. Hij doet een stap terug.

Zoals een schilder zijn creatie bekijkt, zo bekijkt Vok de zoveelste doodskist die hij heeft gemaakt.

'Ik ben er wel content mee. Wat vinden jullie?'

De beide jongens, Jan en zijn vriend, knikken vol bewondering.

'Het was niet eenvoudig,' zegt de vader van Jan. 'Er is nauwelijks behoorlijk hout te vinden.'

De jongens weten voor wie de kist bestemd is. Gisteren is er een vliegtuig neergestort en de piloot is om het leven gekomen. Een paar mannen hebben hem naar het lijkenhuisje van Abbekerk gebracht. Het lijkenhuisje aan de zuidzijde van Het Witte Kerkje. Nog dezelfde dag vraagt het gemeentebestuur Vok Bobeldijk een kist voor de dode piloot te maken. De volgende dag tegen het avonduur is hij klaar.

Vok is tevreden.

Op een regenachtige middag in april wordt hij begraven. Józef Prętkowski, de Poolse piloot, in dienst van de Royal Air Force. In het bezit van drie Britse onderscheidingen. Negenentwintig jaar jong. Een man in de bloei van zijn leven. De hele wereld heeft hij over gezworven om uiteindelijk in het Westfriesse Abbekerk te sterven.

Gisteren is de kuil gegraven. Een diepe kuil, donker en vochtig. De pastoor spreekt van liefde, van God en de hemel en zegent de kist met daarin het lichaam van de jonge Pool.

Dan laten mannen de kist zakken en verdwijnt Józef Prętkowski naar de diepte. Langzaam, maar definitief.

Er vliegt een vogel op. Het slaan van de vleugels scheurt de stilte meedogenloos aan flarden.

Twee mannen plaatsen een houten kruis op het graf.

Dan nemen de weinige mensen die er zijn afscheid van de man die zijn leven gaf voor hun vrijheid. Sommigen blijven even staan, anderen buigen hun hoofd.

Na enkele ogenblikken ligt het oude kleine kerkhof er verlaten bij en behoort het weer aan hen die daar rusten in eeuwigheid.

Niets is oneindig.

EERHERSTEL

'En ... nog altijd op zoek naar uzelf?'

'Zijn we dat niet allemaal?'

'Misschien.'

'Zijn we niet allemaal op zoek naar de zin van ons leven, ons bestaan?'

De vrouw met de Ierse setter is naast me komen zitten. De vrouw waar ik al eerder mee heb gesproken. De hond rent over het gras. Vermaakt zich met soortgenoten.

'Denk u het te vinden? De zin van het leven bedoel ik.'

'Weet u wat mij nou zo bezighoudt?' zeg ik. 'De mens is in staat tot de meest fascinerende dingen. We reizen door de ruimte,

landen op andere planeten. Voeren de meest ingewikkelde operaties uit. Hij heeft de computer uitgevonden. De computer die inmiddels kan denken als hijzelf. Maar begrijpen we ons eigen leven? Hebben we enig idee waar we vandaan komen? Hoe het mogelijk is dat uit twee mensen nieuw leven ontstaat? Waar gaan we na onze dood naartoe? Vooropgesteld dat we ergens naartoe gaan. Wat is dat eigenlijk, de dood? Ons eigen leven, ons eigen bestaan gaat ons verstand volledig te boven. Is dat niet vreemd? Niets staat de mens zo dichtbij als de mens zelf. En toch is hij zijn eigen raadsel, zijn eigen enigma. Om nog maar te zwijgen over het ontstaan van het heelal. Wat was er voordat alles begon? Was er wel iets? Waar houdt ons heelal op? Houdt het wel op?'

'Als u uzelf zulke vragen stelt, hoe kunt u dan verwachten dat u uzelf zult kunnen vinden?'

'Eerlijk gezegd verwacht ik dat ook helemaal niet, maar ik blijf het proberen.'

'Gelukkig kunt u dit zeggen met een glimlach.'

'Ach ja, je moet er ook maar niet al te zwaar aan tillen. Ik heb trouwens zin in koffie. Mag ik u iets aanbieden?'

'Mijn moeder zei altijd dat ik niet met vreemde mannen mee mocht gaan.'

'We treffen elkaar nu voor de tweede keer. Zo vreemd ben ik dus niet meer.'

'U heeft gelijk en ik ben inmiddels op een leeftijd gekomen dat ik heel erg goed op mezelf kan passen.'

'Dan kan er niets gebeuren. Ik zag dat het dorps huis een terras heeft. Laten we daar naartoe gaan.'

'Een andere mogelijkheid is er niet. Het café-restaurant is er niet meer en het dorps huis is de enige locatie waar je nog iets kunt drinken. Afgezien van het hotel waar u verblijft, maar dat is te ver lopen.'

'Op naar het dorps huis dus.'

'Mijn man is acht jaar geleden overleden. Op een ochtend voelde hij zich niet lekker. Twee uur later was hij dood. Hartstilstand.'

Ze zucht. Aait de hond over zijn kop die aan haar voeten ligt.

'Hij werkte bij de plantsoendienst. Dat stuk daar,' ze wijst naar het grasveld en de struiken bij de vijver, 'daar zitten heel wat uurtjes werk van hem in.'

Een jonge vrouw brengt koffie. Ze heeft een naambordje op haar shirt. Stella, staat erop. Ze heeft een vriendelijk gezicht.

'Ik heb een fijn huwelijk gehad,' zegt de vrouw tegenover me.

'Meer dan vijftig jaar.'

Ik denk aan Karin. Ik denk aan haar laatste woorden.

"We hebben het heerlijk gehad al die jaren samen. Dank je wel voor alles."

'En altijd betrokken bij andere mensen,' gaat ze verder. 'Iedereen kon een beroep op hem doen. Hij heeft de aanzet gegeven voor het monument voor de omgekomen vliegers. Heeft u dat monument al gezien? Op de begraafplaats?'

'Ja,' antwoord ik, 'dat heb ik gezien.'

'In 1995 was hij in de toren van Het Witte Kerkje aan het opruimen toen hij een grafsteen vond. Hij was een beetje ontdaan toen hij thuiskwam.

"Die grafsteen heeft jarenlang in die toren gelegen," zei hij.

"Dat doet me pijn. Ik wil hier iets mee doen. Ik heb hem niet voor niets gevonden." Ja, zo was hij. Dacht altijd aan anderen.'

'Hoe kwam die steen dan in die toren terecht?' wil ik weten.

'Kort voor het einde van de oorlog is hier in Abbekerk een vliegtuig neergestort.'

'Ja, dat weet ik.'

'Ze hebben de omgekomen piloot, een Pool, begraven op de oude begraafplaats naast Het Witte Kerkje. In 1948 hebben ze een steen op het graf geplaatst. Er was geld over van het toenmalige verzet. Ze hebben waarschijnlijk een grafsteen van een geruimd graf opnieuw gepolijst en nieuwe tekst aangebracht. Op het graf stonden twee kruizen. Een houten kruis dat bij de begrafenis was geplaatst en een ijzeren kruis dat de Royal Air Force plaatste. Ze hebben de kruizen toen weggehaald en de grafsteen daar neergelegd.'

'Eerherstel voor de piloot.'

'In de zestiger jaren van de vorige eeuw zijn op last van het ministerie alle omgekomen Polen herbegraven op het Pools militair ereveld in Breda. Prętkowski was een van hen.'

'Het graf in Abbekerk was vanaf dat moment dus leeg.'

'Dat klopt en de steen verdween in de toren. Daar heeft hij jarenlang gelegen, totdat mijn man hem vond.'

'En van mening was dat hij er iets mee moest doen.'

'Hij was niet de enige. Meester Frits, een onderwijzer uit het dorp, dacht er net zo over. De plantsoenendienst ontwierp een waardige plek voor de steen bij de ingang van de nieuwe begraafplaats. De steen werd geadopteerd door de lagere school. De leerlingen houden elk jaar een herdenking op de begraafplaats. Op twaalf april, de dag dat Józef Prętkowski stierf.'

'Ik ben bij het monument geweest, maar heb die steen niet gezien.'

'Die steen is er ook niet meer. Er was hier in Abbekerk namelijk nog een vliegtuig neergestort. Daarbij was een Engelse piloot omgekomen, ene Frederick Tipper. Men heeft de koppen bij elkaar gestoken en vond dat er voor beide piloten een monument moest komen. Dat gebeurde en de grafsteen voor de Poolse vlieger was daarmee overbodig geworden.'

'En waar is die grafsteen gebleven?'

'Tijdens de onthulling van dat monument in 2015 waren er delegaties uit Engeland en Polen aanwezig. De grafsteen is toen

geschonken aan de Poolse delegatie en ligt nu op een begraafplaats in Polen.'

'Uw man zou er blij mee zijn, denk ik.'

'Dat weet ik wel zeker.'

'Jammer dat hij het niet heeft mogen beleven.'

'Hij zei ooit tegen mij: "Het is toch droevig dat de steen van deze man al die jaren in die toren heeft gelegen. Alsof de man niet heeft bestaan. Dat mag toch niet."'

'En die steen veranderde in een monument. Een prachtig eerbetoon voor deze beide gesneuvelde mannen.'

'Ja, erg mooi. Ik ben heel blij. Voor die beide piloten en natuurlijk voor mijn man.'

'Dat laatste kan ik mij ook heel goed voorstellen.'

Nog koffie?'

DE GROTE INVASIE

De deur van Het Groene Kerkje staat open. De beheerder van de kerk zegt dat ik naar binnen mag. Hij is bezig in de tuin. Als ik vragen heb beantwoordt hij die graag. Hij heet Frans, zegt hij. Een aardige man.

In de deuropening blijf ik een ogenblik staan. Laat de ruimte die voor mij ligt even op mij inwerken. De serene stilte, het mystieke.

Er staan stoelen. Veel stoelen. In rijen opgesteld. Opgesteld rondom een kleine verhoging. Een podium voor kunstenaars. Bij de brug die naar het kerkje leidt zag ik een aankondiging van een concert dat over een paar dagen hier plaatsvindt. Een

foto van een jonge vrouw met een viool. Birthe Blom, staat erbij. Misschien ga ik er wel naartoe.

Reeds in 1395 is er sprake van een kerk in Lambertschaag die aan Sint Lambertus is gewijd en diens naam draagt.

Ik kijk naar boven. Kijk naar de twaalfarmige kroonluchter, met daarop het wapenschild van Amsterdam. De uit hout gesneden preekstoel, het orgel uit 1866, de gebedsborden waarop de tien geboden. Het maakt indruk. Voorzichtig ga ik in de ouderlingenbank zitten. Buiten verbreekt de grasmaaier van de beheerder de stilte. Hier waar de tijd stil lijkt te staan, gaat buiten deze muren het leven gewoon zijn gang.

Als ik opzij kijk zie ik de jongen. Op zijn billen schuift hij mijn kant op, zich met zijn handen afzettend aan de houten balustrade. Uit het niets begint hij met zijn verhaal. Zoals hij altijd doet. Zonder aanleiding. Zonder dat ik iets vraag, iets zeg.

'Vader zegt dat de Duitsers in de pan worden gehakt.'

'Daar zou je vader best weleens gelijk in kunnen hebben.'

'O, dat vind jij dus ook.'

Ik laat even in het midden wat ik vind.

'Je weet toch wel dat de Duitsers ook in Noord-Afrika waren?'

Ik knik.

'Samen met de Italianen, want dat zijn hun vrienden.'

Hij is goed geïnformeerd.

'Die hebben zich dus overgegeven. In Rusland zijn ze ook verslagen. De Duitsers bedoel ik. Het gaat dus goed met de oorlog. Nou ja, niet met de oorlog, maar je begrijpt wel wat ik bedoel, toch?'

'Ik begrijp het.'

'Dus zei mijn vader dat ze in de pan worden gehakt.'

'Het gaat de goede kant op.'

'Ja, dat kun je wel zeggen. Ik denk dat de oorlog wel afgelopen zal zijn als ik piloot ben.'

'Beslist.'

'Weet je trouwens dat we Duitse les op school krijgen?'

'Ik dacht dat meester Schreuder dat niet wilde.'

'Hij moet van de Duitsers.'

'En hoe vind je dat? Duitse les krijgen bedoel ik.'

'Och, best wel leuk. Praat jij ook Duits?'

'Ik zal wel moeten.'

'Waarom?'

'Omdat ik in Oostenrijk woon.'

'Praten ze daar Duits?'

'Ja, weliswaar een beetje met een Oostenrijks accent, maar de taal van het land is Duits.'

'Ik had laatst een acht voor een Duits proefwerk.'

'Prima. Het is nooit verkeerd om een vreemde taal te leren.'

~

Inmiddels pleegt de KP-Abbekerk steeds meer overvallen op distributiekantoren. De wapens komen uit Engeland. Worden gedropt op de verschillende afwerpsterreinen. De KP schuwt niet om ze te gebruiken. Worden de mannen tijdens hun operaties gecontroleerd door landwachters of NSB'ers, moeten ze vaak snel keuzes maken. Het is kiezen of delen. Iemand neerschieten gaat ook de meest doorgewinterde verzetsman niet in zijn koude kleren zitten. Het blijven moeilijke momenten die nog lang nawerken.

Het verzetswerk wordt gecoördineerd vanaf "De Zonnehoeve", de boerderij van Klaas Simon en Johanna Winkel, aan de Parallelweg even buiten Abbekerk. Hier is vanaf 11 november 1944 het Bureau Commando Afwerpsterreinen Noord-Holland gevestigd. De commandant, Hil Schipper, krijgt in de kelder van de boerderij een aparte ruimte van waaruit hij het werk coördineert.

Vanaf de Zonnehoeve wordt er telefonisch verbinding gemaakt met het PEN huisje bij Twisk. Zo kan men contact onderhouden met verzetsgroepen in Hoorn, Amsterdam, Alkmaar en Zaandam.

Wapens, zendapparatuur, berichten, kranten, voedsel worden door "de postbodes van het verzet", dappere koerierster, overal naartoe gebracht. In fietstassen, verstopt onder aardappelen en groenten. In kinderwagens met dubbele bodem, in zwangerschapskorsetten. Zelfs bij doden in hun kisten wordt materiaal gestopt. De vrouwen maken lange tochten. Levensgevaarlijk werk. Worden ze gecontroleerd, gooien ze al hun vrouwelijke charmes in de strijd. De meeste Duitse soldaten zijn hier gevoelig voor. Het gaat echter niet altijd goed. Veel dappere vrouwen en meisjes moeten hun missie met de dood bekopen.

Wij hebben niets te klagen. Moeder heeft genoeg in glazen weckflessen en het land levert aardig wat op. Het hout van het gesloopte woonhuis dat op het land stond dat vader van de kerk heeft gekocht, ligt opgeslagen in de schuur. Meer dan genoeg.

Veel mensen hebben gebrek aan brandstof. Er wordt van alles gesloopt om maar aan hout te komen. Damhekken op het land moeten eraan geloven, houten brugleuningen en zelfs hele zolders verdwijnen uit schuren.

Op het Zuideinde staan hoge iepen. Tijdens één nacht gaan ze allemaal tegen de vlakte. Van de avondklok trekt niemand zich iets aan. Iedereen hakt en zaagt. Tegen de ochtend is alles weg. Het Zuideinde is onherkenbaar geworden.

Nog altijd worden mannen opgeroepen om in Duitsland te gaan werken. Veel van deze mannen duiken onder. Vader heeft hierin een belangrijke taak. Is veel onderweg. Komt vaak diep in de nacht pas weer thuis. Moeder staat elke keer doodsangsten uit.

Veel Westfriezen hebben inmiddels onderduikers. Iedereen weet het van elkaar. Iedereen houdt zijn mond.

~

'Dit is wel een mooie kerk.'

'Dat vind ik ook.'

'Toen ik je de eerste keer zag waren we ook in een kerk.'

'Het Witte Kerkje in Abbekerk.'

'Je zei toen dat je niet in God geloofde.'

'Dat heb je goed onthouden.'

'Geloof je nu wel in God?'

'Nee, dat is niet veranderd.'

'Ik weet eigenlijk ook niet of er wel een God is.'

'Waarom?'

'Als er een God is zou er toch geen oorlog zijn? Dan zouden er toch geen mensen doodgeschoten worden?'

Ik kan het mij herinneren. Zo begon voor mij destijds de twijfel aan een almachtige God. De ellende die ik om me heen zag, de

bruutheid waarmee de Duitsers tekeer gingen, de vele doden aan het front, het zinloze bloedvergieten, de totale vernietiging van alles. Het zette me aan het denken. Als kind al.

De oorlog ligt inmiddels meer dan tachtig jaar achter ons. Maar nog elke dag vloeit er bloed op menig slagveld op de wereld.

Er worden nog steeds mensen gemarteld, doodgeschoten, verkracht en als beesten behandeld.

Dit nooit meer, zeiden we toen na vijf jaar de vrede kwam.

Een mooi streven. Er kwam niets van terecht. De mensen hebben niets geleerd.

Inmiddels twijfel ik niet meer. Allang niet meer. Ik ben een overtuigd atheïst geworden. Ik respecteer ieders mening, maar ik kan niet meer geloven. Ik heb ook niet de indruk dat ik iets mis. Het is goed zo.

~

Vader werkt niet meer voor geld. Het geld heeft geen enkele waarde. Er wordt gewerkt voor boter, tarwe of kaas en voor alles wat men maar kan gebruiken.

Moeder maakt elke dag beslag voor twee of drie broden. De jongen brengt ze naar de bakker die het dan in de oven stopt.

Moeder maakt aardappelmeel van de aardappelen die vader uit de tuin haalt. Nadat ze de aardappelen helemaal fijn heeft geraspt, wordt het gespoeld in een teil en 's nachts geweekt.

De volgende dag al het schuim eraf scheppen en het water weg laten lopen. Wat overblijft is aardappelmeel, waar moeder dan weer pap van maakt.

~

Opgetogen komt vader naar boven. Hij struikelt bijna over zijn eigen voeten.

'Kom gauw mee,' zegt hij. 'Er is groot nieuws!'

Weg is hij weer.

Moeder en de jongen rennen de keldertrap af. Vader zit op zijn knieën bij de radio.

'Wat is aan de hand?' wil moeder weten.

'Er is een enorme operatie gaande.'

'Waar?'

'In Frankrijk, in Normandië.'

'Een operatie? Hoe bedoel je?'

'De geallieerden zijn geland op het strand van Normandië.'

'De geallieerden?'

'De Amerikanen en Britten. Ze worden bijgestaan door schepen van de Canadese, Franse, Griekse, Nederlandse, Noorse en Poolse marine. Vanuit het oosten rukken de Russen op.'

Nooit zal ik dat moment vergeten. Vader op zijn knieën bij de radio. Moeder en ik die erbij stonden en zagen hoe vader zich steeds meer opwond.

'We hakken ze in de pan!' schreeuwde hij. 'We hakken die vuile rotmoffen in de pan!'

Meer dan vijfduizend schepen, honderdvijftigduizend soldaten, vijftienhonderd tanks en tienduizend vliegtuigen worden in de nacht van 5 op 6 juni 1944 ingezet bij operatie Overlord en staat bekend onder de legendarische naam D-Day. Het begin van de bevrijding van West-Europa.

De Duitsers schieten vanaf de duinen. Het is een ongekend slagveld. Ontelbare geallieerden sneuvelen zo gauw ze voet aan wal zetten. De een na de ander valt dood neer. Het strand van Normandië ligt bezaaid met lijken en gewonden.

Een afschuwelijk schouwspel.

DOLLE DINSDAG

'Kom snel mee!'

'Waarom?'

'Premier Gerbrandy houdt zo direct een belangrijke toespraak op Radio Oranje.'

Moeder droogt haar handen af en loopt achter haar man aan naar de kelder. Samen zitten ze even later bij de radio. Vader trommelt nerveus met zijn vingers op het toestel. Moeder heeft nog altijd de theedoek in haar hand.

Dan de stem van de premier:

'Landgenoten, nu de geallieerde legers in hun onweerstaanbare opmars de Nederlandse grens overschreden hebben, wil ik uit

naam van u allen onze bondgenoten een hartelijk welkom toeroepen op onze vaderlandse bodem. Het uur der bevrijding heeft geslagen.'

Een ogenblik weten ze even niets te zeggen. Kijken elkaar aan. Ongeloof. Dan pakt vader zijn vrouw bij haar schouders. Schudt haar door elkaar.

'De waanzin is ten einde!' roept hij luidkeels. 'De moffen zijn verslagen!'

'Ik kan het nauwelijks geloven,' huilt moeder. 'Het kan niet waar zijn.'

'Het is waar! Het is echt waar!'

Inmiddels staan er mensen op straat. Ook zij hebben de toespraak van de premier gehoord. Er wordt gejuicht. Mensen vallen elkaar in de armen. Dansen over straat. Het Wilhelmus wordt gezongen. Bij sommige huizen wordt de vlag uitgehangen. Rood, wit, blauw met oranje wimpel.

'Brussel en Antwerpen zijn al bevrijd,' zegt Abel Bruin.

'De geallieerden zijn de Nederlandse grens al overgestoken!' wordt er geroepen. 'De premier heeft het zelf gezegd.'

'Als ze in dit tempo doormarcheren kunnen ze morgen in Rotterdam zijn,' zegt Klaas Renooy.

'Overmorgen Utrecht en Amsterdam en dan volgt de rest heel erg snel,' roept iemand, terwijl hij met de Nederlandse vlag over zijn schouders heen en weer rent.

Op de bovenverdieping van een huis gaat een raam open.

'Breda is bevrijd!' roept de bewoner. 'Zojuist gehoord op de BBC.'

De vreugde op straat kent geen grenzen. Er wordt gejuicht, gezongen, gelachen en gehuild. De emoties volgen elkaar in een ongekend tempo op. Men is ongeremd en uitgelaten. Weten niet wat ze het eerst en het laatst moeten doen.

Vrede.

Eindelijk, eindelijk ...

Vader, moeder en de jongen slapen slecht die nacht. Ze kunnen het nog niet geloven. Bijna vierenhalf jaar tirannie, onderdrukking. Is er werkelijk een einde gekomen aan deze afschuwelijke waanzin?

De volgende dag maken Abbekerk en Lambertschaag zich op om de geallieerden welkom te heten. Vooropgesteld dat ze door de dorpen komen. Overal hangen vlaggen. Vlaggen en oranje wimpels. Huizen worden versierd met bloemen. Er zijn zelfs mensen die slingers hebben gemaakt. Het is feest. De vrijheid is in aantocht.

Het is dinsdag 5 september 1944.

Men is door het dolle heen. Overal wordt de bevrijding gevierd. In polonaise lopen de mensen over straat. Zwaaien met rood, wit, blauw. Het mag weer.

Overall in het land slaan de Duitsers en collaborateurs massaal op de vlucht. De eerste NSB'ers worden opgepakt. Onderduikers komen uit hun schuilplaatsen. Niemand die nog twijfelt. De geallieerden zijn in aantocht. Nu duurt het niet lang meer.

Oprichter en leider van de NSB, Anton Mussert, besluit dat de NSB'ers uit het westen en het centrum van het land naar het oosten moeten evacueren. Van de ongeveer honderdduizend NSB'ers slaan naar schatting zestigduizend op de vlucht.

Op dinsdag 5 september en woensdag 6 september rijden er veertig speciale evacuatietreinen naar het oosten.

Op woensdag 6 september vertrekt een trein vol vrouwen en kinderen vanuit Amsterdam. Het is 14.45 uur. Bij Diemen verschijnen er opeens Engelse bommenwerpers. De ellende is niet te overzien. Er vallen meer dan dertig doden.

In het Belgische Brasschaat, 35 kilometer ten zuiden van Breda, rijdt een Engels verkenningsvoertuig. Hij stopt bij café Breda aan de Bredabaan. Bij het doorgeven van zijn locatie moet men hebben gedacht in de stad Breda te zijn. De BBC neemt het bericht over en de bewoners van Breda gaan massaal de straat op om te vieren dat ze zijn bevrijd.

Tegen de avond van de 5de september wordt duidelijk dat de geallieerden allerminst de Nederlandse grens zijn overgestoken.

De verwarring is op de eerste plaats gesticht door minister-president Gerbrandy, die in zijn radiotoespraak eigenhandig het woord "naderen" heeft veranderd in "overschreden hebben".

Als de BBC dan ook nog meldt dat Breda is bevrijd, is er geen twijfel meer.

De geallieerden zijn echter nog niet in Nederland. Ze zijn zich in België aan het hergroeperen. Daardoor krijgen de Duitsers de gelegenheid hetzelfde te doen.

De oorlog is allerminst ten einde.

Er zou nog een lange winter volgen.

Een lange, bittere winter.

EEN BIJZONDERE ONTMOETING

Voor de tweede keer tijdens mijn verblijf hier in de dorpen sta ik op de dijk. Ik sta op de dijk en kijk naar het huis waar ik het kind zag dat ik eigenlijk niet had mogen zien. Nu, zovele jaren geleden. Ik heb mij in mijn leven regelmatig afgevraagd wat er van haar terecht gekomen is. Zou ze de oorlog hebben overleefd? En haar ouders? Hebben die de verschrikkingen weten te doorstaan? Is de kleine Fia ooit weer herenigd met haar vader en moeder?

~

Het is niet druk in het restaurant. Slechts een paar tafeltjes zijn bezet. Aan de bar zit een man. Een buitenlander. Waarschijnlijk een chauffeur van een van de vrachtwagens die op de parkeerplaats staan. Hij spreekt Engels met een zwaar accent. Een Oost-Europeaan denk ik.

Op de menukaart zie ik "Schnitzel Het Wagenwiel" staan. Lijkt me wel lekker.

Aan het tafeltje naast mij zit een wat oudere man. Voor hem op tafel staat een glas bier. Af en toe neemt hij een slok. Als ik in zijn richting kijk knikt hij naar me en heft zijn glas.

'Op uw gezondheid,' zeg ik.

'Dat gaat wel lukken.'

Na tien minuten zet de serveerster mijn bestelling op tafel. Schnitzel, gebakken ei, gebakken champignons en gebakken uitjes. Friet en een uitgebreide salade.

'Eet smakelijk,' zegt ze en loopt naar de tafel naast de mijne.

'Het gebruikelijke,' zegt de man.

Hij komt hier kennelijk vaker. Heeft geen menukaart nodig. Weet wat hij wil eten.

Het heeft allemaal uitstekend gesmaakt. Ik bestel koffie.

'Lekker gegeten?' vraagt de man aan de andere tafel.

'Ja, prima.'

'Vindt u het goed dat ik even bij u kom zitten?' vraagt hij.
'Alleen is maar alleen.'

Hij vertelt mij hier geboren en getogen te zijn. Net als ik. Met dit verschil dat hij het dorp nooit heeft verlaten. Hij is van na de oorlog. Heeft hier altijd geboerd. Is nu met pensioen. Zijn vrouw is een aantal jaren geleden gestorven.

'Regelmatig eet ik hier,' zegt hij. 'Het eten is best en het voordeel is dat ik dan niet zelf hoef te koken. Je moet jezelf af en toe verwennen. Een ander doet het niet.'

Hij moet erom lachen.

'Misschien loop ik vandaag of morgen tegen een leuke vrouw aan. Je kunt nooit weten. Op zoek ben ik niet, maar je weet maar nooit wat op je pad komt.'

'Hoe oud bent u als ik vragen mag?'

'Ja, dat mag je vragen. Ik ben zeventig. Hartstikke jong nog. Ja toch?'

'Als u dat vergelijkt met mijn leeftijd bent u inderdaad nog jong,' zeg ik lachend.

'Ik ga door tot de honderd,' zegt hij, 'dan zien we wel verder.'

Een optimist.

Een man die altijd in zijn geboortedorp is gebleven, kan ongetwijfeld verhalen vertellen.

'Er woonde in de Tweede Wereldoorlog in de Kolk van Dussen een zekere familie Koomen,' zeg ik.

'Weet ik,' antwoordt hij. 'Westfriesedijk. Heb je die mensen gekend?'

'Ja, mijn ouders gingen wel met ze om.'

'Je komt van hier?'

'Geboren en getogen, maar kort na de oorlog weggegaan.'

'En nu? Waar woon je nu?'

'In Oostenrijk. In Wenen.'

'Dat is een mooi eindje om de hoek.'

'Tegenwoordig is niets meer ver.'

'Maar wat betreft de familie Koomen. Die mensen zijn er niet meer, allang dood. Al jaren.'

'In de oorlog hadden ze een meisje in huis.'

'Klopt. Fia. Heb je die ook gekend?'

Ik vertel hem dat ik haar ooit heb gezien. Dat mevrouw Koomen haar min of meer naar binnen heeft gesleurd en dat ik er met niemand over mocht praten.

'Een Joods meisje,' zegt de man tegenover mij. 'Niemand mocht weten dat ze daar ondergedoken was.'

'Ik heb mij in mijn leven weleens afgevraagd of ze de oorlog heeft overleefd.'

'Dat heeft ze.'

'O ... en kunt u iets over haar vertellen?'

'Dat kun je haar beter zelf vragen.'

Nu ben ik even stil.

'Zelf vragen?'

'Moment.' De man pakt zijn telefoon, kijkt erop en schrijft dan een telefoonnummer op een briefje dat hij over de tafel naar mij toe schuift.

'Dit is haar nummer. Zeg maar dat je het van mij hebt gekregen.' Hij trekt het briefje naar zich toe en schrijft er zijn naam op. 'Ze was in de buurt bekend als Fia Koomen, maar in werkelijkheid heet ze Schrijver, Fia Schrijver. Ze is getrouwd met Piet Wijdenes uit Oostwoud.'

Ik weet even niet wat ik moet zeggen. Opeens zie ik dat kleine meisje weer voor me. Lachend komt ze in mijn richting gelopen. Mevrouw Koomen die haar in paniek naar binnen trekt.

Ik zit weer bij vader en moeder aan tafel. Vader die zijn stoel een stukje in mijn richting schuift. Mijn handen in de zijne neemt en vraagt of hij op mij kan rekenen.

Als hij mij heeft verteld wie dat kleine meisje is, mij nogmaals vraagt of hij op mij kan rekenen en ik zeg dat hij dat kan, zegt hij: 'Goed, dan praten we hier nooit meer over.'

We hebben er nooit meer over gesproken.

~

Bij de receptie van het verzorgingstehuis vraag ik hoe ik bij de aanleunwoning van mevrouw Fia Wijdenes kom.

'U kunt via de loopbrug,' zegt de vrouw. 'Ik loop wel even met u mee. Het is van hieruit een beetje ingewikkeld.'

Enkele minuten later zit ik in de huiskamer van het kind dat ik destijds niet mocht zien. Fia Schrijver, het Joodse meisje dat onderdak vond bij de familie Koomen aan de Westfriesedijk.

'Toen u vanmorgen belde heb ik even getwijfeld,' zegt ze. 'Op een gegeven moment heb je je verhaal wel verteld.'

'Moeten we de verhalen niet blijven vertellen?'

'Ja, daarom heb ik u ook uitgenodigd.'

Fia is inmiddels de tachtig gepasseerd. Woont samen met haar man Piet in een aanleunwoning in Venhuizen. Ze schenkt thee voor me in. Heeft koeken in huis gehaald. Haar echtgenoot is even een wandeling maken.

Ik vertel haar mijn verhaal. Het verhaal dat ik haar zag en daarop de reactie van mevrouw Koomen.

'Ja, ze waren als de dood dat iemand zou merken dat ik daar woonde. Bij ontdekking zou niet alleen ik meegenomen zijn, maar bestond de kans dat de hele familie afgevoerd zou worden.'

Als ik naar buiten wilde ging er altijd iemand met mij mee. Dan werd er eerst goed gekeken. Er was maar één toegangsweg naar het huis. Die was heel lang, een paar honderd meter. Je kon iedereen van verre zien aankomen.'

'Duitsers kwamen er niet?'

'Jawel. Een paar keer zelfs. Ant zette mij dan in het bootje dat achter het huis lag. We voeren door de sloten en verstopten ons dan in een oude vervallen boet op het land. Ook was er in huis een schuilplaats achter een kast. Het is een keer voorgekomen dat de Duitsers het huis doorzochten, bij de kast kwamen en daar met hun bajonetten inprikten. Ant en ik hebben toen doodsangsten uitgestaan, maar we gaven geen kik. Gelukkig staken de Duitsers mis met die scherpe punten. Ant was zestien jaar ouder en als een moeder voor me.'

'Hoe oud was u toen u bij de familie Koomen in huis kwam?'

'Bijna drie jaar. Mijn ouders kregen het bevel dat ze zich moesten melden bij de Hollandse Schouwburg. Nou, toen wisten ze wel hoe laat het was. De ondergrondse heeft ons nog dezelfde avond naar Oude Niedorp gebracht. Op de zolder van een café. Er zaten meer mensen. Allemaal onderduikers die wachtten tot ze een definitief adres toegewezen kregen.'

'Waarom bent u naar de familie Koomen gebracht?'

'Het was te gevaarlijk daar op die zolder. Een kind van drie jaar houd je niet stil. Ik had de hele boel kunnen verraden.'

Mijn vader heeft mij toen naar de Westfriesedijk gebracht.'

'Uw vader?'

'Ja, op de fiets. Ik kan mij daar helemaal niets meer van herinneren.'

'Daarvoor was u te klein, neem ik aan.'

'Ik heb slechts één herinnering. Toen mijn vader ongemerkt door de staldeur was verdwenen en ik hem niet meer zag raakte ik in paniek. Alsof het zo moest zijn waaide de staldeur open en rende ik naar buiten. Het enige dat ik mij kan herinneren, is mijn vader die alleen die lange oprijlaan terugfietste, zonder mij. Ik zie hem nog fietsen. In de verte. Dat beeld zit op mijn netvlies gebrand. Voor altijd.'

~

Boter, kaas en melk heeft ze bij zich. In een tas die aan het stuur van haar fiets hangt. Het eerste stuk moet ze lopen. De oprijlaan is te slecht. Vol gaten. Te gevaarlijk. Ze zou kunnen vallen en zich kunnen bezeren. Siem moet de gaten maar eens opvullen. Opvullen met grind of zand bijvoorbeeld. Als ze straks een beetje doorfietst kan ze er binnen drie kwartier zijn. Vooropgesteld dat ze geen Duitse patrouille tegenkomt. Willen weten waar je vandaan komt. Waar je naartoe gaat. En papieren willen ze zien. Altijd willen ze maar papieren zien.

Daar zijn ze gek op. Siem zegt dat het in Duitsland waarschijnlijk één grote papierkraam is. Daarbij willen ze ook weten wat je bij je hebt. Kijken ongegeneerd in je tas.

'Dat is voor mijn zieke moeder,' heeft ze bij de laatste controle gezegd. De Duitsers geloofden haar. Deden een stap opzij en lieten haar door.

Er zijn gelukkig nauwelijks controles op de route van haar huis naar Oude Niedorp. Het is slechts twee keer gebeurd dat ze werd aangehouden. Maar je moet overal rekening mee houden.

Een uur later zet Elisabeth Koomen haar fiets tegen de muur van café De Volharding. Ze pakt haar tas en gaat naar binnen. De eigenaar kent haar inmiddels. Ze komt vaker. Ze is te vertrouwen.

'Ga maar,' zegt hij.

Bovenaan de zoldertrap blijft ze staan. Ze wil niet verder. Niet tussen al die mensen door. Op de grond zitten ze. Hebben hun woningen hals over kop verlaten. Al hun bezittingen in een paar koffers of tassen. Geen idee wat de toekomst in petto heeft. Paria's, verschoppelingen, als uitschot behandeld. Wezenloos kijken ze voor zich uit. Lege, vermoeide blikken. Mensen die op het punt staan alle hoop te verliezen. Als ze dat inmiddels al niet hebben gedaan. Zwijgen. Wachten. Wachten tot de ondergrondse een geschikt onderduikadres voor ze heeft gevonden.

Als ze Elisabeth zien komen Hartog en Sientje naar haar toe.

'Hoe is het met Fia?'

'Uitstekend. Ze heeft het erg naar de zin. Is veel in de stal. De koeien fascineren haar enorm. Ik heb weer kaas, boter en melk voor jullie.'

Sientje begint te huilen.

'Niet huilen,' zegt Elisabeth en slaat een arm om haar heen.

'Hoe kunnen we je ooit bedanken?' zegt Hartog.

'Als de oorlog afgelopen is hebben we daar alle tijd voor.'

'Ja,' antwoordt Hartog, 'als de oorlog afgelopen is.'

~

'Nog thee?' vraagt Fia.

Ze schenkt opnieuw in.

'Op een dag kwam tante, zo noemde ik mevrouw Koomen, helemaal overstuur naar huis. Ik vroeg waarom ze huilde en kroop bij haar op schoot. Probeerde haar te troosten.

"Het is goed," zei ze. "Ik ben gewoon een beetje verdrietig. Het gaat wel weer over."

Ze was weer eens naar Oude Niedorp gefietst. Had weer kaas, boter en melk voor mijn ouders bij zich. Dat ze telkens daarheen ging wist ik natuurlijk niet. Dat hebben ze me allemaal later verteld. Later, toen ik groter was.'

~

Elisabeth heeft haar fiets zoals gewoonlijk weer tegen de muur van het café gezet. De tas met boter, kaas en melk hangt aan het stuur. Op het moment dat ze de tas wil pakken rijden er legervoertuigen de straat in. Stoppen voor het café. Vijftien soldaten springen achter uit de laadbakken. Elisabeth staat aan de grond genageld. Onder luid geroep en geschreeuw stormen de soldaten naar binnen. Vier van hen blijven buiten op de stoep staan. Elisabeth is lijkkbleek. Heeft geen gevoel meer in haar benen. Houdt zich vast aan een vensterbank van het café. Een van de soldaten maant haar door te lopen.

'Weg hier,' brult hij. 'Schnell.'

Met trillende handen pakt Elisabeth haar fiets en loopt naar de overkant van de straat.

Het duurt niet lang. Met de geweerlopen van elf soldaten in hun rug komen de onderduikers met hun handen omhoog naar buiten. Staan doodsangsten uit. Sommigen huilen. Alle hoop verloren. Hardhandig worden ze in de laadbak van een legervoertuig geduwd. Ook de café-eigenaar is opgepakt.

Elisabeth ziet Hartog en Sientje. Ze kijken vertwijfeld in haar richting. Dan verdwijnen ook zij in het voertuig van de Duitsers. Het is de laatste keer dat Elisabeth de beide mensen ziet.

~

'U heeft uw ouders nooit meer gezien?'

'Nee. Ze overleden allebei in Bergen-Belsen.'

Ik weet even niet wat ik moet zeggen. Neem een slok thee.

'Nadat mijn vader mij naar de familie Koomen had gebracht, hebben mijn ouders mij nog één keer gezien. Tante had met ze afgesproken dat ze op een bepaalde avond moesten komen. Ze zou dan de gordijnen een kiertje openlaten en ik mocht opblijven. Mijn ouders zijn met gevaar voor eigen leven op geleende fietsen van Oude Niedorp naar de Westfriesedijk gereden en hebben voor het raam gestaan. Daar hebben ze mij gezien. Voor de allerlaatste keer. Ik wist uiteraard van niets.'

Ik weet even niets te zeggen. Ik kan mij niet voorstellen wat die beide mensen gevoeld moeten hebben toen ze daar voor dat raam stonden en hun dochter zagen die op de grond zat te spelen. Afschuwelijk moet het zijn geweest. Ongetwijfeld zijn ze gebroken naar Oude Niedorp teruggereden.

'Ik heb een onbezorgde jeugd gehad,' gaat Fia verder. 'Ik heb tot de dood van vader en moeder Koomen contact met ze gehouden. Ik ben hen eeuwig dankbaar. Dankbaar dat ze mij opgenomen hebben en dankbaar dat ze zo moedig zijn geweest hun leven te riskeren.'

'Geen trauma overgehouden?'

'Niet in het minst. Natuurlijk heb ik af en toe verdriet om hetgeen mijn ouders is overkomen. Mijn ouders die hun enig kind af moesten staan voor mijn en hun veiligheid. Voor de ellende die ze hebben meegemaakt in het kamp.

Maar een trauma? Nee, dat niet.'

HET EINDE

'Heb je ook kinderen?'

'Nee, ik heb geen kinderen?'

'Wilde je geen kinderen hebben?'

'Ja, maar we konden geen kinderen krijgen.'

'Hoe kan dat dan?'

Hij wil alles weten. In zijn kinderlijke naïviteit beseft hij niet dat sommige dingen heel gevoelig kunnen liggen. Pijnlijk kunnen zijn. Toch beantwoord ik zijn vragen. Zij het soms met moeite en tegenzin.

'Sommige mensen kunnen gewoon geen kinderen krijgen. Daar kunnen verschillende redenen voor zijn. Soms ligt het aan de man en soms ligt het aan de vrouw.'

'Aan wie lag het dan?'

Hij wil het naadje van de kous weten.

'Karin kon geen kinderen krijgen.'

'Dan had je bij een andere vrouw wel kinderen kunnen maken.'

Dan had je wel kinderen gehad.'

Hij denkt er nogal makkelijk over. Ik kan er wel om lachen.

'Ja,' zeg ik, 'dat had gekund.'

'Ik vind Karin wel een mooie naam.'

'Dat vind ik ook.'

Ik ben nu heel alert. Zo direct wil hij weten hoe ik heet. Mocht hij dat vragen kan ik een naam verzinnen. Hij vraagt het niet.

'Eigenlijk vind ik de oorlog wel gezellig.'

'Meen je dat nou?'

'We zitten 's avonds in de kamer en doen spelletjes. Soms ook zingen we liedjes. Vader zingt altijd het hardst. Moeder zegt dat hij vals zingt. Soms bakt moeder pannenkoeken op de kachel.'

'Dat klinkt inderdaad gezellig.'

Door de bevrijding van zuidelijk Nederland is er geen aanvoer van steenkool uit de Limburgse mijnen meer mogelijk. De regering geeft opdracht tot een algemene spoorwegstaking,

waardoor het transport in Nederland voor een groot deel wordt stilgelegd.

Door de represailles van de Duitsers wordt voor een periode van zes weken het vervoer van voedsel naar het westen geblokkeerd; relatief eenvoudig door blokkades op te werpen bij de Afsluitdijk, de bruggen over de IJssel en de Friese en Overijsselse IJsselmeerhavens en het niet meer afgeven van transportvergunningen. Dit veroorzaakt in het westen een hongerramp van catastrofale omvang.

'Vader zegt dat de mensen die in het westen van Nederland wonen heel erge honger hebben.'

Voor de jongen is het op dit moment hartje winter. Hoewel hij nog altijd een korte broek aan heeft, heeft hij zijn houtje-touwtjejas aan en de wollen sjaal om zijn nek.

'Vader zegt ook dat de mensen uit de vuilnisbak eten. Ze schrapen met een lepel langs de randen en eten dat dan op. Ik vind dat wel heel erg. Ja toch?'

'Dat is vreselijk.'

Het is een strenge winter. De winter van 1944. Overal zie je mensen met fietsen, karretjes, tassen, kinderwagens. Op zoek naar voedsel. Tientallen mensen komen per dag bij ons aan de deur om een boterham of wat te drinken. Uitgemergelde mensen, getekend door de honger. Velen hebben sieraden bij

zich, zilveren bestek en andere kostbaarheden, die ze willen ruilen voor eten. Voor bijvoorbeeld aardappels, appels, groenten. Het is hartverscheurend.

Moeder kookt grote pannen met pap. Vaak zijn de mensen zo uitgeput dat ze niet verder kunnen en bij ons blijven slapen. Op zolder, soms met vier mensen op één matras. 's Morgens krijgen ze dan pap, brood met kaas en spek.

Dan gaan ze weer verder.

Verder om hun honger te stillen.

Aan het eind van de oorlog komt het eten uit de gaarkeuken. Het wordt gekookt in Twisk. Met paard en wagen wordt het dan naar de kaasfabriek in Abbekerk gebracht. Mijn vriend Jan moet elke dag met een grote pan naar de fabriek. Hij heeft een karretje in elkaar geknutseld. Daar zet hij dan de pan op.

Op 4 januari 1945 worden alle mannen, geboren tussen 1908 en 1928, opgeroepen om te werken aan de IJssellinie, een militaire verdedigingslinie. Bijna niemand geeft er gehoor aan. De meeste mannen duiken ergens onder.

Af en toe komen er wagons met steenkolen voor de kolenboeren. Het is nauwelijks genoeg. Bij ons thuis is altijd hout voor de kachel. Dat ligt opgeslagen in de schuur en is afkomstig van het oude huis dat vader gesloopt heeft. Het oude huis dat stond op het land dat hij kocht van de kerk.

Intussen rukken de geallieerden steeds verder op. De bevrijding komt steeds meer in zicht. De Duitsers lijden grote verliezen en slaan massaal op de vlucht. Overal chaos en wanorde. Verwoesting, dood en verderf.

Concentratiekampen worden bevrijd. De geallieerden weten niet wat ze zien. Tussen de uitgemergelde gevangenen liggen de lijken huizenhoog opgestapeld. De stank is ondragelijk.

Het beeld van de oorlog wordt steeds gruwelijker.

'Dit nooit meer,' wordt er geroepen.

We zijn inmiddels tachtig jaar verder.

De mensheid roept nog altijd.

WIERINGERMEER

'Het was te verwachten.'

'De ondergrondse heeft nog geprobeerd het te voorkomen.'

Ze staan op straat. Abel en vader. Kijken richting Lambertschaag, richting de dijk. Er komen meer mannen. Gaan erbij staan.

'Toen de ondergrondse kwam waren de springladingen al geplaatst,' zegt kapper Gerritsen. 'Ze kwamen te laat.'

'En dat terwijl de Russen al voor Berlijn staan en de moffen de oorlog hebben verloren.'

'Wat heeft dit voor zin?'

'Ze waren bang dat de Canadezen via de Afsluitdijk naar het westen zouden doorstoten.'

'Dat niet alleen,' zegt vader. 'Het schijnt dat ze ook bang waren voor een geallieerde luchtlanding in de Wieringermeer.'

'Wat is er precies gebeurd?' wil Klaas Blokker weten.

'Nog niet gehoord, Klaas?'

'Man, ik ben net uit bed. Is laat geworden gisteravond.'

'De Duitsers hebben om kwart over twaalf de dijken tussen het IJsselmeer en de Wieringermeer opgeblazen,' zegt Abel. 'De hele polder loopt onder water.'

'Het is toch zeker niet waar?'

'Helaas.'

'Die moffen hebben de oorlog verloren en dan nu op de valreep nog even dit?'

Even later klimmen de mannen tegen de dijk op. Kijken over het land. Kijken naar de Wieringermeer.

'Niets te zien,' zegt Gerritsen.

'Wacht maar af,' zegt Abel. 'Die polder staat binnen twee dagen helemaal onder water.'

Het is 17 april 1945.

~

Het is een afschuwelijk gezicht.

De bewoners van de Wieringermeer zoeken vertwijfeld een veilig heenkomen. Het water is nog niet overal. Zal echter niet lang meer duren. Paard en wagens helemaal volgestapeld met huisraad. Volgepakte kinderwagens. Fietsen, handkarren. Alles wat rijden kan wordt gebruikt. Huilende kinderen. Boeren die hun vee in veiligheid proberen te brengen. Redden wat er te redden valt. Totale chaos.

Iedereen is in de weer. Zowel bewoners van de polder als daarbuiten. Kamers, zolders en schuren worden opgeruimd. Bedden worden opgemaakt. Mensen worden opgevangen. Krijgen onderdak.

Het duurt twee etmalen. Dan staat de hele Wieringermeer onder water. Bij Lambertschaag staat het water bijna even hoog als de dijk. Er drijft van alles. Daken van huizen en boerderijen, deuren, kozijnen, damhekken. Ook dode dieren. Koeien, varkens, schapen, hazen, kippen.

Zeventig tot tachtig procent van de bebouwing wordt totaal vernield, waaronder vierhonderd boerderijen en duizend woningen. Oogst, landbouwwerktuigen en huisraad gaan volledig verloren.

Het droogleggen van de Wieringermeer in 1930 is door de Duitsers in een paar uur teniet gedaan. Een oppervlakte van 20.000 hectare staat blank.

Totale verwoesting.

ADRIAAN CORNELIS DE GRAAF

Ik parkeer mijn auto op een parkeerplek tussen Benningbroek en Wognum, vlakbij de rotonde. Een smal pad voert naar een monument, bestaande uit twee staande pilaren, waarop een liggende pilaar is bevestigd. Op de liggende pilaar staat een natuurstenen sculptuur van een palmtak, daaronder de tekst:

OP 17-IV-1945 IS HIER GEVALLEN DE VERZETSSTRIJDER
A.C. DE GRAAF WETHOUDER DER GEM. WIERINGERMEER

Ik heb hem gekend. Regelmatig is hij bij ons thuis geweest. Ome Cor, zo noemden wij hem. Adriaan Cornelis de Graaf.

Ik zie hem nog zitten. In de woonkamer. Een wat afstandelijke man. Vriendelijk, maar niet uitbundig. Een verzetsman van het eerste uur in de Wieringermeerpolder, waar hij woonde.

De Graaf werd vanwege zijn illegale werk sinds midden 1944 gezocht. Op de boerderij werd meerdere malen huiszoeking gedaan, die enkele keren gepaard gingen met bedreiging van zijn gezinsleden. Omdat de grond in de Wieringermeer hem te heet onder zijn voeten werd, dook hij de laatste oorlogsmaanden onder op de zolder van café De Roode Leeuw in Benningbroek.

Op 17 april 1945, terwijl de polder onder water loopt, passeren honderden evacués de doorgang bij Lambertschaag, waaronder De Graaf, die mogelijk vanuit zijn schuiladres naar de polder is gegaan om een aantal persoonlijke bezittingen uit zijn boerderij te halen. Bij de doorgang wordt hij herkend en staande gehouden door Duitse soldaten. Bij fouillering vinden de Duitsers papieren met aantekeningen over voedselvoorraden en over wapens. De Graaf wordt gesommeerd in de berm te gaan zitten en wordt bewaakt door de Grüne Polizei. Steeds meer mannen worden aangehouden. Steeds meer mannen in de berm. Wachten wat de Duitsers van plan zijn. Het laat zich raden.

Later die middag arriveren Nederlandse landwachters in Lambertschaag. Zij nemen De Graaf en achtentwintig andere arrestanten over van de Duitse politie. Rond vier uur

vertrekken landwachters en arrestanten op fietsen naar Hoorn, met als doel de gevangenis De Krententuin. Onderweg, aan het Noordeinde in Lamberschaag, ziet De Graaf zijn dochter Corrie in de tuin van veehouder Laan staan. Hij gooit zijn sleutelbos naar haar toe en roept: 'Doe je moeder de groeten.' Dat waren zijn laatste woorden. Op hetzelfde moment ziet ook mevrouw de Graaf, die in de deuropening bij Laan staat, haar man voorbij fietsen.

Achteraan rijden twee landwachters, Gerardus Alder en Pieter Maijer, met tussen hen in De Graaf. Vooraan rijdt hun commandant, landwachter Willem van der Spek, die tegen de beide landwachters heeft gezegd dat De Graaf niet in Hoorn aan hoeft te komen. Met andere woorden: doe met hem wat je wilt.

Hier, op deze plek waar ik nu sta, wordt De Graaf door de beide landwachters geïsoleerd van de groep. Alders schiet als eerste, Maijer lost het tweede schot.

Adriaan Cornelis de Graaf is tweeënveertig jaar.

Een monument voor een moedig man.

HET EINDE IS NABIJ

De bevrijders kloppen op de poorten.

Elke straat, elke hoek, elk huis wordt zwaar bevochten. Soldaten, vaak kinderen nog, schieten op alles wat beweegt. Het is schieten of doodgeschoten worden. Tijd om na te denken is er niet. Overal liggen lijken. Zijn verworden tot obstakels waar soldaten achteloos overheen stappen. Ik vraag mij af welke trauma's zij hieraan overhouden.

Steden zijn niet meer dan puinhopen. Huizen wat eens huizen waren zijn onherkenbaar verminkt. Mensen lopen vertwijfeld tussen de verwoestingen door. Op zoek naar ... ja, naar wat eigenlijk?

In Noord-Holland is het nog gevaarlijk. Er wordt nog altijd geschoten. Het verzet heeft handen vol werk. Als verzetsleden worden gepakt worden ze onmiddellijk gefusilleerd.

De Duitsers hebben niets meer te verliezen.

Europa wordt vanuit het westen bevrijd door de geallieerden, met Amerika als leider. Vanuit het oosten rukt het Rode Leger van de Sovjet-Unie op. Op 25 april 1945 ontmoeten Amerikaanse en Russische soldaten elkaar bij de Elbe.

Duitsland heeft de oorlog verloren.

Wat een waanzin.

Wat een afschuwelijke waanzin.

DE LAATSTE TROEF

Ik sta op en doe de gordijnen open. Zet het raam op een kier. Kraaien vliegen verschrikt op. Krassen. Veel lawaai. Klapwieken van vleugels. Zwarte zwerm die verdwijnt aan de horizon. Wordt steeds kleiner. Ik blijf kijken totdat de vogels uit mijn gezichtsveld zijn verdwenen. Zwanen in de sloot. Ganzen op het weiland. Ik ga op de rand van het bed zitten. Staar naar buiten. Staar naar mijn Westfrieze land.

Koeien, schapen, groene weilanden. Aan de horizon de kerk. Daaronder de voor dit land zo typische stolpen. Vierkant met piramidevormige daken. De ganzen in het land vliegen op.

Eerst een enkeling, dan volgen meer en tenslotte allemaal. De zwanen steken hun kop onder water.

Ik luister. Luister naar de stilte.

Dan stap ik weer in bed. Ga op mijn rug liggen en kijk naar het plafond. Kijken naar boven. Kijken naar niets. Grijs stippen dansen op mijn netvlies. Ik doe mijn ogen dicht.

Buiten hangt moeder de was aan de lijn. Ze laat de wasmand staan. De mand met daarin het emmertje met knijpers. Dan gaat ze naar binnen. Vader graaft een gat in de kelder. Een gat voor de radio. Tollen met mijn vrienden. Ik kan dat goed, tolleren. Mijn tol draait maar door ... maar door ... maar door ...

Juffrouw Zinkweg zingt het Wilhelmus. De oorlog, de vliegtuigen, de soldaten. Schaatsen met vader. Mijn fiets achterin een Duitse legerauto. Vader en het verzet. Het water dat kwam. De landwachters die ...

Nergens aan denken. Niet denken nu. Is niet mogelijk. Een mens is niet in staat zijn gedachten stop te zetten. Het is een zelfwerkend mechanisme. Gaat maar door. Dag in dag uit. Van het begin tot het eind. Misschien zelfs daarna nog.

Ik denk aan de jongen. Ben aan hem gehecht geraakt. Weet echter dat er een moment komt dat we voorgoed afscheid van elkaar moeten nemen.

Nog altijd is mij niet duidelijk waarom ik hier ben. Waarom ik hier ben en wat de jongen van mij wil. Ik had het hem kunnen

vragen. Deed ik niet. Er zijn gebeurtenissen in het leven die de mens gewoon dient af te wachten.

Vannacht droomde ik dat hij mij meenam aan de hand en mij vertelde waarom ik hem moest ontmoeten. Toen ik wakker werd was de herinnering aan de droom verdwenen.

Ik zweef tussen waken en slapen.

Werkelijkheid wordt droom.

Droom wordt werkelijkheid.

~

Er staat een baar. Een zwart doek tot op de grond. Zes mannen dragen een kist uit het huis. Een kist met daarin een dode. Behoedzaam zetten ze de kist op de baar.

Voor de baar staat een man. Een man in een zwart pak. Op zijn hoofd een hoge hoed. Na enkele ogenblikken neemt hij zijn hoed af en maakt een lichte buiging naar de kist. Een buiging voor de dode. Dan draait hij zich om, zet zijn hoed weer op en begint te lopen. Langzaam en plechtig. De mannen die de kist op de baar hebben gezet volgen hem. Ze duwen de baar voort. Drie aan elke kant. Mensen sluiten zich aan. Mannen, vrouwen, kinderen. De mannen kijken ernstig. Sommige vrouwen huilen. De stoet wordt steeds langer. Men zwijgt en loopt. Meer niet. Indrukwekkend. Een indrukwekkende stille stoet. De man met

de hoge hoed geeft het tempo aan. Hij loopt statig en plechtig. Het gaat langzaam. Niemand heeft haast.

Bij Het Witte Kerkje stopt de stoet. De deuren staan open. Er klinkt geen klokgelui. De klokken zijn door de Duitsers gestolen. Iedereen gaat naar binnen. De kerkdeuren blijven open. Bij het hekje dat de scheiding vormt tussen de oude begraafplaats en het bruggetje dat naar de kerk voert blijf ik staan. Zoals ik hier de eerste keer stond. De eerste keer dat ik de jongen ontmoette.

Dan verstomt het geroezemoes en is het stil. Ademloos stil. Ik laat de klink van het hekje los, doe een paar passen naar voren en kijk door de geopende kerkdeur naar binnen. Waar zo-even psalmen werden gezongen en dominee de kist zegende waarin de dode lag, zijn nu de banken in het schip volkomen leeg. Langzaam loop ik naar binnen. Waar enkele minuten geleden nog de baar met daarop de kist stond, staat nu de jongen. Ik sta stil en kijk hem aan. Dan komt hij in mijn richting. Als hij bij mij is pakt hij zwijgend mijn hand en leidt mij de kerk uit.

Hij leidt, ik volg.

De tijd lijkt zijn laatste troef uit te spelen.

We lopen samen naar buiten.

Het buiten is niet mijn werkelijkheid. Het is zijn werkelijkheid waarin ik mij bevind. Waarin wij ons samen bevinden. Mijn veronderstelling dat de tijd aldoor in een rechte lijn naar voren

schrijdt wordt wederom gelogenstraft. De tijd heeft zijn eigen wetmatigheden. Mijn tijd kruist de tijd waarin de jongen zich bevindt. Aan zijn hand ben ik teruggekeerd naar mijn jeugd.

Het ouderlijk huis.

Vader verschijnt in de deuropening. Achter hem komt de jongen. Samen lopen ze naar de schuur. Daar staat de fiets. De fiets die vader kreeg van een kennis uit Lambertschaag.

'Klim achterop.'

Met zijn zoon op de bagagedrager fietst vader even later de Mijnsherenweg op. Het is een zonovergoten dag. De jongen geniet. Samen onderweg. Onderweg met vader.

Als de jongen achterom kijkt ziet hij twee fietsers aankomen. Ze komen dichterbij.

Vader kijkt nu ook achterom.

'Verdomme!' vloekt hij. 'Landwachters.'

Hij zet zich af op de pedalen. Probeert de beide mannen voor te blijven. Is niet eenvoudig met de jongen op de bagagedrager. De mannen winnen terrein, komen steeds dichterbij.

'Staan blijven!' roept plotseling een van hen.

Vader heeft geen keuze. Kan ze niet voorblijven, ze zijn sneller. Dan staan de beide mannen bij vader en de jongen.

'Ach, kijk aan,' zegt een van de landwachters, 'daar hebben we onze verzetsheld.'

Hij grijnst. Kijkt triomfantelijk naar zijn collega.

'Ik weet niet waar je het over hebt,' zegt vader. Hij wil weer opstappen.

'Blijven staan,' zegt de landwachter. Hij neemt zijn geweer van zijn schouder.

'Ik pieker er niet over!'

Op het moment dat vader opstapt laat de landwachter zijn fiets vallen en pakt vader beet.

'Hier blijven heb ik gezegd!'

De jongen probeert vader los te trekken. Los te trekken uit de greep van de man.

De andere landwachter laat nu ook zijn fiets vallen en duwt de jongen ruw opzij. Hij valt. Heeft zich bezeerd. Vader rukt zich los en helpt zijn zoon overeind.

'Ga naar huis, jongen. Ik red me wel.'

Dan stapt hij op zijn fiets.

Het duurt slechts enkele ogenblikken. Dan verbreken geweerschoten meedogenloos de stilte. In het weiland vliegen vogels op. De fiets van vader valt op de grond. Vader zakt langzaam door zijn knieën en voordat hij op zijn fiets terecht komt zijn zijn ogen reeds gebroken.

Er is een ogenblik helemaal niets. Daar, op de Mijnsherenweg lijkt de wereld tot stilstand te zijn gekomen. Niemand die iets zegt, niemand die beweegt.

Alleen het wiel van vaders fiets draait ... draait ... draait ...

'Vader!'

De jongen rent naar de dode man op de grond. De dode man die zijn vader is. Zijn vader, zijn held.

Snikkend buigt hij zich over het levenloze lichaam.

Bloed sijpelt uit vaders mond. Een kleine rode vlek in het mulle zand.

Het hartverscheurend snikken van de jongen scheurt door de serene stilte. Vertwijfeld klampt hij zich vast aan het zielloze lichaam van zijn vader.

Behoedzaam trek ik hem overeind. Hij verzet zich. Slechts een ogenblik. Dan wordt zijn lichaam slap en willoos. Ik druk hem tegen mij aan. Zijn lichaam schokt tegen het mijne. Zo staan we daar, minutenlang.

Kijken naar vader. De dode vader.

Dan voel ik hoe de jongen heel langzaam van mij wegglijdt. Wegglijdt naar zijn eigen wereld.

Ik ben hem kwijt.

De tijd voorbij.

NEDERLAND BEVRIJD

Het leven gaat door.

Er gaat ergens een deur open. Niets bijzonders, gebeurt zo vaak. In de opening staat de huisarts. Hij steekt zijn armen in de lucht. Dan rent hij de straat op.

'De oorlog is afgelopen!' schreeuwt hij. 'De oorlog is afgelopen!'

Er staan mensen. Kijken verschrikt op.

'Ze hebben gecapituleerd,' roept de dokter. 'Hitler is dood. De lafbek heeft zelfmoord gepleegd. We zijn weer vrij!'

'Hoe weet je dat?' wil iemand weten.

'Zojuist gehoord op de Engelse radio.'

Van alle kanten komen de mensen uit hun huizen. Ook zij hebben het nieuws gehoord.

Vrij!

Een nauwelijks te bevatten woord.

Eindelijk een einde aan deze gruwelijke waanzin.

Na een paar weken komen de bevrijders vanaf het Zuideinde het dorp inrijden. Twee Canadezen op een motor. Een motor met zijspan. Ze rijden het terrein van het gemeentehuis op. Worden welkom geheten door waarnemend burgemeester Loggers, die de zieke Jan Zijp vervangt. Burgemeester en Canadezen gaan naar binnen.

'Een Harley Davidson,' zegt Henkie, die er als eerste bij is. 'Een hele zware jongen. Een puike machine.'

Als de burgemeester en de Canadezen weer naar buiten komen, mogen een paar jongens en meisjes een stukje meerijden in de zijspan.

'Aardige kerels die Canadezen,' zegt Henkie, een sigaret nonchalant tussen zijn lippen. 'Ze zijn zo slecht nog niet.'

Het zijn maar twee bevrijders.

Maar de blijdschap is er niet minder om.

Iedereen krijgt een rantsoen voedsel.

Droge beschuit, sigaretten, kauwgum. Ook chocola. Veel mensen hebben nog nooit chocola gezien, laat staan gegeten.

De bakkers krijgen meel uit Zweden en bakken hiermee spierwit brood. Iedereen kijkt zijn ogen uit. Heel wat anders dan het oorlogsbrood. Het nieuwe brood smaakt naar cake.

Heel langzaam komt in de dorpen alles weer op gang. Veel blijft nog op de bon, maar het eten is geen probleem meer.

Het land is leeggeroofd. Leeggeroofd en verwoest. Toch denkt men alweer aan de toekomst.

Nederland is bevrijd.

West-Friesland haalt opgelucht adem.

HET ANTWOORD

Ik leg mijn koffer geopend op het bed. Als ik alles heb ingepakt doe ik hem dicht en ga voor het raam staan. Kijk naar buiten. Kijk nog één keer naar mijn land, mijn geboortegrond, mijn West-Friesland.

Mijn hele verblijf hier heb ik mij de vraag gesteld waarom ik na zovele jaren teruggekeerd was naar mijn dorp. Mij de vraag gesteld wat de jongen van mij wilde.

Nu heb ik het antwoord.

Ik keerde terug om het kind in mij te troosten.

Hem bij te staan in dit moeilijke ogenblik.

Mijn taak is volbracht.

Comité Oorlogsmonument Abbekerk

Het Comité is in 2014 opgericht om met een monument de twee geallieerde vliegers te herdenken, die in de Tweede Wereldoorlog op het grondgebied van de gemeente Abbekerk zijn omgekomen.

Na een jaar van voorbereiding is het monument, naar een ontwerp en realisatie van Peter Koelemeijer, op 6 juni 2015 onthuld door Frank Streng, toenmalig burgemeester van de gemeente Medemblik. Dit in aanwezigheid van verre familie van de vliegers en een Poolse en Britse militaire delegatie, naast veel dorpsbewoners en belangstellenden.

Met de aanwezigheid van het monument zet het Comité de traditie van herdenkingen voort die sinds 1946 in Abbekerk en Lambertschaag zijn gehouden. Na een korte onderbreking, toen het graf van Prętkowski naar Breda werd verplaatst, is vanaf 1995 deze herdenking in samenwerking met de openbare basisschool De Plaats weer in ere hersteld.

Sinds 2015 is het monument ook de locatie waar jaarlijks de dodenherdenking van Abbekerk en Lambertschaag plaats vindt. Het Comité plaatste in 2019 tevens een gedenktegels op begraafplaats voor de verzetsactiviteiten, die vanaf de Zonnehoeve werden georganiseerd.

Het Comité Oorlogsmonument organiseert sinds 2015 volgende herdenkingen:

- 12 april i.s.m. met de basisschool herdenking van Fl. sgt. Józef Prętkowski.
- 4 mei de Dodenherdenking met inwoners uit Abbekerk en Lambertschaag
- 13/14 juli herdenking Fl .sgt. F.B. Tipper.

Achtergrond geallieerde vliegers:

Flight sgt. Józef Prętkowski (1915-1945)

De Poolse piloot van de Spitfire, die op een vlucht vanaf Gilze Rijen bij Kolhorn geraakt werd door luchtafweervuur.

Hij werd geboren in Kostrzyn, vocht in september 1939 tegen de Duitsers en Russen en werd krijgsgevangene. In 1942 werd hij opgenomen in het leger van generaal W. Anders. Na een wereldreis trad Józef Prętkowski in dienst bij de R.A.F.

Hij vloog missies boven Frankrijk. Sinds januari 1945 vloog hij bij het 317^e Sqdn "Wilenski" en stortte in op 12 april 1945 neer in Abbekerk. Prętkowski werd in 1963 herbegraven op het Pools Ereveld in Breda

Flight sgt. F.B.Tipper (1913-1941)

Een Britse piloot van een Wellington bommenwerper, die in de nacht van 13 en 14 juli 1941 met zijn toestel neerstortte in Abbekerk. Hij kwam uit Ilford. Het was zijn derde vlucht. De Wellington van 115^e Sqdn was op weg naar Bremen. Het toestel werd neergeschoten door een Duitse nachtjager. Tipper kwam om en de overige bemanningsleden werden krijgsgevangen gemaakt. Het graf van Fl. sgt. F.B. Tipper bevindt zich op de geallieerde begraafplaats in Bergen (NH).

Met nabestaanden/familie van beide vliegers is nog regelmatig contact.

Voor meer informatie:

<https://sites.google.com/view/oorlogsmonument-abbekerk>

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Oorlogsverslag 'Voif jonge jare' / Jan Bobeldijk / 1975

Sloot, huis, midden! / Drs. J.P.H. van der Knaap

Hoe een Joods meisje de oorlog overleefde / Bep de Haan-Appel

Mevrouw Fia Esther Wijdenes-Schrijver / Venhuizen

115 Squadron's Roll of Honour / Jean Darley

Crash op 13/14 juli 1941 in Abbekerk / Frits van der Starre

Oorlogsmuseum Medemblik

Wikipedia / Diverse artikelen

nos.nl/bevrijdingsjaar/bericht/2317603

<https://www.eindhoven4044.nl/10/Bladel-overval.html>

Droppingsroute West-Friesland / Marjan Schipper-Torbijn

Droppings / Verslag Th. Laan

De crash van de Spitfire / Herke Visser / 1997

Ada de Haan en Martin Kistemaker / Abbekerk

Comité Oorlogsmonument Abbekerk / Frits van der Starre, René Veerman,
Roelandt Paarlberg

Martin Chattellon / De Zonnehoeve / Abbekerk

Speciale dank gaat uit naar mijn vrouw Anja, die telkens weer hoofdstukken las, foutjes ontdekte, ideeën aandroeg, lette op logica en allerlei andere nuttige informatie verstrekke en die mij alle ruimte gaf om aan deze roman te werken.

Tijdens het hele proces was zij mijn grote steun.

Tevens bedank ik Anneke de Jong, Bouwien van Tol – van Rijswijk de Jong, de heren van het Comité Oorlogsmonument Abbekerk, Anita Blijdorp en Danielle Slotboom voor hun waardevolle aanwijzingen.

DE AUTEUR

Carl Slotboom (Zutphen 1949) studeerde operazang (tenor) in Nederland, Duitsland en Oostenrijk. Zong aan verschillende theaters in binnen- en buitenland. Hij is een bekend toneelschrijver en heeft meer dan honderd toneelstukken op zijn naam staan, die veelvuldig in binnen- en buitenland worden gespeeld. Tevens was hij werkzaam als regisseur (oprette/musical/toneel) en gaf theatercursussen en theaterworkshops. Na zijn zangcarrière had hij jarenlang een praktijk als hypnotherapeut, met als specialisatie het behandelen van incestslachtoffers. Hij gaf tevens cursussen/workshops/lezingen parapsychologie en hypnose. Carl Slotboom en zijn vrouw Anja woonden van 1997 tot 2018 aan de Dorpsstraat in Abbekerk.

BOEKEN VAN CARL SLOTBOOM

Bevroren tijd / Roman / Iskander Uitgevers

Erfrorene Zeit / Roman / Bookmundo

Weer net als eerst / Roman / Iskander Uitgevers

Druppels in de zee / Roman / Brave New Books

Hersenspingsels / Verhalen / Brave New Books

Dweilen met de kraan open / Verhalen / Brave New Books

Laat ze maar kletsen / Verhalen / Brave New Books

Dansen in de regen / Verhalen / Brave New Books

Alle boeken van Carl Slotboom zijn te bestellen in elke Nederlandse- en Vlaamse boekhandel en op internet.